

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
MBA TQM INTERNATIONAL

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ
ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ ΕΩΣ ΚΑΙ
ΣΗΜΕΡΑ

Επιβλέπων Καθηγητής: Φίλιππος Νικόλαος
Ελευθερίου Δημήτριος Α.Μ.: ΜΔΕ-ΟΠ 1907

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ : ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

στη «Διοίκηση Επιχειρήσεων – Ολική Ποιότητα» με διεθνή προσανατολισμό

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή [δευτέρα] σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στη Διοίκηση Επιχειρήσεων - Ολική Ποιότητα με διεθνή προσανατολισμό με τίτλο:

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή/τριας

Όνοματεπώνυμο

Ημερομηνία

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στο να περιγράψει τις οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στο Ελληνικό κράτος μετά την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και την αρχή της πανδημίας του Covid και της ενεργειακής κρίσης.

Ξεκινώντας από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του ελληνικού κράτους θα επιχειρήσουμε να αντιληφθούμε τις παθογένειες που επικρατούν διαχρονικά στη χώρα μας αλλά και πως οι πρακτικές διακυβέρνησης από τη δεκαετία του 1980 ως το 2008 οδήγησαν στην περίοδο της οικονομικής κρίσης και των μνημονίων.

Για να το πετύχουμε αυτό θα παρουσιάσουμε τις πολιτικές εξελίξεις στην εξεταζόμενη περίοδο, τις οικονομικές αποφάσεις και πως αυτές άλλαξαν την πορεία της χώρας και τέλος θα εξετάσουμε τι αντίκτυπο είχαν σε ορισμένους σημαντικούς οικονομικούς δείκτες.

Κλείνοντας θα επιχειρήσουμε να αντιληφθούμε τις επιπτώσεις στην οικονομία από την τρέχουσα κατάσταση της πανδημίας και της ενεργειακής κρίσης.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της πτυχιακής αυτής εργασίας.

Αρχικά τον επιβλέποντα καθηγητή κύριο Φίλιππα για την υποστήριξη και την ουσιαστική καθοδήγησή του με καίριες παρεμβάσεις, χωρίς τις οποίες η παρούσα εργασία δε θα είχε το ίδιο αποτέλεσμα.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλο το εκπαιδευτικό προσωπικό για τα δύο αυτά χρόνια κατά τα οποία μας βοήθησαν να λάβουμε πλήρεις γνώσεις γύρω από την ολική ποιότητα και να ολοκληρώσουμε αυτό το ταξίδι γεμάτοι γνώσεις και όμορφες αναμνήσεις.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλα τα συγγενικά μου πρόσωπα και τους κοντινούς μου ανθρώπους που με στήριξαν σε αυτή τη διαδρομή προς την ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
Εισαγωγή, Σκοπός και Δομή της Εργασίας	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	8
Το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα πριν το 1974	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	11
Οι Πολιτικές Εξελίξεις στην Ελλάδα: 1980-2010	11
2.1 Εισαγωγή	11
2.2 Ο Δικομματισμός στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα.....	11
2.3 Εκλογικές Αναμετρήσεις και Αποτελέσματα.....	14
2.4 Η Πολιτική Επιλογή της Διεύρυνσης του Δημόσιου Τομέα	17
2.5 Η Είσοδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη.....	18
2.6 Συμπεράσματα	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	19
Οι Οικονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα	19
3.1 Η Ελληνική Οικονομία στη Μεταπολεμική Περίοδο.....	19
3.2 Η «Οικονομική Απογείωση», 1961-1973	21
3.2.1 Η Ταχεία Εκβιομηχάνιση	21
3.2.2 Οι επιπτώσεις στην κοινωνία.....	23
3.2.3 Αγροτική πολιτική και βιομηχανική ανάπτυξη	25
3.2.4 Οικονομικό Καθεστώς.....	29
3.3 Η οικονομική πολιτική της Δικτατορίας (1967-1974)	32
3.4 1974: Η ανατροπή της διεθνούς συγκυρίας και η ελληνική οικονομία	34
3.5 Το πλαίσιο οικονομικής πολιτικής της περιόδου 1974-1981	35
3.6 Η οικονομική Πολιτική 1981-89	37
3.7 Η οικονομική Πολιτική 1990-93	39
3.8 Η οικονομική Πολιτική 1994-2001	41
3.9 Επιπτώσεις σε Αγροτικό Τομέα και Βιομηχανία	42

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

3.9.1 Αγροτικός Τομέας.....	42
3.9.1.1 Αγροτική Οργάνωση και Συνεταιρισμοί.....	42
3.9.1.2 Οι εισροές πόρων από τον Κοινοτικό Προϋπολογισμό και οι οικονομικοί μετανάστες	44
3.9.2 Βιομηχανία	46
3.9.2.1 Από τις κρατικοποιήσεις στις αποκρατικοποιήσεις, 1974-2001	46
3.9.2.2 Καθίληση της Βιομηχανίας - Προβάδισμα των Υπηρεσιών	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	50
Οικονομικά και Πολιτικά Γεγονότα και πως αυτά αποτυπώνονται στους χρηματοοικονομικούς δείκτες.....	50
4.1 Η Εξέλιξη του Πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ πριν και Μετά τη Μεταπολίτευση	50
4.2 Οι Ρυθμοί Οικονομικής Μεγέθυνσης πριν και μετά τη Μεταπολίτευση	52
4.3 Ο Πληθωρισμός από το Bretton Woods στην Ευρωζώνη	54
4.4 Η Αγορά Εργασίας και το Ποσοστό Ανεργίας	55
4.5 Το Εξωτερικό Ισοζύγιο Πριν και Μετά τη Μεταπολίτευση	57
4.6 Βασικοί πυλώνες οικονομίας και πως εξελίχθηκαν σε σχέση με το ΑΕΠ.....	58
4.7 Προτεραιότητες πολιτικής και θεσμών μετά τη μεταπολίτευση.....	61
4.8 Οι Κύκλοι της Μεταπολίτευσης και η Οικονομική Πολιτική.....	65
4.8.1 Ο Κύκλος της Αποσταθεροποίησης, 1980-1989	65
4.8.2 Ο Κύκλος της Ατελέσφορης Προσαρμογής, 1990-1999.....	67
4.8.3 Ο Κύκλος της Οικονομικής Ευφορίας και η Διεθνής Οικονομική Κρίση, 2000-2009	70
4.8.4 Ο Κύκλος της Μεγάλης Καθίλησης και η Αναμικτή Ανάκαμψη, 2010-2019	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.....	75
Ελληνική Οικονομική Κρίση: Ένταξη στην Ευρωζώνη και πορεία προς την κρίση	75
5.1 Ένταξη στην Ευρωζώνη και δημοσιονομικά προβλήματα.....	75
5.2 Δυσκαμψίες της Δημοσιονομικής Πολιτικής, Εκλογικός Κύκλος και «Αυτόματοι Σταθεροποιητές».....	76
5.3 Πιστωτική Επέκταση, Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και το Εξωτερικό Ισοζύγιο.....	79
5.4 Μείωση Πραγματικών Επιτοκίων και Χρηματοπιστωτική Έκρηξη	80
5.5 Πραγματικοί Μισθοί και Μείωση Διεθνούς Ανταγωνιστικότητας	83
5.6 Πολιτικά Κίνητρα και Οικονομική Πολιτική	85
5.6.1 Οι θεσμικές ευθύνες της Ευρωζώνης.....	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.....	89
Πανδημία, Ενεργειακή Κρίση και οι Διαφαινόμενες Επιπτώσεις.....	89

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	95
Συμπεράσματα	95
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	96

Εισαγωγή, Σκοπός και Δομή της Εργασίας

Στην παρούσα εργασία γίνεται μια προσπάθεια ανάλυσης και ερμηνείας της ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης μέχρι και σήμερα. Αφορμή για ενασχόληση με το συγκεκριμένο ζήτημα αποτέλεσε αρχικά, η προσωπική ανάγκη να αντιληφθώ μέσα από ενδελεχή εξέταση των οικονομικών και πολιτικών γεγονότων πως προκλήθηκαν οι οικονομικές καταστάσεις που βιώνουμε σήμερα και η ανάγνωση της μελέτης του κυρίου Αλογοσκούφη με τίτλο «Greece Before and After the Euro: Macroeconomics, Politics and the Quest for Reforms». Η συγκεκριμένη μελέτη έχει ως βασική θέση της, ότι η κρίση της περιόδου μετά το 2010 κυοφορείτο επί τουλάχιστον τρεις δεκαετίες και το ότι τα βαθύτερα αίτια της δεν ήταν απλώς οικονομικά, αλλά κοινωνικά, διαρθρωτικά, θεσμικά και πολιτικά.

Εμβάζοντας λοιπόν στη διαθέσιμη βιβλιογραφία διαπιστώνουμε πως το ελληνικό κράτος από τη γέννησή του αντιμετώπιζε οικονομικά ζητήματα και κατέφευγε συχνά σε εξωτερικό δανεισμό, μέχρι και τις μέρες μας γεγονός που δημιουργεί ερωτήματα για το ποιες πολιτικές επιλογές οδήγησαν σε αυτή τη μακροχρόνια κατάσταση και πως θα μπορούσε η ελληνική οικονομία να διαφύγει αυτού του φαύλου κύκλου δεκαετιών.

Στην προσπάθεια μας να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα πραγματοποιήθηκε λεπτομερής ανάλυση και επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αντλώντας στοιχεία από όσο το δυνατόν περισσότερες πηγές προς διασφάλιση της αντικειμενικότητας και της σωστής κρίσεως των γεγονότων. Σημαντικό είναι να γίνει αναφορά στην έκθεση Πισσαρίδη, η οποία αποτέλεσε οδηγό μέσα από την ανάλυσή της για να καταλήξουμε σε συμπεράσματα για το πως μπορεί να επανέλθει η ελληνική οικονομία σήμερα αφήνοντας πίσω της την πανδημία και την ενεργειακή κρίση.

Η εργασία αυτή έχει τρεις στόχους. Πρώτον, να περιγράψει τις κύριες οικονομικές και θεσμικές εξελίξεις στην περίοδο πριν και μετά τη μεταπολίτευση του 1974. Δεύτερον, να αναλύσει τις εξελίξεις αυτές με βάση τις πολιτικές και οικονομικές συνθήκες και τις επιλογές της οικονομικής πολιτικής, και, τρίτον, να ερμηνεύσει τους βαθύτερους προσδιοριστικούς παράγοντες των αδυναμιών και των κρίσεων της ελληνικής οικονομίας και της οικονομικής πολιτικής μετά τη μεταπολίτευση.

Η παρούσα εργασία περιγράφει, αναλύει και ερμηνεύει την πορεία της ελληνικής οικονομίας στην περίοδο μετά τη μεταπολίτευση του 1974 και είναι διαρθρωμένη σε έξι τμήματα:

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

1. Αρχικά επιχειρήσαμε μια ιστορική αναδρομή για να αντιληφθούμε την κατάσταση που υπήρχε στην εκκίνηση της εξεταζόμενης περιόδου.
2. Στη συνέχεια αναλύουμε της πολιτικές εξελίξεις της περιόδου αυτής με προεξέχοντα ζητήματα τον δικομματισμό και τις συνέπειες αυτού, τη διεύρυνση του δημοσίου τομέα και την εισαγωγή της χώρας στην Ε.Ε.
3. Αφού κατανοήσουμε πλήρως τις πολιτικές εξελίξεις, τις συνδυάζουμε με τις οικονομικές εξελίξεις της εποχής και τις επιπτώσεις που υπήρξαν στους βασικούς πυλώνες της ελληνικής οικονομίας όπως ο αγροτικός τομέας και η βιομηχανία.
4. Στο τέταρτο τμήμα βλέπουμε το πως οι πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις που αναλύσαμε αποτυπώνονται διαχρονικά σε χρηματοοικονομικούς δείκτες όπως το Α.Ε.Π. , η διακύμανση του χρέους, ο πληθωρισμός.
5. Έχοντας συλλέξει αυτά τα στοιχεία εξετάσαμε την περίοδο της οικονομικής κρίσης και των μνημονίων, πως φτάσαμε ως εκεί και τι αντίκτυπο είχαν οι αποφάσεις που λήφθηκαν.
6. Καταλήγοντας επιχειρούμε να κατανοήσουμε τις τρέχουσες εξελίξεις με την πανδημία του covid και την ενεργειακή κρίση και πως αυτές θα επηρεάσουν την ελληνική οικονομία μεσοπρόθεσμα αλλά και μακροπρόθεσμα, αναλύοντας παράλληλα και τις μεταρρυθμίσεις που απαιτούνται προκειμένου η οικονομία να εισέλθει σε μία περίοδο διατηρήσιμης ανάκαμψης.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα πριν το 1974

Η ιστορία του δανεισμού του Ελληνικού κράτους δεν ξεκινά πρόσφατα, αλλά όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε με μια γρήγορη ματιά στην μακρά και πολύπαθη ιστορία της, ξεκινά από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους. Η αρχή έγινε ήδη από τα έτη 1824 και 1825 όπου συνάφθηκαν τα περίφημα δάνεια ανεξαρτησίας, έτσι ώστε να μπορέσει η Ελλάδα να υποστηρίξει την πολεμική της προσπάθεια. Τα περίφημα αυτά δάνεια προήλθαν από την Αγγλία και αντιστοιχούσαν σε 2,8 εκ στερλίνες ή 70.261.000 γαλλικά φράγκα. Η εξυπηρέτηση αυτών των δανείων σταμάτησε το 1827, όπου και η Ελλάδα χρεοκόπησε για πρώτη φορά στην ιστορία της (Ηλιαδάκης, 2009).

Λίγο αργότερα οι Μεγάλες Δυνάμεις πρότειναν στο Λουδοβίκο τις Βαυαρίας το στέμμα της Ελλάδας για λογαριασμό του γιού του Όθωνα. Αυτός θα θέσει ως προϋπόθεση τη σύναψη δανείου 60 εκ φράγκων, πρόταση η οποία έγινε αποδεκτή το 1832. Η διάθεση και διαχείριση του δανείου ελάχιστα ωφέλησε την Ελλάδα, αντιθέτως έδωσε λαβή για πλειάδα διπλωματικών και μη επεμβάσεων στην Ελλάδα. Η μοναρχία πλαισιωμένη από κακούς συμβούλους και ξένα προς τις ελληνικές παραδόσεις και ιδίως από την κακή διαχείριση των οικονομικών του κράτους, αναγκάστηκε το 1843 να χρεοκοπήσει για δεύτερη φορά στην ιστορία της. Η χρεοκοπία οδήγησε στην επανάσταση τις 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, που μετέβαλε το πολίτευμα, έδωσε το πρώτο σύνταγμα και προώθησε νέες πολιτικές δυνάμεις (Κωστής, Πετμεζάς, 2006).

Η περίοδος διακυβέρνησης Χαριλάου Τρικούπη χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία μεγάλων και πολυδάπανων έργων υποδομής, όπως λιμάνια, σιδηρόδρομους, αποξηραντικά έργα, σχολεία κλπ. Τέτοια έργα υποδομής δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν παρά μόνο με εξωτερικό δανεισμό. Ο εξωτερικός δανεισμός ήταν αναγκαίος και για εξοπλιστικές ανάγκες του στρατού, ο οποίος έπρεπε πάντα να βρίσκεται σε κατάσταση ετοιμότητας. Ο Χ. Τρικούπης θα αναδυθεί σε πρωταθλητή του εξωτερικού δανεισμού. Την περίοδο του Ελληνικού βασιλείου 1832-1893, στον Τρικούπη χρεώνεται το 58,4% του εξωτερικού δανεισμού, με 450 εκ. γαλλικά φράγκα. Παρ' όλα αυτά το 1893 θα έχουμε την τρίτη χρεοκοπία (Τσουφλίδης 2003, σελ 201-206).

Έτσι μετά την πτώχευση του 1893 και ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο με την Τουρκία το 1897, επιβλήθηκε στην Ελλάδα ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (ΔΟΕ) και ταυτόχρονα θα παραχωρηθεί δάνειο 150 εκ. γαλλικών φράγκων. Στόχος του ήταν να θέσει τα οικονομικά της χώρας σε τάξη, ούτως ώστε να πληρωθούν οι πιστωτές της, καθώς και οι πολεμικές αποζημιώσεις προς την Τουρκία. Για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους εκχωρήθηκαν στον ΔΟΕ οι ακόλουθες πηγές εσόδων.

- Μονοπώλια άλατος, πετρελαίου, σπέρτων, παιγνιόχαρτων, τσιγαρόχαρτων, σμυρίδας Νάξου
- Φόρος καταναλώσεως καπνού

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

- Τέλη χαρτοσήμου
- Δασμοί τελωνείου Πειραιά

Τα αποτελέσματα της λειτουργίας του ΔΟΕ ήταν ευεργετικά ως προς τους ξένους πιστωτές της Ελλάδας και αποτελούσε την εγγύηση για την αποπληρωμή των χρεών. Η οικονομική βοήθεια που προσφέρθηκε συνοδεύτηκε με σκληρούς πολιτικούς όρους και με την παραχώρηση δικαιώματος ελέγχου στην Ελληνική οικονομία. Επισημαίνεται ότι όργανα σαν τον ΔΟΕ υπήρχαν στην Βουλγαρία, τη Σερβία και την Οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά μόνο στην Ελλάδα είχε τόσες αρμοδιότητες. Ο ΔΟΕ που επιβλήθηκε στη χώρα μετά την πτώχευση Τρικούπη, καταργήθηκε μετά από 80 χρόνια, το 1978! (Τσουλφίδης 2003, σελ 201-206)

Η περίοδος 1902-1914 χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα και την υποχώρηση του κρατικού. Εκείνη την περίοδο η Αθήνα αντιμετωπίζει τον Μακεδονικό αγώνα και από το 1912 τους Βαλκανικούς πολέμους. Η ανεπάρκεια διαχείρισης των οικονομικών συνεχίζεται. Την περίοδο εκείνη το Ελληνικό κράτος πήρε τέσσερα εξωτερικά δάνεια, συνολικού ύψους 521 εκ φράγκων, από το 1910 ως το 1914. Η δανειακή πρόσδοδος χρησιμοποιήθηκε υπέρ της εξυπηρέτησης των ήδη υπαρχόντων εξωτερικών δανείων και ένα άλλο μέρος για τη διεξαγωγή των Βαλκανικών πολέμων και την ενσωμάτωση των περιοχών που προέκυψαν από αυτούς. Με απλά λόγια τα νέα δάνεια ξεπλήρωναν τα παλιά.

Την περίοδο 1915-1923 η Ελλάδα βρίσκεται εν μέσω Α΄ παγκοσμίου πολέμου και στην συνέχεια θα βιώσει την μικρασιατική καταστροφή. Είναι μία περίοδος εξάρσης του εσωτερικού δανεισμού και σχεδόν έλλειψης εξωτερικού. Στον εξωτερικό δανεισμό έχουμε δυο μυστικά γερμανικά δάνεια από 40 εκ μάρκα έκαστο, προς την κυβέρνηση Σκουλούδη το 1915 και 1916. Η μυστικότητα τους θα αποτελέσει θέμα ποινικής δικαιοσύνης το 1918. Τέλος υπήρξε ένα μικρό καναδικό 8 εκ δολάρια.

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή ο Ελληνισμός θα βρεθεί σε αμηχανία και σύγχυση. Από το 1924-1928 ο κοινοβουλευτισμός θα περάσει κρίση, με 12 κυβερνήσεις να αλλάζουν κάθε 4,5 μήνες! Ο Βενιζέλος κερδίζει τις εκλογές του 1928 και η τετραετία του θα είναι περίοδος κοινοβουλευτικής ομαλότητας. Εκείνη την περίοδο εισέρευσαν στην Ελλάδα 1,16 δις. Χρυσά φράγκα εκ των οποίων 78% ήταν δάνεια. Τα δάνεια αυτά προήλθαν από την Αγγλία κατά 48%, τις ΗΠΑ κατά 31% και τα υπόλοιπα από Βέλγιο, Σουηδία, Γαλλία, Ολλανδία, Ελβετία, Αίγυπτο και Ιταλία. Τα δάνεια αυτά χρησιμοποιήθηκαν για την αποκατάσταση των προσφύγων, την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού, την σταθεροποίηση της δραχμής και παραγωγικά.

Συνολικά δηλαδή την περίοδο 1824-1932 είχαμε δανειστεί από το εξωτερικό 2,2 δις χρυσά φράγκα και μέχρι το 1932 είχαμε αποσβέσει 2,38 δις. χρυσά φράγκα, δηλαδή 183 περισσότερα από όσα είχαμε δανειστεί και πάλι χρωστούσαμε 2 δις. χρυσά φράγκα! (Ηλιαδάκης, 2009). Η διεθνής κρίση του 1929 επηρεάζει την Ελλάδα, με αποκορύφωμα τον Σεπτέμβριο του 1931 όταν εγκαταλείπεται ο κανόνας σύνδεσης της Αγγλικής λίρας με την δραχμή. Μέσα σε έξι μέρες η τράπεζα της Ελλάδος έχασε συνάλλαγμα συνολικής αξίας 3,6 εκ δολαρίων σε ένα όργιο κερδοσκοπίας και φυγάδευσης κεφαλαίων στο εξωτερικό. Η Ελληνική κρίση θα κορυφωθεί την άνοιξη του 1932 όταν τα αποθέματα σε χρυσό και

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

συνάλλαγμα μειώνονται δραστικά και η κυβέρνηση Βενιζέλου κηρύττει στάση πληρωμών. Έτσι το 1932 είχαμε την τέταρτη πτώχευση.

Πίνακας 1.1 Οι πτωχεύσεις του Ελληνικού κράτους

ΕΤΟΣ	ΑΙΤΙΕΣ	ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ
1827	ΔΑΝΕΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ 1824,1825 ΥΨΟΥΣ 70,2εκ. ΦΡΑΓΚΩΝ	ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΒΟΛΗ ΟΘΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΑΥΑΡΟΥΣ
1843	ΔΑΝΕΙΟ 1832 60εκ. ΦΡΑΓΚΩΝ ΚΑΙ ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ ΜΕ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ	ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ 3^{ης} ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1843 ΚΑΙ ΠΡΩΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ
1893	ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ 450εκ. ΦΡΑΓΚΩΝ ΓΙΑ ΕΡΓΑ ΥΠΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ	ΕΠΙΒΟΛΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ (ΔΟΕ)
1932	ΥΨΗΛΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ – ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΡΙΣΗ 1929 – ΠΑΥΣΗ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΔΡΑΧΜΗΣ ΛΙΡΑΣ – ΜΕΙΩΣΗ ΑΠΟΘΕΜΑΤΩΝ ΧΡΥΣΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ – ΣΤΑΣΗ ΠΛΗΡΩΜΩΝ	ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ – ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΜΕΤΑΞΑ

Μέχρι το 1945 δεν θα υπάρξει νέος εξωτερικός δανεισμός, ενώ θα παγώσει λόγω της παγκόσμιας κρίσης του 1929 η εξυπηρέτηση των παλαιών. Πρώτο μέλημα της Ελλάδας μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο ήταν η ανασυγκρότηση τις χώρας από την κατοχική καταστροφή. Ο εμφύλιος που ξέσπασε αμέσως μετά και οι υπέρογκες στρατιωτικές δαπάνες, οι μεγαλύτερες στην Δυτική Ευρώπη, που έφταναν στο 27,5% των συνολικών εσόδων, βάρυναν τον προϋπολογισμό τις χώρας. Την περίοδο 1952- 1953 οι συνολικά 18 κυβερνήσεις προχώρησαν σε οκτώ υποτιμήσεις. Το δημόσιο χρέος χωρίζεται σε προπολεμικό και μεταπολεμικό. Το προπολεμικό το 1962 ήταν υπερτριπλάσιο του μεταπολεμικού. Την περίοδο 1962-1967 οι κυβερνήσεις θα διακανονίσουν το 97% του προπολεμικού εξωτερικού δημοσίου χρέους, το οποίο μαζί με τους τόκους ανερχόταν στα 6,41 δις. δραχμές.

Τέλος, η περίοδος της δικτατορίας χαρακτηρίζεται από υπέρογκο εσωτερικό δανεισμό, ο οποίος και τετραπλασιάστηκε, ενώ ο εξωτερικός ατονεί. Την περίοδο εκείνη κάνουν την εμφάνιση τους τα δάνεια σε συνάλλαγμα, τα οποία είναι δάνεια εργοληπτικών εταιρειών τα οποία έπαιρναν από το εξωτερικό υπό την εγγύηση του Ελληνικού δημοσίου και τα οποία στην συνέχεια παραχωρούνταν στο δημόσιο προς εκτέλεση δημοσίων έργων, με ανάδοχους τις εν λόγω εταιρίες. Συνολικά συνάφθηκαν 59 τέτοια δάνεια. Έτσι το Ελληνικό δημόσιο δεν είναι ο δανειολήπτης και επομένως δε θεωρείται εξωτερικός δανεισμός.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι Πολιτικές Εξελίξεις στην Ελλάδα: 1980-2010

2.1 Εισαγωγή

Οι πολιτικές εξελίξεις στην ελληνική κοινωνία αποτελούν έναν παράγοντα ο οποίος καθορίζει τις εξελίξεις και στα οικονομικά τεκταινόμενα αλλά και τις συνθήκες διαβίωσης. Μάλιστα, το γεγονός ότι το ελληνικό πολιτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από ορισμένες παθογένειες (διαχρονικά από το 1980 και έπειτα), δημιούργησε σημαντικά προβλήματα στη λειτουργία της οικονομίας, σημαντικότερο ίσως εκ των οποίων ήταν η συσσώρευση υπέρογκου ύψους χρέους.

Σκοπός του κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα από το 1980 έως το 2010. Η αντίληψη που κυριαρχεί για το Ελληνικό κράτος είναι αυτή ενός υπερτροφικού οργανισμού που διαθέτει μεγάλο αριθμό δημοσίων υπαλλήλων (Τσουκαλάς, 1981). Υποστηρίζεται επίσης, πως τα υψηλά επίπεδα γραφειοκρατίας που χαρακτηρίζουν την οικονομία διασυνδέονται στενά με τα κόμματα που εναλλάσσονται σε θέσεις κυβερνητικής εξουσίας. Το γεγονός αυτό, οδηγεί σε φαινόμενα πελατειακών σχέσεων που αποδυναμώνουν την οικονομική λειτουργία, ενώ παράλληλα δημιουργείται διαφθορά και κακοδιοίκηση.

2.2 Ο Δικομματισμός στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα

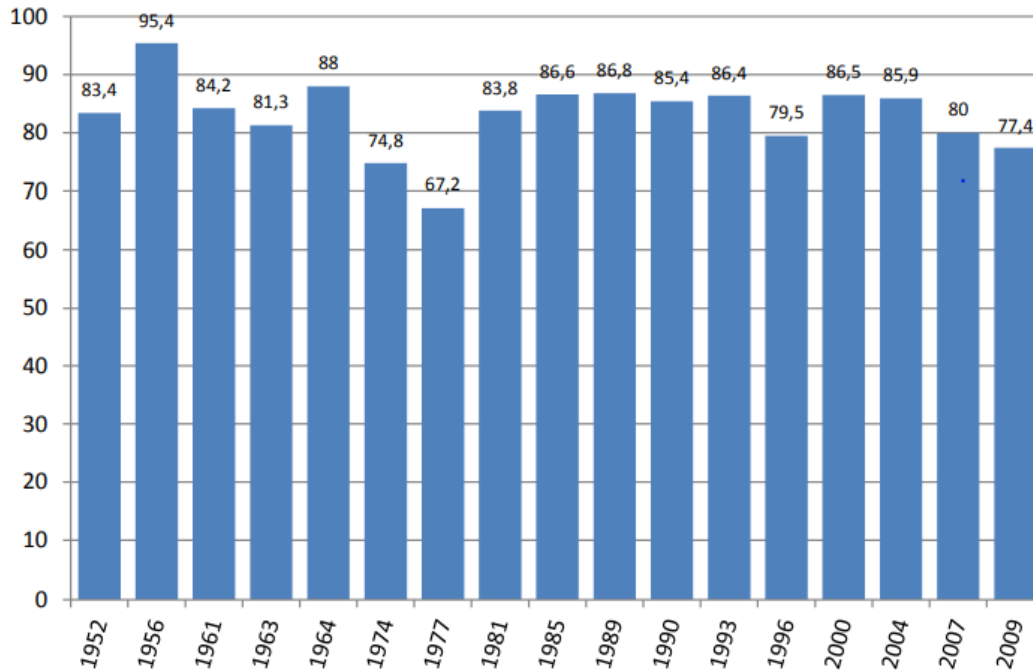
Με την κατάρρευση της δικτατορίας και την έναρξη της μεταπολίτευσης, δημιουργήθηκε ένα διπολικό κομματικό σύστημα, από τα δύο πολιτικά κόμματα Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) και Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.), τα οποία έκτοτε εναλλάσσονται στην εξουσία. Ωστόσο μια αντίστοιχη κατάσταση επικρατούσε και πριν την εμφάνιση των δύο αυτών πολιτικών κομμάτων (Γιαννάκινας, 2009).

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο Διάγραμμα 2.1, από το 1950 και μετά τα δύο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα συγκεντρώνουν σε όλες τις εθνικές εκλογές ποσοστά που αφορούν περίπου τα 3/4 του εκλογικού σώματος.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 2.1 Τα ποσοστά του δικομματισμού στο ελληνικό πολιτικό σύστημα

Πηγή: Στοιχεία μέχρι το 1996: Τζανάκης (2000), Στοιχεία 2000-2009: Υπουργείο Εσωτερικών (Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών).

Όπως φαίνεται λοιπόν και από το Διάγραμμα 2.1, ο δικομματισμός εμφανίζεται στις εκλογές του 1952, όταν ο Αλέξανδρος Παπάγος απέσπασε 49,2% των ψήφων ενώ ο συνασπισμός ΕΠΕΚ και των Φιλελευθέρων έλαβε το 34,23% (Τζανάκης, 2000). Στις εκλογές του 1956, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής δημιούργησε την ΕΡΕ και έλαβε το 47,3% των ψήφων ενώ οι αντίπαλοί του πήραν το 48,1%. Αντίστοιχα υψηλά ήταν τα ποσοστά του δικομματισμού (πάνω από 80%) και στις επόμενες τρεις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν, μεταξύ του 1961 και του 1964 (Τζανάκης, 2000).

Η εικόνα αυτή άλλαξε σε κάποιο βαθμό στις εκλογές του 1974 και του 1977, όταν δηλαδή δημιουργήθηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. το οποίο ανήλθε ως τρίτο σε δύναμη κόμμα και έριξε το ποσοστό του δικομματισμού στο 74,8% και στο 67,2% αντίστοιχα (Ηλιάδης, 2015).

Στις εκλογές από το 1981 έως και το 1993 το ποσοστό του δικομματισμού ήταν σταθερά πάνω από το 83%, ενώ το 1996 έπεσε στο 79,5% λόγω κυρίως του θανάτου του Ανδρέα Παπανδρέου και της δημιουργίας του ΔΗΚΚΙ (Τζανάκης, 2000). Ωστόσο, στις εκλογές από το 2000 και έπειτα επανήλθε σε υψηλά ποσοστά.

Φαίνεται ότι το ίδιο το πολιτικό σύστημα αναπαράγει την προβληματική αυτή εικόνα σχετικά με τον δικομματισμό, καθώς το πρώτο κόμμα πριμοδοτείται (μόνους 50 εδρών)

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

σημαντικά σε σχέση με τα υπόλοιπα κόμματα (Πετράκης, 2010). Ο Πίνακας 2.1 είναι ενδεικτικός.

Πίνακας 2.1 Εκλογικά ποσοστά και έδρες του πρώτου κόμματος (1981-2009)

ΕΤΟΣ	% πρώτου κόμματος (α)	Αριθμός εδρών πρώτου κόμματος	% Εδρών πρώτου κόμματος (β)	Διαφορά (α) από (β)
1981	48,07	172	57,33	9,26
1985	45,82	161	53,67	7,85
1989	44,25	145	48,33	4,08
1989	46,19	148	49,33	3,14
1990	46,89	150	50	3,11
1993	46,88	170	56,67	9,79
1996	41,49	162	54	12,51
2000	43,79	158	52,67	8,88
2004	45,36	165	55	9,64
2007	41,83	152	50,67	8,84
2009	43,92	160	53,33	9,41

Πηγή: Πετράκης (2010)

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα ποσοστά ψήφων του πρώτου κόμματος (στήλη α) είναι σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις περίπου 10% χαμηλότερα από τα ποσοστά των εδρών που παίρνει το πρώτο κόμμα στη Βουλή (στήλη β). Ωστόσο, η χρήση του μόνου των 50 εδρών μπορεί να δικαιολογηθεί σε κάποιο βαθμό λόγω του ότι το κόμμα που λάμβανε τη σχετική πλειοψηφία ήταν ένα μεγάλο κόμμα και για τον λόγο αυτό άξιζε αυτή την προνομή ώστε να έχει την κοινοβουλευτική αυτοδυναμία (Ανθόπουλος, 2014).

Εκτός όμως από το γεγονός της προνομίας, το βασικό πρόβλημα που οδήγησε στον δικομματισμό ήταν το γεγονός της ίδια της πολιτικής των δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας (ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Ν.Δ.) τα οποία προκειμένου να προσελκύουν ψήφους οδηγούνταν σε πελατειακές σχέσεις με τους ψηφοφόρους, χρησιμοποιώντας μάλιστα κρατικούς πόρους (Πετράκης, 2010). Με τον όρο πελατειακές σχέσεις εννοούμε «έναν συγκεκριμένο τρόπο κοινωνικής και ιδιαίτερα πολιτικής οργάνωσης της οποίας βασικό δομικό στοιχείο και

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

χαρακτηριστικό θεμέλιο είναι το ζεύγος πάτρωνας-πελάτης» (Μανρογορδάτος, 1983). Οι πελατειακές σχέσεις αποτελούν ένα είδος πολιτικής κυριαρχίας και διασυνδέουν άμεσα τα μέλη μιας κοινωνίας με τους βουλευτές, τους υπουργούς και τα πολιτικά κόμματα (Μουζέλης, 1987). Οι τάσεις αυτές εμφανίστηκαν κυρίως μετά το 1981, από τις πρακτικές των δύο μεγάλων κομμάτων (Σωτηρόπουλος, 2007), τα οποία με τον τρόπο αυτό εδραίωσαν την κυριαρχία τους αφού δημιούργησαν το κάθε κόμμα δική του εκλογική βάση.

Έτσι λοιπόν, οι όποιες διαφορές μεταξύ των δύο αυτών πολιτικών κομμάτων δεν οφείλονται στις διαφορετικές τους τοποθετήσεις στα διάφορα ζητήματα που απασχολούν τη χώρα, καθώς φαίνεται ότι σε γενικές γραμμές τα δύο κόμματα συγκλίνουν (Μεταξάς, 1998), αλλά στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν τις κρατικές δαπάνες για να αποσπούν ψήφους. Για το λόγο αυτό, τα δύο κόμματα αντί να προχωρούν σε πολιτικές και μεταρρυθμίσεις απαραίτητες για τη χώρα, οι οποίες μπορεί να ήταν επίπονες αλλά θα βελτιώναν σημαντικά προβληματικές λειτουργίες, προτιμούσαν να παρέχουν ανώδυνες λύσεις που δε θα έδωχαν ψηφοφόρους ώστε να παραμείνουν στην εξουσία (Καραγιάννης, 2007).

2.3 Εκλογικές Αναμετρήσεις και Αποτελέσματα

Οι εναλλαγές μεταξύ ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Ν.Δ. στην εξουσία είναι πάρα πολλές. Είναι χαρακτηριστικό ότι από την μεταπολίτευση και έπειτα έχουν διαδεχθεί τη διακυβέρνηση της Ελλάδας 14 διαφορετικοί κυβερνητικοί σχηματισμοί (Πληροφορίες από το "Σαν Σήμερα.gr"):

1. Αρχικά, ήταν η διακυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή (21/11/1974 έως 28/11/1977), ο οποίος κέρδισε τις πρώτες εκλογές μετά την πτώση της χούντας. Το νεοϊδρυθέν κόμμα του, η Νέα Δημοκρατία, έλαβε το 54,37% των ψήφων και 219 έδρες στη Βουλή. Ακολούθησαν η Ένωση Κέντρου με 20,42% και 60 έδρες, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με 13,58% και 13 έδρες, και η Ενωμένη Αριστερά με 9,47% και 8 έδρες.
2. Κατά τη δεύτερη διακυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή (28/11/1977 έως 10/5/1980), η Ν.Δ. αναδείχθηκε και πάλι κυβέρνηση, συγκεντρώνοντας το 41,84% των ψήφων και 171 έδρες. Ακολούθησαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. με 25,34% και 93 έδρες, η ΕΔΗΚ με 11,95% και 16 έδρες, το Κ.Κ.Ε. με 9,36% και 11 έδρες, η Εθνική Παράταξη με 6,82% και 5 έδρες, η Συμμαχία με 2,72% και 2 έδρες, και οι Νεοφιλελεύθεροι με 1,08% και 2 έδρες.
3. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας (21/10/1981 έως 5/6/1985), λαμβάνοντας την ψήφο του 48,07% του εκλογικού σώματος και καταλαμβάνοντας 172 έδρες στη Βουλή. Η Ν.Δ. περιορίστηκε στο 35,87% με 115 έδρες, ενώ το Κ.Κ.Ε. εξασφάλισε το μεγαλύτερο ποσοστό ψήφων

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

- που έλαβε μετά τη Μεταπολίτευση, συγκεντρώνοντας το 10,93% των ψήφων και 12 έδρες.
4. Ο Ανδρέας Παπανδρέου κέρδισε και πάλι τις εκλογές (5/6/1985 έως 2/7/1989). Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συγκέντρωσε το 45,82% των ψήφων και 161 έδρες, η Ν.Δ. 40,84% και 126 έδρες, το Κ.Κ.Ε. 9,89% και 12 έδρες, και το Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού 1,84% και 1 έδρα.
 5. Στις εκλογές του Ιουλίου του 1989 κανένα κόμμα δεν εξασφάλισε την πλειοψηφία εδρών στη Βουλή (Ν.Δ. 44,25% - 145 έδρες, ΠΑ.ΣΟ.Κ. 39,15% - 125 έδρες, Συνασπισμός 13,12% - 28 έδρες, ΔΗΑΝΑ 1,01% - 1 έδρα, Εμπιστοσύνη 0,39% - 1 έδρα). Σχηματίστηκε έτσι κυβέρνηση συνεργασίας μεταξύ της Ν.Δ. και του Συνασπισμού -που συγκεντρώνει τα κόμματα της Αριστεράς, συμπεριλαμβανομένου και του Κ.Κ.Ε.- υπό τον Τζαννή Τζαννετάκη (2/7/1989 έως 12/10/1989).
 6. Στις 12 Οκτωβρίου του 1989 ανέλαβε καθήκοντα η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ιωάννη Γρίβα (12/10/1989 έως 23/11/1989) και οδήγησε τη χώρα σε νέες εκλογές.
 7. Νικητής των εκλογών του Νοεμβρίου του 1989 αναδείχθηκε η Ν.Δ., χωρίς όμως να εξασφαλίζει και πάλι την απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή (Ν.Δ. 46,19% - 148 έδρες, ΠΑ.ΣΟ.Κ. 40,67% - 128 έδρες, Συνασπισμός 10,97% - 21 έδρες, Οικολόγοι Εναλλακτικοί 0,58% - 1 έδρα, Εμπιστοσύνη 0,38% - 1 έδρα). Οι τρεις πολιτικοί αρχηγοί -Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, Ανδρέας Παπανδρέου και Χαρίλαος Φλωράκης- συμφώνησαν στο σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον ακαδημαϊκό Ξενοφώντα Ζολώτα (23/11/1989 έως 11/4/1990). Η κυβέρνηση αυτή παρέμεινε στην εξουσία έως τον Απρίλιο του 1990.
 8. Στην εκλογική αναμέτρηση του Απριλίου του 1990, η Νέα Δημοκρατία πήρε το 46,89% των ψήφων και 150 έδρες στη Βουλή. Ακολούθησαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (38,61% - 123 έδρες), ο Συνασπισμός (10,28% - 19 έδρες), οι Οικολόγοι Εναλλακτικοί (0,77% - 1 έδρα), η ΔΗΑΝΑ (0,67% - 1 έδρα), οι Ανεξάρτητοι (1,01% - 4 έδρες), η Εμπιστοσύνη (0,45% - 1 έδρα), το Πεπρωμένο (0,25% - 1 έδρα). Με τη στήριξη του ενός βουλευτή της ΔΗΑΝΑ προς τη Ν.Δ., ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης σχημάτισε κυβέρνηση (11/4/1990 έως 13/10/1993).
 9. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε τις επόμενες εκλογές (13/10/1993 έως 22/01/1996), συγκεντρώνοντας το 46,88% και 170 έδρες έναντι της Ν.Δ. που πήρε 39,30% και 111 έδρες. Ακολούθησαν η Πολιτική Άνοιξη με 4,88% και 10 έδρες και το Κ.Κ.Ε. με 4,54% και 9 έδρες. Ο Ανδρέας Παπανδρέου παρέμεινε στην πρωθυπουργία έως τις 15 Ιανουαρίου 1995, οπότε αναγκάστηκε να αποχωρήσει λόγω της βεβαρημένης κατάστασης της υγείας του. Καθήκοντα πρωθυπουργού ανέλαβε, στις 21 Ιανουαρίου, ο Κώστας Σημίτης.
 10. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., υπό τον Κώστα Σημίτη, κέρδισε τις επόμενες εκλογές (25/9/1996 έως 13/4/2000) εξασφαλίζοντας πλειοψηφία 162 εδρών με ποσοστό ψήφων 41,49%. Δεύτερη ήρθε η Ν.Δ. με 38,12% και 108 έδρες, τρίτο το Κ.Κ.Ε. με 5,61% και 11 έδρες, ενώ στη Βουλή επέστρεψε ο Συνασπισμός με 5,12% και 10 έδρες. Το ΔΗΚΚΙ κατέλαβε 9 έδρες με ποσοστό 4,43%
 11. Ο Κώστας Σημίτης επανεκλέχθηκε στην πρωθυπουργία (13/4/2000 έως 10/3/2004), έπειτα από μία εκλογική αναμέτρηση που εξελίχθηκε σε «θρίλερ». Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. πήρε το 43,79% - 158 έδρες, η Ν.Δ. 42,74% - 125 έδρες, το Κ.Κ.Ε. 5,52% - 11 έδρες

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

- και ο Συνασπισμός 3,20% - 6 έδρες. Για την ιστορία, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. σχημάτισε αυτοδύναμη κυβέρνηση έχοντας προβάδισμα από τη Ν.Δ. μόλις 72.400 ψήφων.
12. Ύστερα από 11 χρόνια, η Ν.Δ. με αρχηγό τον Κώστα Καραμανλή επέστρεψε στην εξουσία (10/03/2004 έως 19/9/2007). Εξασφάλισε πλειοψηφία 165 εδρών με ποσοστό 45,36%, έναντι 40,55% και 117 έδρες του ΠΑ.ΣΟ.Κ., που δυο μήνες νωρίτερα είχε εκλέξει ως νέο πρόεδρό του τον Γιώργο Παπανδρέου. Το Κ.Κ.Ε. κατέλαβε 12 έδρες με ποσοστό 5,90% και ο Συνασπισμός 6 έδρες με 3,26%.
13. Η Ν.Δ. κέρδισε και την εκλογική αναμέτρηση του Σεπτεμβρίου του 2009. Αυτή τη φορά όμως ο Κ. Καραμανλής ήταν υποχρεωμένος να κυβερνήσει (19/9/2007 έως 04/10/09) με οριακή πλειοψηφία στη Βουλή, αφού είχε 152 βουλευτές. Το ποσοστό στις κάλπες ήταν 41,84%. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. υπό τον Γ. Παπανδρέου πήρε 38,15% και σε 102 έδρες. Το Κ.Κ.Ε. έλαβε το 8,15% των ψήφων και εξέλεξε 22 βουλευτές, ο ΣΥΡΙΖΑ με τον Αλ. Αλαβάνο πήρε το 5,04% και 14 έδρες και ο ΛΑΟΣ μπήκε στη Βουλή με 10 βουλευτές και 3,8%.
14. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., υπό τον Γιώργο Παπανδρέου, αναδείχθηκε νικητής των εκλογών του 2009 (6/10/2009 έως 9/11/2011). Έλαβε το 43,94% των ψήφων και εξέλεξε 160 βουλευτές, αριθμός που στο επόμενο διάστημα και μέχρι πρόσφατα, συρρικνώθηκε αρκετά. Η Ν.Δ. υπό τον Κ. Καραμανλή έλαβε 33,49% και εξέλεξε 91 βουλευτές. Το Κ.Κ.Ε. 7, 53% και 21 έδρες, ο ΛΑΟΣ 5,62% και 15 έδρες και ο ΣΥΡΙΖΑ με τον Αλ. Τσίπρα πλέον, έλαβε ποσοστό 4,59% και κατέλαβε 13 έδρες.

Στον Πίνακα 2.2 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων για τα δύο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα της ελληνικής κοινωνίας, από το 1981 και έπειτα.

Πίνακας 2.2 Τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων για τα δύο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα

Εκλογές	Ν.Δ.	ΠΑ.ΣΟ.Κ.
1981	35,87%	48,07%
1985	40,84%	45,82%
1989	44,25%	39,15%
1989	46,19%	40,67%
1990	46,89%	38,61%
1993	39,30%	46,88%
1996	38,12%	41,49%
2000	42,74%	43,79%

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

2004	45,36%	40,55%
2007	41,84%	38,15%
2009	33,49%	43,94%

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών (Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών).

2.4 Η Πολιτική Επιλογή της Διεύρυνσης του Δημόσιου Τομέα

Σε πολλές χώρες παρατηρείται το φαινόμενο οι κυβερνήσεις να επιλέγουν να διευρύνουν το δημόσιο τομέα προκειμένου να μπορέσουν να προσφέρουν εργασία στο πλεονάζον εργατικό τους δυναμικό. Ωστόσο, αυτή είναι μια επιλογή δεν μπορεί να διατηρείται σταθερή με το πέρασμα του χρόνου (Πετράκης, 2011), αλλά διατηρείται για συγκεκριμένες μόνο περιόδους και προκειμένου να καλυφθούν συγκεκριμένες ανάγκες.

Το ίδιο συνέβη και στην ελληνική οικονομία, καθώς οι ελληνικές κυβερνήσεις από το 1980 και έπειτα επικεντρώθηκαν στο να απορροφήσουν το εργατικό δυναμικό το οποίο ήταν άνεργο διευρύνοντας το δημόσιο τομέα. Κατά την περίοδο αυτή εμφανίστηκε στην ελληνική οικονομία μια αύξηση του πλήθους των ανέργων κυρίως λόγω της αύξησης των μεταναστών, της γενικότερης αύξησης του πληθυσμού, της συμμετοχής και των γυναικών στην παραγωγή, αλλά και λόγω αλλαγής του παραγωγικού προτύπου της οικονομίας καθώς μεγάλα μέρη του πληθυσμού άρχισαν να εγκαταλείπουν τον πρωτογενή τομέα και να στρέφονται προς απασχόληση στις μεγαλουπόλεις (Πετράκης, 2011).

Ο ουσιαστικός σκοπός της επιλογής της διεύρυνσης του δημόσιου τομέα προκειμένου να απασχοληθεί το πλεονάζον εργατικό δυναμικό, δεν ήταν άλλος από το να δημιουργήσουν τα πολιτικά κόμματα μια πολιτική βάση που να τους ακολουθεί και να τους στηρίζει στις εκλογικές αναμετρήσεις. Ουσιαστικά δηλαδή, τα πολιτικά κόμματα υπόσχονταν απασχόληση σε άνεργους ψηφοφόρους ή σε μέλη των οικογενειών τους προκειμένου αυτά να έχουν την «υποχρέωση» να τα ψηφίσουν, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα πελατειακό κράτος (Λούλης, 2012). Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο νομπελίστας το 2006 οικονομολόγος Edmund Phelps (2015) «Ο δημόσιος τομέας της Ελλάδας μαστίζεται από το πελατειακό σύστημα (για τη ψηφοθηρία) και την ευνοιοκρατία πολύ περισσότερο απ' ό,τι σε άλλα μέρη της Ευρώπης. Η ανώτερη σύνταξη για τους δημόσιους υπαλλήλους σε σχέση με τους μισθούς τους είναι σχεδόν διπλάσια από αυτή της Ισπανίας. Η κυβέρνηση ευνοεί τις επιχειρηματικές ελίτ εξαιρώντας τις από τη φορολογία. Και κάποιοι κρατικοί υπάλληλοι λαμβάνουν τους μισθούς τους χωρίς στην πραγματικότητα να πηγαίνουν στη δουλειά τους». Αυτή η πρακτική είναι τόσο βαθιά ριζωμένη στο πολιτικό σύστημα που ακόμη και μετά το ξέσπασμα της κρίσης στην ελληνική οικονομία, με τα πρώτα σημάδια να εμφανίζονται μετά το 2008, οι ελληνικές κυβερνήσεις απέφυγαν να μειώσουν το πλήθος των απασχολουμένων του υπεράριθμου - τουλάχιστον με βάση άλλες χώρες μέλη της

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Ευρωζώνης- δημοσίου τομέα. Όπως αναφέρει και ο Μουζέλης (1987) η ελληνική κοινωνία παρουσιάζει μια «κάθετη» συμμετοχή του πληθυσμού στα πολιτικά τεκταινόμενα, κάτι που σημαίνει ότι τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα διασυνδέονται με τους εκπροσώπους των πολιτικών κομμάτων μέσω πελατειακών σχέσεων.

2.5 Η Είσοδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη

Την 1η Ιανουαρίου 1981 επιτεύχθηκε τελικά η επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) παρά το γεγονός ότι είχαν εκφραστεί αρκετές επιφυλάξεις από την ΕΟΚ για το αν θα έπρεπε να γίνει αυτό λόγω των ελληνοτουρκικών σχέσεων, των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας και λόγω του ότι την ίδια στιγμή επιχειρούσαν να εισέλθουν στην ΕΟΚ και η Ισπανία και η Πορτογαλία (Πετράκης, 2010).

Ο επόμενος σημαντικός σταθμός για την πορεία της ελληνικής οικονομίας στην Ευρώπη ήταν η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου η Ελλάδα να υιοθετήσει το ευρώ την 1η Ιανουαρίου του 2001. Για να πετύχει το σκοπό αυτό η ελληνική οικονομία έπρεπε να επιδείξει προσήλωση σε σημαντικές οικονομικές επιδόσεις -που έδειχναν μια πορεία σύγκλισης με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης- και σε κοινωνική σύγκλιση (Γλυνός, 2010). Με άλλα λόγια θα έπρεπε να εκπληρώνει ορισμένα οικονομικά και νομικά κριτήρια που προβλέπονται στη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κριτήρια του Μάαστριχτ).

Το ευρώ υιοθετήθηκε στην ελληνική οικονομία για να συνεισφέρει στην οικονομική ολοκλήρωση, στην αύξηση της αξιοπιστίας της ελληνικής οικονομίας για τους επενδυτές, στην αύξηση της εμπιστοσύνης και για να επιτρέψει τη συμμετοχή της Ελλάδας στη χάραξη οικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη (Προνορούλος, 2013). Τα πλεονεκτήματα που προέκυψαν από την ένταξη στην Ευρωζώνη ήταν σημαντικά τόσο για τις επιχειρήσεις, όσο και για τους καταναλωτές (Τσουλφίδης, 2010). Ένα άλλο σημαντικό όφελος για την ελληνική οικονομία -από την υιοθέτηση του ευρώ- ήταν η σύγκλιση με τις περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρωζώνης. Επίσης, το γεγονός ότι μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης δεν υπάρχουν συναλλαγματικές ισοτιμίες (Φωτόπουλος, 2010) και άρα συναλλαγματικός κίνδυνος (Mongelli, 2002), βοήθησε στην επίτευξη πιο γρήγορης οικονομικής ανάπτυξης και σε αύξηση των επενδύσεων. Τέλος, σημαντικό ήταν και το γεγονός ότι θα εξαλείφονταν φαινόμενα κερδοσκοπίας που σχετιζόνταν με την υποτίμηση του νομίσματος.

Το σημαντικότερο μειονέκτημα από την ένταξη στην Ευρωζώνη ήταν ότι πλέον η ελληνική οικονομία δεν θα μπορούσε πλέον να εφαρμόσει ανεξάρτητη νομισματική πολιτική και να εκδίδει δικό της νόμισμα όταν αυτό θα κρινόταν απαραίτητο (Καφίδας, 2008). Τα μέλη που απαρτίζουν την ένωση θα πρέπει να έχουν την ικανότητα να «αποκτούν» τα ευρώ που χρησιμοποιούν, διότι δεν μπορούν να προχωρήσουν στην έκδοση νέου χρήματος. Όταν δεν είναι σε θέση να αποκτήσουν τα ευρώ που χρειάζονται, τότε ο κίνδυνος πτώχευσης είναι μεγάλος.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

2.6 Συμπεράσματα

Το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα –αν και σταθερό από την περίοδο της μεταπολίτευσης και μετά– φαίνεται να επιδρά με αρνητικό τρόπο στην οικονομική λειτουργία. Σε αυτό συμβάλει επίσης και η εναλλαγή στην εξουσία δύο μόνο κομμάτων, τα οποία λαμβάνουν σχεδόν διαχρονικά πάνω από το 80% των ψήφων του εκλογικού σώματος. Αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται ένα κράτος βαθιά κομματικό, αυξάνοντας τις πελατειακές σχέσεις μεταξύ κράτους και μερίδας της κοινωνίας. Μάλιστα, αυτό παρατηρείται παρά το γεγονός ότι υπάρχουν συνεχείς εναλλαγές στην εξουσία, καθώς από την μεταπολίτευση και έπειτα έχουν διαδεχθεί τη διακυβέρνηση της Ελλάδας 14 διαφορετικοί κυβερνητικοί σχηματισμοί.

Μια από τις σημαντικότερες πολιτικές αποφάσεις με άμεση επίδραση στην οικονομική λειτουργία, ήταν η ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη. Έχει λοιπόν ενδιαφέρον να αναδειχθεί ποια ήταν η επίδραση της ένταξης αυτής αλλά και η επίδραση των γενικότερων πολιτικών συνθηκών στις οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1980-2008.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι Οικονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

3.1 Η Ελληνική Οικονομία στη Μεταπολεμική Περίοδο

Η λήξη του εμφυλίου πολέμου το 1949 άφησε σωρούς ερειπίων στην Ελλάδα. Δέκα έτη πολεμικών συγκρούσεων είχαν αφήσει πίσω περισσότερους από ένα εκατομμύριο νεκρούς, εκατοντάδες χιλιάδες εκτοπισμένους, εκτεταμένες καταστροφές στις βασικές υποδομές, υποσιτισμό, υπερπληθωρισμό, κατάρρευση του νομισματικού και τραπεζικού συστήματος, φτώχεια και μαζική ανεργία. Από το 1949 έως το 1952 η προσπάθεια ανασυγκρότησης επικεντρώθηκε στην ανάκτηση των προπολεμικών επιπέδων της οικονομίας. Οι εξαγωγές της χώρας ήταν ελάχιστες, τα φορολογικά έσοδα ανεπαρκή και η εμπιστοσύνη στη δραχμή ανύπαρκτη. Τη θέση του εθνικού νομίσματος ως κύριου μέσου συναλλαγών κατείχε η χρυσή λίρα Αγγλίας, με αποτέλεσμα οι καταθέσεις να είναι μηδαμινές και η αποταμίευση να μη λειτουργεί ως πηγή άντλησης κεφαλαίων και δημιουργίας πιστώσεων. Η αμερικανική βοήθεια διαδραμάτισε κείριο ρόλο στην αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης. (Porter P., Αθήνα 2006). Η εισροή δολαρίων κατέστησε εφικτή την πραγματοποίηση των απαραίτητων

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

εισαγωγών, καλύπτοντας σχεδόν ολικά το έλλειμμα του εξωτερικού ισοζυγίου, χρηματοδότησε το δημόσιο έλλειμμα, επιτρέποντας στο κράτος να λειτουργήσει και έδωσε στην Τράπεζα της Ελλάδος τη δυνατότητα να χορηγήσει πιστώσεις στην οικονομία. Έτσι, τρία χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου, η εγχώρια παραγωγή είχε σχεδόν ανακάμψει στα προπολεμικά επίπεδα. Όμως, η πρόοδος που είχε συντελεστεί ήταν εύθραυστη και δεν αναιρούσε ένα θεμελιώδες γεγονός: η Ελλάδα εξακολουθούσε να είναι μια φτωχή χώρα. Σύμφωνα με υπολογισμούς της εποχής, το κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα δεν ξεπερνούσε τα 130 δολάρια. Τα αντίστοιχα μεγέθη ήταν 400 δολάρια για την Γερμανία, 600 για την Γαλλία και 1600 για τις ΗΠΑ (Βαρβαρέσος Κ., Αθήνα 2002). Άλλωστε, κάποια στιγμή η χώρα έπρεπε να πορευτεί αυτόνομα, χωρίς την αμερικανική οικονομική βοήθεια, η οποία ως μια έκτακτη κατάσταση δύσκολα θα μπορούσε να διαρκέσει για πολύ ακόμη.

Στις 9 Απριλίου 1953, ο Σ. Μαρκεζίνης, υπουργός Συντονισμού της κυβέρνησης Παπάγου, ανακοίνωσε αιφνιδιαστικά την κατά 50% υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου και των άλλων νομισμάτων. Η τιμή του δολαρίου αυξήθηκε από 15,000 σε 30,000 δραχμές και η δραχμή προσδέθηκε στο ισχυρό νόμισμα της εποχής. Ένα χρόνο αργότερα αντικαταστάθηκαν τα παλιά χαρτονομίσματα με νέα. Για να σηματοδοτηθεί στο ψυχολογικό επίπεδο η τομή με το παρελθόν αποφασίστηκε να «κοπούν» τα τρία μηδενικά από τις παλιές νομισματικές μονάδες: με τα νέα χαρτονομίσματα η νέα δραχμή θα αντιστοιχούσε σε 1.000 παλιές. Αντιστοίχως, η ισοτιμία δραχμής – δολαρίου γινόταν 30 δραχμές ανά δολάριο. Η υποτίμηση του 1953 αποδείχτηκε επιτυχής. Εγκαινίασε την είσοδο της δραχμής στην πειθαρχία του συστήματος σταθερών ισοτιμιών του *Bretton-Woods* και μετέβαλε τους όρους λειτουργίας της οικονομίας. Στη διάρκεια της 20ετίας 1953-73, η ισοτιμία του νομίσματος διατηρήθηκε σταθερή στις 30 δρχ. ανά δολάριο. Μέσω της σύνδεσης με το δολάριο κρατήθηκε σταθερή και η σχέση της δραχμής με το χρυσό. Η υποτίμηση έγινε σε ευνοϊκή διεθνή συγκυρία και το σταθεροποιητικό πρόγραμμα του 1952 είχε εξασφαλίσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις στο εσωτερικό της χώρας. Επιπλέον, τα μέτρα που συνόδευαν την υποτίμηση ήταν καλά σχεδιασμένα (Ζολώτας, Αθήνα 1964).

Σε συνδυασμό και με την ανάκαμψη της παραγωγής, που είχε προηγηθεί, τα μέτρα απέδωσαν. Μέσα στην τριετία 1953-1956 συγκράτησαν τον πληθωρισμό, αποκατέστησαν την εμπιστοσύνη του κοινού προς το εθνικό νόμισμα, αύξησαν τις τραπεζικές καταθέσεις και έδωσαν έτσι στο τραπεζικό σύστημα τη δυνατότητα να συμβάλει και πάλι στη χρηματοδότηση της οικονομίας. Οι χορηγήσεις, ιδίως προς τη μεταποίηση και τη γεωργία, σημείωσαν ραγδαία αύξηση. Πράγματι, η νομισματική μεταρρύθμιση και η συνοδευτική δέσμη μέτρων έπαιξαν κρίσιμο ρόλο για την περαιτέρω πορεία της οικονομίας. Η σημαντικότερη ίσως επίπτωση της μεταρρύθμισης ήταν ότι αποκατέστησε την εμπιστοσύνη του λαού προς τη δραχμή, συντελώντας έτσι στην αύξηση των αποταμιεύσεων. Κατά δεύτερο λόγο, οδήγησε στην εντυπωσιακή αύξηση της εισροής άδηλων πόρων στη χώρα. Η σταθερή δραχμή, αλλά και το γενικότερο αίσθημα ασφάλειας που είχε στο μεταξύ διαμορφωθεί στη χώρα, αποτέλεσε ισχυρό κίνητρο ώστε οι μετανάστες, οι ναυτικοί, οι εφοπλιστές, οι Έλληνες του εξωτερικού και οι τουρίστες να μεταφέρουν το συνάλλαγμα τους στη χώρα και να το μετατρέπουν σε δραχμές, συμβάλλοντας στην αύξηση των συναλλαγματικών εισροών στην ελληνική οικονομία.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

3.2 Η «Οικονομική Απογείωση», 1961-1973

3.2.1 Η Ταχεία Εκβιομηχάνιση

Τον Ιούλιο του 1961 υπογράφηκε η Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα των έξι. Ήταν το πρώτο βήμα στην ένταξη της Ελλάδας στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, γεγονός που έμελλε να επηρεάσει καθοριστικά την οικονομική πορεία της χώρας. Άμεσες συνέπειες της Συμφωνίας Σύνδεσης ήταν η ενίσχυση της εμπιστοσύνης στο μέλλον της ελληνικής οικονομίας και το καθεστώς προτίμησης για τις ελληνικές εξαγωγές, που σταδιακά οδήγησε στον προσανατολισμό του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου προς τη Δυτική Ευρώπη (Πεσμαζόγλου Ι., Αθήνα 1962). Ασύγκριτα αμεσότερες, όμως, θα αποδειχθούν οι συνέπειες ενός άλλου, φαινομενικά απόμακρου γεγονότος: *«Η ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου, τον Αύγουστο του 1961, τερμάτισε βίαια τη μετανάστευση εκατοντάδων χιλιάδων ανατολικοευρωπαίων προς τη Δύση και υποχρέωσε τη ραγδαία αναπτυσσόμενη βιομηχανία της Δυτικής Ευρώπης να αναζητήσει ανειδίκευτους εργάτες στις φτωχές περιοχές της Μεσογείου, ανάμεσα σε αυτές και στην Ελλάδα. Το μεταναστευτικό ρεύμα που δημιουργήθηκε τότε, ήταν το μεγαλύτερο της ελληνικής ιστορίας (περίπου 1.000.000 άτομα στη δωδεκαετία 1961-1973) και προκάλεσε σαρωτικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία και κοινωνία».* (Φραγκιάδης Α., Αθήνα 2007, σελ. 179-180.)

Από τη μια πλευρά ερήμωσε την ελληνική ύπαιθρο, οδήγησε τις επαρχιακές πόλεις σε στασιμότητα και ελάττωσε σημαντικά το σύνολο του εργατικού δυναμικού (μείωση κατά 290.000 άτομα ή 8,5% μεταξύ 1961 και 1970. Από την άλλη πλευρά, έθεσε σε κίνηση μια σειρά από μετασχηματισμούς, οι οποίοι οδήγησαν την ελληνική οικονομία στη βιομηχανική εποχή.

Το μεταναστευτικό ρεύμα έδωσε ισχυρή ώθηση στα μεταναστευτικά εμβάσματα που έφτασαν στο 4% του ΑΕΠ το 1970, γεγονός που αφενός συνέβαλε στην κάλυψη των αναγκών για εισαγωγές ενδιάμεσων και τελικών αγαθών, απαραίτητων για τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας και αφετέρου ενίσχυσε το διαθέσιμο εισόδημα, επιτρέποντας την αύξηση της αποταμίευσης και των επενδύσεων. Οι θετικές επιπτώσεις των σχέσεων της ελληνικής οικονομίας με το διεθνή της περίγυρο στη περίοδο αυτή, αφορούσαν και άλλους τομείς: Ο μεγάλος αναπτυξιακός κύκλος της παγκόσμιας οικονομίας έως το 1973, είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία ανάπτυξη της ελληνικής ναυτιλίας και του τουρισμού. Μεταξύ 1961 και 1973 ο στόλος ελληνικής πλοιοκτησίας σχεδόν τετραπλασίασε τη χωρητικότητά του και το ναυτιλιακό συνάλλαγμα ξεπέρασε το 3% του ΑΕΠ το 1972. Η ναυτιλιακή δραστηριότητα, επιπλέον, συνδέθηκε στενότερα με την εγχώρια οικονομία. Ενθαρρυσμένοι από τις ευνοϊκές περιστάσεις στις θαλάσσιες μεταφορές στην περίοδο 1950-1970 αλλά και από τα υπερβολικά προνόμια που τους παρείχαν οι ελληνικές κυβερνήσεις και ιδίως η δικτατορία μετά το 1967, αρκετοί εφοπλιστές μετέφεραν τις δραστηριότητές τους από τη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο στον Πειραιά, αναδεικνύοντάς το σε μεγάλο ναυτιλιακό κέντρο. Επίσης, συνδύασαν την επιτόπου παρουσία τους με σημαντικές

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

επενδύσεις, τόσο στη βιομηχανία (ναυπηγεία, διυλιστήρια) όσο και στον τριτογενή τομέα (τράπεζες, ξενοδοχεία). Ας σημειωθεί ότι κατά τη δεκαετία του 1970, το 8%-10% της εργατικής δύναμης απασχολούνταν, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, με τη ναυτιλία (Close D., Αθήνα 2006). Στην ίδια περίοδο, λόγω της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου και των αλλαγών στον τρόπο ζωής στη Δυτική Ευρώπη και στις ΗΠΑ, ο τουρισμός αυξήθηκε ραγδαία. Οι αφίξεις εξαπλασιάστηκαν και ξεπέρασαν τα 3.000.000 άτομα το 1973, ενώ το τουριστικό συνάλλαγμα έφτασε να εκπροσωπεί την ίδια χρονιά το 2,7% του ΑΕΠ και μαζί με το ναυτιλιακό συνάλλαγμα κάλυπταν το 32% των εισαγωγών. Οι τουριστικές επενδύσεις αύξησαν τον αριθμό των ξενοδοχειακών κλινών 2,5 φορές, ενώ σχεδόν διπλασίασαν τον μέσο αριθμό κλινών ανά μονάδα.

Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που συνέβησαν στη δεκαετία του 1960 είχαν άμεση επίπτωση και στη ζήτηση για κατασκευές. Η εσωτερική μετανάστευση αύξησε τη ζήτηση για κατοικίες και έργα υποδομής, όπως δρόμους, σχολεία, δημόσια κτίρια, δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης, με τις αντίστοιχες πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις στη συνολική οικονομική δραστηριότητα. Λόγω της σταθερά υψηλής ζήτησης, η κατοικία ήταν, επί δεκαετίες, μια σίγουρη επένδυση με σταθερή απόδοση. Αυτό επηρέασε ανάλογα και τη συμπεριφορά κεφαλαιούχων και μικρο-αποταμιευτών, που κατηύθυναν στην αγορά κατοικίας σημαντικό μέρος των επενδύσεων και των αποταμιεύσεών τους. Επίσης, εισέρευσαν σημαντικά κεφάλαια από το εξωτερικό για την αγορά ακινήτων, από μετανάστες που επέστρεφαν ή ήθελαν να βελτιώσουν τις οικιστικές συνθήκες της οικογένειάς που είχε παραμείνει στην Ελλάδα. «Ο σημαντικός ρόλος του κλάδου για το εθνικό εισόδημα, την απασχόληση και τα φορολογικά έσοδα, ώθησε εξάλλου το κράτος να διευκολύνει σημαντικά την ανάπτυξη της κατασκευαστικής δραστηριότητας. Η «αναθέρμανση της οικοδομής» υπήρξε επί δεκαετίες βασικός μοχλός της κρατικής πολιτικής και ασκήθηκε με την αύξηση των στεγαστικών δανείων, με τη συνεχή αναθεώρηση των πολεοδομικών σχεδίων και την ανοχή προς τα αυθαίρετα κτίσματα. Έτσι, οι κατασκευές και οι συνδεδεμένοι με αυτές κλάδοι, πέρασαν στην πρώτη θέση του δευτερογενούς τομέα, ξεπερνώντας το 51% της αξίας του δευτερογενούς προϊόντος το 1973». (Ιορδάνογλου Χρ., 2003)

Η αυξημένη ζήτηση οδήγησε στην ανάπτυξη και άλλων κλάδων, αφού η συνολική δαπάνη για καταναλωτικά αγαθά αυξήθηκε σημαντικά. Μέχρι το 1973, η αξία των κλάδων τρόφιμα-ποτά-καπνός-υφαντουργία, σχεδόν τριπλασιάστηκε. Η ίδρυση ναυπηγείων και διυλιστηρίων, αλλά και η αυξημένη ζήτηση της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας βιομηχανίας για μέταλλα και ορυκτά, προώθησε την ανάπτυξη των ορυχείων και της βασικής μεταλλουργίας. Το θεσμικό πλαίσιο κινήτρων για την προσέλκυση επενδύσεων διαδραμάτισε επίσης εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα, αφού από το 1953, ήδη, οι σχετικοί νόμοι είχαν τεθεί σε ισχύ. Ιδιαίτερα μετά το 1961, οι κρατικές ενισχύσεις άμεσες και έμμεσες, αποτέλεσαν εξαιρετικά σημαντικό τμήμα του συνόλου των βιομηχανικών επενδύσεων. Παίρνοντας ποικίλες μορφές (φορολογικές απαλλαγές, απαλλαγές από εισφορές σε φορείς κοινωνικής ασφάλισης, επιδότηση επιτοκίων, καταβολή μέρους του κεφαλαίου από το κράτος), οι κρατικές ενισχύσεις, εκτιμάται ότι ξεπέρασαν το 50% της αξίας των συνολικών επενδύσεων. Η περίοδος 1961-1973 υπήρξε, έτσι, η ταχύτερη φάση εκβιομηχάνισης στην ελληνική ιστορία. Η παραγωγική

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

δομή της χώρας άλλαξε και προσέγγισε σημαντικά τις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές οικονομίες. Συνολικά, η βιομηχανία υπερ-τετραπλασίασε το ακαθάριστο προϊόν της και αύξησε τη συμβολή της στο ΑΕΠ από 25% το 1961 σε 33% το 1973. Η βιομηχανική απασχόληση πέρασε από το 18% στο 28% της συνολικής απασχόλησης στη χώρα. Η παραγωγικότητα σχεδόν τριπλασιάστηκε και οι επενδύσεις εξαπλασιάστηκαν σε αξία. Αναπτύχθηκαν νέοι κλάδοι και μεγάλες μονάδες, ιδίως στο χώρο της βαριάς βιομηχανίας (χαλυβουργία, ναυπηγεία, διυλιστήρια, που αύξησαν σημαντικά την παραγωγή κεφαλαιουχικών και ενδιάμεσων αγαθών. Η αξία των βιομηχανικών εξαγωγών σχεδόν πενταπλασιάστηκε και η συμμετοχή τους στις συνολικές εξαγωγές ανήλθε από 16% το 1961 σε 62% το 1973. (Φραγκιάδης Α., Ελληνική Οικονομία 19ος-20ός αιώνας, σελ. 185-186). Στο μεταξύ, ο σταδιακός περιορισμός των εισαγωγικών δασμών των ελληνικών προϊόντων, στο πλαίσιο της Συμφωνίας Σύνδεσης, διευκόλυνε τις βιομηχανικές εξαγωγές προς την Ευρωπαϊκή κοινότητα. Από την άλλη πλευρά, οι προστατευτικοί δασμοί εξακολουθούσαν να είναι υψηλοί στους ήδη ανεπτυγμένους κλάδους και μειώνονταν για τα προϊόντα που δεν παρήγε μέχρι τότε η Ελλάδα. Αυτή η διαφοροποίηση παγίωσε την κλαδική διάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας, που δεν ήταν η καλύτερη δυνατή, καθώς εμπόδιζε τη δημιουργία νέων κλάδων, όπως θα ήταν, για παράδειγμα, οι μηχανοκατασκευές και οι κλάδοι υψηλής τεχνολογίας.

3.2.2 Οι επιπτώσεις στην κοινωνία

Η εξωτερική μετανάστευση επιτάχυνε δραματικά την τομεακή αναδιάρθρωση της οικονομίας. Οι αγρότες μειώθηκαν κατά 1961 και 1971 κατά 700.000 άτομα, περνώντας από 56% στο 39% του ενεργού πληθυσμού της χώρας. Ο ίδιος ο αγροτικός τομέας άλλαξε ριζικά, παρότι η ακολουθούμενη πολιτική έδινε προτεραιότητα στον αστικό τομέα της οικονομίας. Η δυνατότητα της εξωτερικής μετανάστευσης επέτρεψε την εγκατάλειψη γαιών και καλλιεργειών με οριακή οικονομική αποδοτικότητα, ιδίως σε ορεινές και νησιωτικές περιοχές. Η μείωση των διαθέσιμων εργατικών χεριών στις αγροτικές περιοχές, έδωσε ώθηση στην εκμηχάνιση και στην εισαγωγή βελτιώσεων στις βιώσιμες αγροτικές εκμεταλλεύσεις, ενώ τα μεταναστευτικά εμβάσματα, σε συνδυασμό με την κρατική αγροτική πίστη, διευκόλυναν τη χρηματοδότηση των απαραίτητων επενδύσεων. Τα οφέλη από τη γεωργική πρόοδο που σημειώθηκε, όμως, τα καρπώθηκε κυρίως η οικονομία των πόλεων, ιδίως της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Αντιθέτως, οι κοινωνίες της υπαίθρου ακολούθησαν φθίνουσα πορεία. Τα εμβάσματα, πέρα από τις επενδύσεις στον αγροτικό τομέα, θα κατευθυνθούν στη μεγάλη τους πλειοψηφία στην οικονομία των πόλεων και ειδικότερα στην αγορά αστικών ακινήτων. Με αυτόν τον τρόπο, οι αλλαγές που προαναφέρθηκαν συνοδεύτηκαν από την περαιτέρω ενίσχυση και της εσωτερικής μετανάστευσης, που ήταν ήδη έντονη από τη δεκαετία του 1950. Η μείωση του πληθυσμού, ιδίως στα ορεινά και απομονωμένα μέρη, προσέλαβε δραματικές διαστάσεις και οδήγησε

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ολόκληρες περιοχές στην ερήμωση και την παρακμή. Αντίθετα, μεταξύ 1961 και 1971 οι κάτοικοι των αστικών περιοχών αυξήθηκαν περισσότερο από ένα εκατομμύριο άτομα ή κατά 28% και το 1971 έφτασαν να αντιπροσωπεύουν το 53% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

Η περίοδος 1961-1973 υπήρξε λοιπόν η εποχή των μεγάλων αλλαγών: «Τα οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη άλλαξαν με πρωτοφανή ρυθμό για τα μέχρι τότε δεδομένα. Τα περισσότερα από αυτά αυξήθηκαν: η παραγωγή-ιδίως η βιομηχανική, οι υπάλληλοι, οι εργάτες, οι μετανάστες, οι φοιτητές, οι κάτοικοι των πόλεων, οι οικοδομές, τα αγροτικά μηχανήματα. Κάποια άλλα μειώθηκαν: οι κάτοικοι της υπαίθρου και των ορεινών περιοχών, οι εργάτες γης, οι ανήλικοι εργαζόμενοι, η αυτοκατανάλωση. Μετά το 1960 η Ελλάδα άρχισε να προσεγγίζει το πρότυπο της βιομηχανικής κοινωνίας, το οποίο είχε επικρατήσει στις Η.Π.Α. ήδη πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης από τη δεκαετία του 1950». (Φραγκιάδης Α., σελ. 187). Βέβαια, παρά την αναμφισβήτητη πρόοδο η Ελλάδα των αρχών της δεκαετίας του 1960 εξακολουθούσε να θεωρείται αναπτυσσόμενη χώρα. Εξακολουθούσε να υστερεί, σε σχέση με τις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης σε παραγωγικότητα, υποδομές, μέγεθος επιχειρήσεων και βαθμό ανοίγματος στη διεθνή αγορά. Σε άλλους τομείς όμως παρουσίαζε σημαντική πρόοδο. Η παιδική και η εφηβική εργασία μειώθηκαν δραστικά, ενώ αναπτύχθηκε η εκπαιδευτική υποδομή όλων των βαθμίδων. Γενικεύθηκε η πρόσβαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και επεκτάθηκαν η ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση και πολλαπλασιάστηκε ο αριθμός των φοιτητών. Για πρώτη φορά, δηλαδή, υπήρξε μεταφορά πόρων από την άμεση παραγωγή προς τον σχηματισμό «ανθρώπινου κεφαλαίου», γεγονός που επηρέασε τα καταναλωτικά πρότυπα και διεύρυνε τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας. Συνέπειες υπήρξαν και για τη γυναικεία απασχόληση και τη συμμετοχή των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό. Οι γυναίκες σε διεθυντικές θέσεις από 3,7% το 1961 πήγαν στο 5,6% το 1971, οι γυναίκες υπάλληλοι από 13,2% έφτασαν στο 19%, ενώ μειώθηκε η γυναικεία απασχόληση στον αγροτικό τομέα. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου στη δεκαετία του 1960 επέτρεψε σε αρκετές γυναίκες των κατώτερων στρωμάτων να σταματήσουν να δουλεύουν έξω από το σπίτι, ταυτόχρονα όμως παρακίνησε τις γυναίκες των μεσαίων στρωμάτων να αυξήσουν την εξω-οικιακή τους απασχόληση, καθώς οι νοσοτρόπιες και οι αντιλήψεις άλλαζαν και η πίεση των νέων καταναλωτικών προτύπων απαιτούσε αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος. «Η εξω-οικιακή εργασία άρχισε να θεωρείται στοιχείο ατομικής ολοκλήρωσης και απελευθέρωσης των γυναικών, ενώ η αναγκαία οικιακή εργασία περιορίστηκε. Διαδόθηκε η χρήση των οικιακών συσκευών, η βιομηχανία τροφίμων άρχισε να παράγει είδη που απαιτούσαν λιγότερη προετοιμασία, διευρύνθηκαν κοινωνικές υπηρεσίες, όπως οι παιδικοί σταθμοί και τα γηροκομεία. Παρόλα αυτά η γυναικεία απασχόληση συνολικά θα γνωρίσει σημαντική αύξηση μόνο μετά το 1980, ένδειξη σημαντικής καθυστέρησης της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με τις ευρωπαϊκές». (Φραγκιάδης)

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

3.2.3 Αγροτική πολιτική και βιομηχανική ανάπτυξη

Η αγροτική οικονομία υπήρξε ο κατεξοχήν τομέας όπου συγκριτικά με άλλες περιοχές, αναπτύχθηκε πρώιμα και ολοκληρωμένα η κρατική παρέμβαση. Αυτό οφειλόταν βασικά στους εσωτερικούς και διεθνείς, κυρίως, οικονομικούς κλονισμούς, που έθιγαν περισσότερο την αγροτική Ελλάδα. Δημιουργήθηκε, έτσι, ήδη από το μεσοπόλεμο ένα σύστημα μεθόδων και μέσων κρατικής προστασίας και παρέμβασης που επηρέασε αποφασιστικά την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και εξακολουθεί να την επηρεάζει μέχρι τις μέρες μας. Στην κορυφή του συστήματος μέσων και οργάνων κρατικής παρέμβασης βρέθηκε από το 1929 η Αγροτική Τράπεζα, η Τράπεζα της Ελλάδας (στο μέτρο που διοχέτευε χρήματα στην ΑΤΕ) και το Υπουργείο Γεωργίας με τα κεφάλαια του προϋπολογισμού. Μια δεύτερη ομάδα αποτελούσαν οι κρατικοί, ημι-κρατικοί και συνεταιριστικοί οργανισμοί (ΑΣΟ, Οργανισμός Βάμβακος, ΕΟΚ, ΚΥΔΕΠ, ΣΕΚΕ, ΚΣΟΣ, ΣΥΚΙΚΗ κ.λ.π.) που συγκέντρωναν και διακινούσαν προϊόντα εξαιρετικής σημασίας για τη χώρα (συναλλαγματοφόρα κυρίως), όπως ο καπνός, το βαμβάκι, το σιτάρι, η σταφίδα, τα σύκα κ.ά. Οι οργανισμοί αυτοί ήταν εξαρτημένοι από το κράτος εξαιτίας της χρηματοδότησής τους, της πολιτικής τιμών που ακολουθούσαν και του διορισμού των διοικήσεών τους. Το πλέγμα αυτών των οργάνων και οι σχέσεις μεταξύ τους προσέδωσαν στο μηχανισμό υλοποίησης της κρατικής παρέμβασης έναν αυστηρά συγκεντρωτικό χαρακτήρα, που αυτοτροφοδοτείτο εν μέρει, από τις συνεχείς έκτακτες περιστάσεις, από τη συρρίκνωση της διεθνούς οικονομικής δραστηριότητας και το χαμηλό επίπεδο αύξησης του αγροτικού προϊόντος. Πολύπλοκο και δαιδαλώδες ήταν και το σύστημα των μέσων και μεθόδων άσκησης της αγροτικής πολιτικής. Ως τέτοιες αναδείχθηκαν οι κρατικές επενδύσεις, ο διοικητικός καθορισμός τιμών, οι επιδοτήσεις παντός είδους, όπως π.χ. για την αγορά παραγωγικών μέσων, τις εξαγωγές, τα επιτόκια κ.λ.π., οι εισοδηματικές ενισχύσεις, τα κίνητρα για αναδιαρθρώσεις, οι δασμοί και οι εισαγωγικές ποσοστώσεις, η κρατική συγκέντρωση των περισσότερων προϊόντων, η απορρόφηση και καταστροφή των πλεονασμάτων κ.λ.π. αγορά. Με τη συγκρότηση του συστήματος οργάνων και μέσων άσκησης παρεμβατικής πολιτικής στον αγροτικό τομέα, το κράτος επεδίωξε, άλλοτε σωρευτικά, άλλοτε εναλλακτικά τους παρακάτω σκοπούς:

- A. Την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της γεωργίας, ιδιαίτερα της υλικοτεχνικής της βάσης.
- B. Τον εφοδιασμό του αστικού πληθυσμού με φτηνά τρόφιμα και των βιομηχανιών με φτηνές πρώτες ύλες.
- C. Την υποστήριξη του αγροτικού εισοδήματος και την άσκηση κοινωνικής πολιτικής για την αγροτική τάξη.
- D. Την καταπολέμηση των κρίσεων υπερπαραγωγής και την απορρόφηση των αγροτικών πλεονασμάτων

A) Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της γεωργίας: Την μεταπολεμική τριακονταετία το κράτος συνέβαλε και άμεσα και έμμεσα στο σχηματισμό παγίου κεφαλαίου στην αγροτική οικονομία. Άμεσα με τις κρατικές επενδύσεις, έμμεσα με τα μεσο-μακροπρόθεσμα δάνεια που χορηγούσε η Αγροτική Τράπεζα στους αγρότες. Κατά τους

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

υπολογισμούς μας το 40% περίπου των επενδύσεων στην αγροτική οικονομία στη διάρκεια αυτής της τριακονταετίας, έγινε κατευθείαν από το κράτος και η πλειοψηφία τους αφορούσε εγγειοβελτιωτικά και αρδευτικά έργα. Ο μεσο-μακροπρόθεσμος δανεισμός των αγροτών από την ΑΤΕ για αγορά εξοπλισμού, λιπασμάτων και μηχανών συμπλήρωνε τις άμεσες κρατικές παροχές. Συνολικά μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι μεταπολεμικά η αγροτική οικονομία γνώρισε μια σημαντική ανάπτυξη με τη βοήθεια του κράτους. «Το ακαθάριστο προϊόν της αυξήθηκε 2,5 και η παραγωγικότητα 4 φορές. Η τελευταία υπερέβη σε ρυθμούς αύξησης την αντίστοιχη παραγωγικότητα του μη αγροτικού τομέα».
(Σακελλαρόπουλος, Θ. Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα, 1992, σελ. 114)

Β) Η ροή πόρων από τον αγροτικό προς τον αστικό τομέα μέσω της κρατικής ρύθμισης: Η προώθηση από το κράτος της συσσώρευσης κεφαλαίου στον αγροτικό τομέα εξελίχθηκε παράλληλα με μια άλλη κρατική δραστηριότητα: τη δημιουργία μηχανισμών για τη μεταφορά αγροτικού υπερπροϊόντος στο βιομηχανικό και υπόλοιπο αστικό τομέα της οικονομίας.

- Ένα πρώτο κανάλι αυτής της ροής πόρων αποτέλεσε η πολιτική τιμών αγροτικών προϊόντων που αφορούσε αγαθά διατροφής των κατοίκων των πόλεων, ιδιαίτερα της βιομηχανικής εργατικής τάξης. Η πολιτική φτηνών μέσων διατροφής επέτρεψε την καθήλωση του εργατικού μισθού σε χαμηλά επίπεδα, άρα και την αύξηση των περιθωρίων του καπιταλιστικού κέρδους των αστικών επιχειρήσεων.
- Ένα δεύτερο κανάλι ιδιοποίησης αγροτικού πλεονάσματος αποτέλεσε η κρατική ρύθμιση των τιμών ορισμένων αγροτικών πρώτων υλών, όπως π.χ. του βαμβακιού και του καπνού. Οι ρυθμοί αύξησης τιμών των βιομηχανικών προϊόντων μεταπολεμικά ήταν μεγαλύτεροι της αύξησης τιμών της πρώτης ύλης τους. Έτσι προκύπταν σημαντικά κέρδη για τις αντίστοιχες βιομηχανίες.
- Σημαντική μεταφορά αγροτικού πλεονάσματος λάμβανε χώρα και μέσα από την πώληση βιομηχανικών αγαθών στη γεωργία (μηχανήματα, λιπάσματα κ.λπ.). Η λεγόμενη «ψαλίδα τιμών» μεταξύ αγροτικών και βιομηχανικών προϊόντων παρέμενε για πολλά χρόνια αρνητική σε βάρος των πρώτων

Γ) Εισοδηματική και κοινωνική πολιτική στο χωριό: Η εκροή του αγροτικού πλεονάσματος εκτός αγροτικού χώρου είχε ως συνέπεια όχι μόνο την αδυναμία ατομικής συσσώρευσης αλλά και τον περιορισμό του επιπέδου διαβίωσης των αγροτών. Το κατά κεφαλή αγροτικό προϊόν ήταν τρεις φορές μικρότερο από αυτό του αστικού πληθυσμού. Όπως διαπιστώνουν και άλλοι συγγραφείς η κοινωνική θέση της πλειοψηφίας των αγροτών δεν διέφερε απ' αυτή ενός μισθωτού και το εισόδημά των τελευταίων δεν υπερέβαινε έναν απλό αγροτικό μισθό. Μια τέτοια κατάσταση υπόσκαπτε, μακροπρόθεσμα βέβαια, το μέλλον της αγροτικής οικονομίας. Η απειλή μιας μεγάλης εξόδου της αγροτικής τάξης από το χωριό ανάγκασε το κράτος να παρέμβει με μέτρα εισοδηματικής και κοινωνικής πολιτικής που εξασφάλιζαν την παραμονή του αγρότη στην ύπαιθρο: «Για την άμεση βελτίωση της κατάστασης των αγροτών το κράτος πήρε και διάφορα μέτρα κοινωνικής πολιτικής. Το

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

σημαντικότερο ήταν η καθιέρωση της κοινωνικής ασφάλισης το 1955 (υγεία, συντάξεις) με πόρους του κρατικού προϋπολογισμού και εισφορές των αστικών στρωμάτων. Έτσι μειωνόταν κατά κάποιο τρόπο το χάσμα με τους κατοίκους των πόλεων. Στα μέτρα για την προστασία της κοινωνικής θέσης του αγρότη θα πρέπει τέλος να προσθέσουμε και τις περιοδικές ρυθμίσεις των αγροτικών χρεών, είτε με τη μορφή της οριστικής κατάργησής τους, όπως το 1968 (7.5 δισ. δρχ.), είτε με τη μορφή της παράτασης των χρονολογιών λήξης τους, της απαλλαγής από τους τόκους και τη μείωση των δόσεων, όπως συνέβη το 1963 και 1966». (Σακελλαρόπουλος)

D) Η καταπολέμηση των αγροτικών κρίσεων υπερπαραγωγής: Τέλος, το κράτος εμφανίστηκε και σ' έναν τέταρτο ρόλο, ως παράγοντας απορρόφησης των γεωργικών πλεονασμάτων και συνεπώς σταθεροποίησης του αγροτικού εισοδήματος. Μέσω της συγκέντρωσης και των τιμών συγκέντρωσης το κράτος αγόραζε μέρος ή το σύνολο της παραγωγής ενός προϊόντος και εμπόδιζε έτσι την πτώση της τιμής του, που θα προερχόταν από τη μεγάλη προσφορά. Τα πλεονάσματα είτε εξαγόταν σε επιδοτούμενες τιμές, είτε καταστρέφονταν. Γεγονός είναι ότι η πολιτική αυτή δημιουργούσε σημαντικά χρηματοδοτικά προβλήματα στον προϋπολογισμό προκαλώντας τις διαμαρτυρίες των αστικών στρωμάτων, που επιβαρυνόταν με το σχετικό κόστος. Ωστόσο, μείωνε τις καταστρεπτικές συνέπειες των δυνάμεων της αγοράς για το αγροτικό εισόδημα και συνέβαλλε στη σχετική σταθεροποίηση των κοινωνικών σχέσεων στην ύπαιθρο.

Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1950-1967, ο αγροτικός τομέας είχε βαρύνουσα σημασία για την ελληνική οικονομία. Με ποσοστό 86,4% στο σύνολο των εξαγωγών της χώρας το 1955 και 73% το 1966, αποτέλεσε τον βασικό τροφοδότη της αναπτυξιακής προσπάθειας της χώρας στη μεταπολεμική περίοδο. Η συνολική αγροτική παραγωγή αυξήθηκε πάνω από 2,5 φορές στη διάρκεια αυτής της περιόδου. Η ευρεία διάδοση των λιπασμάτων, η αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων, η βαθμιαία εκμηχάνιση της γεωργίας επέτρεψαν αυτή τη σημαντική άνοδο της παραγωγής, που στηριζόταν σε ακόμη μεγαλύτερη αύξηση της παραγωγικότητας δεδομένης της σημαντικής μείωσης του αγροτικού πληθυσμού εξαιτίας της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης. Ωστόσο, στη διάρκεια της ίδιας περιόδου διαπιστώνεται μια υστέρηση του αγροτικού προϊόντος σε σχέση με το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, εφόσον το τελευταίο αυξάνεται με μέσο ετήσιο ρυθμό 7%, ενώ το ακαθάριστο γεωργικό προϊόν αυξάνεται μόνο κατά 3% κατά μέσο όρο ετησίως. Ως αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης, τα ποσοστά της συμβολής της γεωργίας στο ΑΕΠ μειώνονται διαρκώς σε αντίθεση με τη διαρκώς αυξανόμενη συμμετοχή του δευτερογενούς τομέα. Έτσι, η συμμετοχή της γεωργίας στη διαμόρφωση του ΑΕΠ έπεσε από το 28,5% του 1950 στο 18,5% το 1970, ενώ η αντίστοιχη συμμετοχή του δευτερογενούς τομέα αυξήθηκε από 26,5% σε 48,7% στη διάρκεια της ίδιας περιόδου. Επιπλέον, η μεταποίηση αυξήθηκε στη διάρκεια αυτής της περιόδου κατά 127% ταχύτερα του γεωργικού τομέα. «Γίνεται, έτσι, φανερό ότι στο πλαίσιο της γενικότερης οικονομικής πολιτικής και των προτεραιοτήτων που επιλέχθηκαν στην Ελλάδα της μεταπολεμικής περιόδου, το κύριο ενδιαφέρον στράφηκε στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, ενώ στη γεωργία ανατέθηκε ο ρόλος του

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

συμπληρωματικού κλάδου, που όφειλε να τροφοδοτεί τον «εθνικό» κλάδο και να συμβάλλει στην ανάπτυξή του. Εξαιτίας της ψαλίδας των τιμών, αλλά και χάρη στο σοβαρό συναλλαγματικό πλεόνασμα και στο άφθονο εργατικό δυναμικό που εξασφάλιζε στους άλλους τομείς της οικονομίας, ο αγροτικός τομέας επιτέλεσε - και στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας - μερικές από τις «κλασικές» λειτουργίες που χαρακτηρίζουν τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η μεταφορά πόρων από τη γεωργία προς τους αστικούς τομείς της οικονομίας γινόταν επίσης είτε με τη διατήρηση των κρατικών επενδύσεων στη γεωργία σε πολύ χαμηλά επίπεδα είτε με τη διαρκή χρέωση των αγροτών στην ΑΤΕ με τη μορφή δανείων, των οποίων συντριπτικό ποσοστό αποτελούσαν τα βραχυπρόθεσμα δάνεια». (Πατρώνης – Λιαργκόβας)

Η περιοριστική αυτή πολιτική και η δραστική μείωση των εισοδηματικών ευκαιριών εις βάρος του αγροτικού τομέα είχε ως αποτέλεσμα την έντονη έξοδο του αγροτικού πληθυσμού, που αναζήτησε την εξασφάλιση της επιβίωσης είτε στα μεγάλα αστικά κέντρα είτε στην εξωτερική μετανάστευση. Κατά την περίοδο 1951-1971, σύμφωνα με τα στοιχεία των απογραφών πληθυσμού της ΕΣΥΕ, καταγράφηκε μια έξοδος από την ύπαιθρο 1.351.117 ατόμων, από τα οποία 674.941 κατευθύνθηκαν προς τα αστικά κέντρα και 676.176 προς την εξωτερική μετανάστευση. Ιδιαίτερα επλήγησαν οι ορεινές και απομονωμένες περιοχές στις οποίες παρατηρήθηκαν φαινόμενα ερήμωσης και μαζικής εγκατάλειψης ολόκληρων χωριών. Ο αγροτικός πληθυσμός μειώθηκε από το 47,5% του συνολικού πληθυσμού της χώρας το 1951 στο 35,2% το 1971. Αντίστοιχα ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε από 37,7% το 1951 σε 43,3% το 1961 και σε 53,2% το 1971 τροφοδοτώντας την εκρηκτική ανάπτυξη της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.

Έτσι, η πλήρης κυριαρχία στο πολιτικό επίπεδο των συντηρητικών δυνάμεων κατά την περίοδο 1950-1967, η οποία εκφραζόταν σε ένα ημι-κοινοβουλευτικό καθεστώς («Ένα καθεστώς όπου το εκλογικό δικαίωμα ήταν μεν καθολικό, συνοδευόταν όμως παράλληλα από συστηματικό ταξικό αποκλεισμό», (Μουζέλης Ν.), που επιβλήθηκε στη χώρα, έβρισκε το αντίστοιχό της στο οικονομικό επίπεδο με την επιβολή ενός μοντέλου συσσώρευσης, το οποίο απέβλεπε στη συσσώρευση και γρήγορη ανάπτυξη των κλάδων που βρίσκονταν στον άμεσο έλεγχο της μεταπρατικής αστικής τάξης, όπως η οικοδομή, η μεταποίηση, η ναυτιλία, ο τουρισμός και τα μεγάλα τεχνικά έργα.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

3.2.4 Οικονομικό Καθεστώς

Στις αρχές της δεκαετίας του '50, ο αγροτικός τομέας είχε δεσπόζουσα θέση στην ελληνική οικονομία και η μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων της χώρας ζούσε σε χωριά και κωμοπόλεις κάτω των 10.000 κατοίκων. Η αγροτική παραγωγή αντιπροσώπευε περίπου το 30% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) και απασχολούσε το 58% του οικονομικώς ενεργού πληθυσμού. Στις υπηρεσίες αναλογούσε περίπου το 50% του ΑΕΠ και το 25% της συνολικής απασχόλησης. Το μερίδιο στο ΑΕΠ του ευρύτερου βιομηχανικού τομέα (που συμπεριλαμβάνει μεταποίηση, ενέργεια, κατασκευές και ορυχεία) ήταν μόλις 20% και το μερίδιό του στην απασχόληση 18%. Η μεταποιητική βιομηχανία καθ' εαυτή αποτελούνταν, κατά κύριο λόγο, από κλάδους της λεγόμενης «ελαφράς» βιομηχανίας.

Το 1973, η παραπάνω εικόνα είχε αλλάξει. Μεταξύ 1950 και 1973, το ΑΕΠ κατά κεφαλή (σε σταθερές τιμές) είχε περίπου τετραπλασιαστεί. Η ελληνική οικονομία κυριαρχούνταν πλέον από τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες και η πλειονότητα των κατοίκων της χώρας ζούσε πια στις πόλεις. Στα αρχές της δεκαετίας του '70, το ποσοστό του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ είχε περιοριστεί στο 16% και το ποσοστό του στην συνολική απασχόληση κοντά στο 40%. Η συρρίκνωση του «ειδικού βάρους» του αγροτικού τομέα στην οικονομία δεν οφείλονταν στο ότι αυτός είχε πάψει να αναπτύσσεται. Στην περίοδο 1950-73, ο αγροτικός τομέας σημείωσε ταχείς, σε σχέση με το παρελθόν, ρυθμούς μεγέθυνσης. Η μείωση των μεριδίων του οφείλονταν στο ότι οι άλλοι δυο τομείς αναπτύσσονταν ταχύτερα. Η βαθιά διαρθρωτική αλλαγή της περιόδου 1950-73 ήταν η αύξηση του «ειδικού βάρους» του ευρύτερου βιομηχανικού τομέα. Το μερίδιο του το 1973 έφτασε να αντιπροσωπεύει το 35% του ΑΕΠ και απασχολούσε το 27% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Στο διάστημα που εξετάζουμε, η ελληνική βιομηχανία ευνοήθηκε από τον γρήγορο εξηλεκτρισμό της χώρας και στο δυναμικό της προστέθηκαν αρκετές μεγάλες μονάδες που ενίσχυσαν τη θέση της λεγόμενης «βαριάς βιομηχανίας».

Ο τετραπλασιασμός του κατά κεφαλήν εισοδήματος επιτεύχθηκε χάρη στους συστηματικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που σημειώθηκαν την εικοσαετία 1953-73. Στη διάρκεια της, ο μέσος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν 6,9% το χρόνο (μια από τις καλύτερες επιδόσεις στον κόσμο). Ποτέ, πριν ή μετά, η χώρα δεν γνώρισε τόσο ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης και για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Ειδικά στη δεκαετία 1963-1973, ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας επιταχύνθηκε και ανήλθε στο 7,8% το χρόνο. Ανάμεσα στις χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ, η επίδοση τούτη ήταν η δεύτερη καλύτερη μετά από εκείνην της Ιαπωνίας. Οι υψηλότεροι ρυθμοί ανάπτυξης της Ελλάδας δεν εξάλειψαν, βέβαια, τη διαφορά βιοτικού επιπέδου που την χώριζε από τις πλούσιες οικονομίες. Η διαφορά ήταν πολύ μεγάλη για να μπορεί να καλυφθεί μέσα σε μια εικοσαετία. Εξαιτίας των υψηλότερων ρυθμών όμως η απόσταση από τις οικονομίες αυτές μειώθηκε δραστικά.

Οι παραπάνω αναπτυξιακές επιδόσεις επιτεύχθηκαν με παράλληλη συγκράτηση του πληθωρισμού σε σχετικά χαμηλά επίπεδα. Μετά από μια φάση παρατεταμένης νομισματικής αναταραχής που διάρκεσε μέχρι το 1954, η σταθερότητα αποκαταστάθηκε και διατηρήθηκε μέχρι το 1972. Στη διάρκεια της περιόδου 1955-72, ο μέσος όρος της

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

αύξησης του γενικού επιπέδου των τιμών ήταν 2,5% το χρόνο. Τέλος, η ανάπτυξη δεν οδήγησε σε όξυνση του χρόνιου προβλήματος της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή του ελλείμματος στις τρέχουσες συναλλαγές της με το εξωτερικό. Το έλλειμμα καλύπτονταν, συνήθως με ευχέρεια, από τις αυτόνομες εισροές ιδιωτικών κεφαλαίων.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, ήδη, το οικονομικό καθεστώς που εγκαινιάστηκε με την υποτίμηση είχε μορφοποιηθεί σχεδόν πλήρως. Ο στρατηγικός του στόχος είχε προ πολλού αποσαφηνιστεί: ήταν η επίτευξη υψηλότερων ρυθμών ανάπτυξης μέσα από την εκβιομηχάνιση. Αυτή θα επιτυγχάνονταν μέσα από την ενθάρρυνση των εγχώριων και ξένων επενδύσεων τόσο σε αυτήν καθ' εαυτή τη βιομηχανία όσο και στους τομείς που θα την στηρίζαν, την ηλεκτρική ενέργεια και τις συγκοινωνίες. Όλα τα μέσα τίθεντο στην υπηρεσία της προτεραιότητας αυτής. Η προτεραιότητα των προτεραιοτήτων φαίνεται ότι ήταν η ανάπτυξη της «βαριάς βιομηχανίας» και βασιζόνταν σε μια υπόθεση εργασίας που φαινόταν εύλογη την εποχή εκείνη: ότι το κόστος των καυσίμων θα παρέμενε χαμηλό. Ειδικότερα, η προτεραιότητα όλων των κυβερνήσεων της περιόδου 1953-73 ήταν να ενθαρρύνουν τις επενδύσεις στη βιομηχανία και να προωθήσουν τις εξαγωγές. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν:

- Το πρόγραμμα των δημόσιων επενδύσεων. Η υποστήριξη της εκβιομηχάνισης ήταν ένας από τους βασικούς λόγους που από τη μια η ηλεκτροπαραγωγή αναπτύχθηκε τόσο γρήγορα και από την άλλη δόθηκε τόση έμφαση στον εκσυγχρονισμό του οδικού δικτύου.
- Η προσέλκυση ξένων επενδύσεων: Η πολιτική αυτή αποτυπώνονταν στο Ν.Δ. 2687/1953, «Περί προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού». Με αυτό θεμελιώνονταν ένα ειδικό καθεστώς προστασίας των ξένων κεφαλαίων, εξασφαλιζόταν η δυνατότητα σταδιακού επαναπατρισμού του κεφαλαίου που επενδύθηκε και των κερδών του και προβλεπόταν ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση των ξένων επιχειρήσεων.
- Η χορήγηση (μέσα από τη φορολογική νομοθεσία και μια πληθώρα αναπτυξιακών νόμων) γενναιόδωρων κινήτρων και επιδοτήσεων στην εγχώρια βιομηχανία και το εξαγωγικό εμπόριο.
- Το σύστημα προστασίας της εγχώριας παραγωγής από τον ξένο ανταγωνισμό των και το σύστημα επιδοτήσεων των εξαγωγών.
- Η κεντρικά υπαγορευόμενη ευνοϊκή μεταχείριση της βιομηχανίας και των εξαγωγών από το τραπεζικό σύστημα.

Οι οικονομικές αρχές είχαν πεισθεί ότι μεσο-μακροχρόνια δεν υπήρχε δίλημμα ανάμεσα στην ανάπτυξη και την νομισματική σταθερότητα και ότι η επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων προϋπέθετε την εξασφάλιση σταθερού μακροοικονομικού περιβάλλοντος. Έτσι, το οικονομικό καθεστώς της περιόδου 1953-73, οικοδομήθηκε για να υπηρετήσει το συνδυασμό της ανάπτυξης με τη σταθερότητα. Η λειτουργία του αρθρωνόταν γύρω από ένα περιορισμένο αριθμό θεμελιωδών κανόνων πολιτικής. Οι κανόνες αυτοί, που, γενικά, τηρήθηκαν από όλες τις κυβερνήσεις της περιόδου 1953-73 και συνόψιζαν τη φιλοσοφία της οικονομικής πολιτικής που ακολουθήθηκε, ήταν οι εξής:

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

- Οχυρωμένη πίσω από αυστηρούς συναλλαγματικούς περιορισμούς, η ισοτιμία δραχμής – δολαρίου θα κρατιόταν σταθερή. Η σταθερότητα της ισοτιμίας εξασφάλιζε την αντιπληθωριστική πειθαρχία της νομισματικής πολιτικής.
- Ο τακτικός προϋπολογισμός θα ήταν πλεονασματικός και το συνολικό δημόσιο έλλειμμα (περιλαμβανομένων, δηλαδή, και των δημόσιων επενδύσεων) θα παρέμενε όσο το δυνατόν χαμηλότερο.
- Η διαδικασία διαμόρφωσης των μισθών θα ελεγχόταν, έτσι ώστε η αύξηση των αποδοχών να μην υπερβαίνει την αύξηση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας στην οικονομία και να μην οδηγεί σε συμπίεση κερδών.
- Το τραπεζικό σύστημα θα «πειθαναγκαζόταν» να διοχετεύει πιστώσεις με ευνοϊκούς όρους στους τομείς προτεραιότητας: βιομηχανία, γεωργία, εξαγωγικό εμπόριο. Η «εκτροπή» πόρων προς πιο κερδοφόρες αλλά θεωρούμενες ως μη παραγωγικές δραστηριότητες όπως το εμπόριο, οι εισαγωγές και η οικοδομική δραστηριότητα θα αποθαρρυνόταν.
- Τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας θα προστατεύονταν και τα όρια ανάμεσα στην ιδιωτική και την δημόσια ιδιοκτησία θα παρέμεναν σαφή.
- Το διεθνές εμπόριο της χώρας θα ήταν προσανατολισμένο προς το πολυμερές εμπορικό σύστημα της δύσης και θα ήταν, γενικά, ελεύθερο από ποσοτικούς περιορισμούς. Η εγχώρια παραγωγή όμως, θα συνέχιζε να προστατεύεται από τον ξένο ανταγωνισμό μέσω δασμών και της άνισης φορολογικής και πιστωτικής μεταχείρισης των εισαγομένων.

Το οικονομικό καθεστώς της περιόδου 1953-73 υποστηρίζονταν από ένα πλέγμα νόμων, ελέγχων και μηχανισμών παρέμβασης που εκτεινόταν σε όλες τις σφαίρες της οικονομικής δραστηριότητας. Το διοικητικά ελεγχόμενο σύστημα που διαμορφώθηκε, ήταν προσανατολισμένο στα συμφέροντα του παραγωγού παρά του καταναλωτή και η λειτουργία του βασιζόταν πιο πολύ σε κανονισμούς, διαπραγματεύσεις, μοίρασμα σφαιρών επιρροής και διοικητικές αποφάσεις παρά στον ανταγωνισμό. Βαθμοί ελευθερίας στους μηχανισμούς της αγοράς δίνονταν (και, συχνά, ήταν μεγάλοι) αλλά τούτο ήταν, ουσιαστικά, στην προαίρεση των αρχών (Τράπεζα της Ελλάδος).

Πάντως, το θεσμικό πλαίσιο πάνω στο οποίο στηριζόταν το καθεστώς της περιόδου 1953-73 δεν θα αρκούσε χωρίς τις κατάλληλες πολιτικές προϋποθέσεις. Στη διάρκεια της περιόδου αυτής, οι κυβερνήσεις ήταν, γενικά, σε θέση ισχύος και μπορούσαν να χρησιμοποιούν μια πληθώρα εργαλείων παρέμβασης στην οικονομική δραστηριότητα με στόχους τη διατήρηση της αναπτυξιακής πορείας και τη διασφάλιση της εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας. Η πίεση των λαϊκών απαιτήσεων ήταν πολύ ασθενής, ώστε να πιέσει τις κυβερνήσεις της εποχής και να τις εξαναγκάσει να παρεκκλίνουν από τους στόχους αυτούς.

Αντίθετα, οι κυβερνήσεις είχαν κάθε κίνητρο να επιμένουν στη στρατηγική τους και να καρπώνονται πολιτικά τις όντως εντυπωσιακές επιδόσεις της οικονομίας. Με μικρές ή μεγάλες διαφορές έμφασης αυτό το πλέγμα στόχων, κανόνων και μεθόδων παρέμβασης

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

του κράτους αποτέλεσε το θεμέλιο της πολιτικής όλων των κυβερνήσεων της περιόδου 1953-73.

3.3 Η οικονομική πολιτική της Δικτατορίας (1967-1974)

Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας τον Απρίλιο του 1967 δημιούργησε νέες συνθήκες άσκησης πολιτικής στον οικονομικό τομέα, αφού η κοινωνική συναίνεση εξασφαλιζόταν πλέον με αυταρχικές μεθόδους. Ταυτόχρονα, όμως, η πολιτική των συνταγματαρχών στον χώρο της οικονομίας εμφάνιζε και στοιχεία συνέχειας με την ασκούμενη ως τότε οικονομική πολιτική. Άλλωστε, το νέο πλαίσιο που επέβαλε η δικτατορία μπορεί να ήταν ασφυκτικό από πολιτική άποψη, όχι όμως και από οικονομική. Βασική επιδίωξη του νέου καθεστώτος, όταν σταθεροποιήθηκε στην εξουσία, ήταν να επιτύχει ταχύρρυθμη οικονομική ανάπτυξη προκειμένου κυρίως να εξασφαλίσει ευρύτερη νομιμοποίηση αλλά και για λόγους πολιτικών εντυπώσεων (ώστε να ξεπεράσει τους ρυθμούς ανάπτυξης της κοινοβουλευτικής περιόδου). Διευρύνθηκαν τα κίνητρα για επενδύσεις, ιδίως στον τουρισμό και στις κατασκευές, παραγράφηκαν τα αγροτικά χρέη και καθιερώθηκαν φορολογικές διευκολύνσεις και απαλλαγές για το ξένο επενδυτικό κεφάλαιο αλλά και για το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο.

Βασική επιδίωξη του στρατιωτικού καθεστώτος ήταν να δημιουργήσει, μέσω του καταπιεστικού μηχανισμού του, το πλαίσιο που, από τη μια, θα διευκόλυνε την απρόσκοπτη ανάπτυξη του ντόπιου και ξένου κεφαλαίου και, από την άλλη, θα αντιμετώπιζε αποτελεσματικά την ενδεχόμενη κοινωνική δυσφορία. Για τον σκοπό αυτό συνδύαζε την καταστολή με την επιλεκτική διανομή παροχών σε συγκεκριμένες παραγωγικές ομάδες προκειμένου να αποκτήσει κοινωνικά ερείσματα, αλλά και να περιορίσει τις ανισότητες που δημιουργούσε το ίδιο το αναπτυξιακό μοντέλο που εφάρμοζε. Στην πραγματικότητα, οι συνταγματάρχες αποδέχτηκαν πλήρως το μοντέλο συσσώρευσης κεφαλαίου που υπήρχε και προσπάθησαν απλώς και μόνο να απομακρύνουν όλα τα εμπόδια για τη πλήρη ανάπτυξή του. Η πολιτική της δικτατορίας ήταν προσανατολισμένη στην τόνωση των ιδιωτικών επενδύσεων, στη προσέλκυση του ξένου κεφαλαίου και στην προώθηση των εξαγωγών. Ο ρόλος του κράτους εξαντλήθηκε στην παροχή κινήτρων προς το ιδιωτικό κεφάλαιο, στη δημιουργία υποδομών και στην εξασφάλιση ευνοϊκού επιχειρηματικού κλίματος: «Οι συνταγματάρχες κατάφεραν να καρποφορήσει η διαδικασία της εξαρτημένης εκβιομηχάνισης που είχε αρχίσει πριν από αυτούς. Δεν την εγκαινίασαν, αλλά έχοντας τη δυνατότητα να καταπνίγουν με τη βία κάθε απόπειρα διατάραξης αυτής της διαδικασίας, τη συνέχισαν με ανελέητη συνέπεια».

(Μουζέλης Ν.) Το ίδιο σημειώνει και ο Μ. Μελετόπουλος, Η Δικτατορία των Συνταγματάρχων, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2000, σελ. 453: «Στην ουσία, οι επιτελείς της Δικτατορίας, ανασυγκρότησαν και συστηματοποίησαν τους μηχανισμούς άσκησης οικονομικής πολιτικής που κληρονόμησαν από το προ-απριλιανό καθεστώς, χωρίς να αλλάξουν τη βασική κατευθυντήρια γραμμή της βιομηχανικής ανάπτυξης στα πλαίσια του διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Άλλωστε, χρησιμοποίησαν στα οικονομικά υπουργεία

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

συμβούλους των κυβερνήσεων Καραμανλή και άλλα στελέχη του προ-απριλιανού καθεστώτος»

Από το 1972 και μετά, εξαιτίας της αύξησης των τιμών των καυσίμων και των πρώτων υλών σε διεθνές επίπεδο, «η διόγκωση των εισαγωγών έλαβε τη μορφή χιονοστιβάδας. Τα δύο τελευταία χρόνια της δικτατορίας, οι πιέσεις στο ισοζύγιο πληρωμών έγιναν αφόρητες, γεγονός που συνέβαλε στη διόγκωση του πληθωρισμού». (Χεκίμογλου Ευ.) Έτσι μετά την επίπλαστη ευημερία των πρώτων ετών, από το 1971-1972 τα προβλήματα της οικονομίας άρχισαν να γίνονται εκρηκτικά: η υπερβάλλουσα ζήτηση την οποία δημιουργούσαν οι υπέρογκες δαπάνες διοχετεύθηκε σε έναν βαθμό στην αύξηση των εισαγωγών (που στη διάρκεια της επταετίας τετραπλασιάστηκαν), στη συνέχεια όμως και σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1972-73, ξέσπασε σε μία άνευ προηγουμένου αύξηση του τιμαριθμού, που στη διάρκεια του 1973 ξεπέρασε το 30%. Η τελευταία κυβέρνηση του Παπαδόπουλου και η κυβέρνηση Μαρκεζίνη επιχειρήσαν να ανακόψουν το πληθωριστικό ρεύμα μειώνοντας σε μηδενικά επίπεδα τις μη παραγωγικές δαπάνες, ήταν όμως πολύ αργά: «Συγκεκριμένα, μειώθηκαν δραματικά οι δαπάνες για δημόσια έργα και τα δάνεια για οικοδομές, ενώ θεσπίστηκαν πιστωτικοί περιορισμοί για το εμπόριο και τον τουρισμό. Παράλληλα, αυξήθηκαν τα επιτόκια χρηματοδότησης και επιβλήθηκε ειδικός φόρος ανά τετραγωνικό μέτρο στις νέες κατασκευές κατοικιών. Τα μέτρα αυτά είχαν ως συνέπεια τη ραγδαία μείωση της δραστηριότητας στον οικοδομικό τομέα και τους σχετιζόμενους με αυτόν βιομηχανικούς κλάδους, ενώ πλήγμα δέχτηκαν και οι τουριστικές, εμπορικές και μερικές βιομηχανικές επιχειρήσεις που αντέδρασαν με απολύσεις εργαζομένων. Η ελληνική οικονομία βυθιζόταν στον πληθωρισμό και τη στασιμότητα και το «οικονομικό θαύμα» της δικτατορίας έφθανε πλέον στο τέλος του». (Πατρώνης - Λιαργκόβας).

Γενικότερα, η διεθνής οικονομική κρίση υπονόμωσε την προσπάθεια νομιμοποίησης του στρατιωτικού καθεστώτος, μέσω του «πειράματος Μαρκεζίνη», και συντέλεσε στη μαζική αποδοκιμασία της δικτατορίας και του αυτό-μετασχηματισμού της. Η οικονομική κρίση, που πήρε αρχικά τη μορφή της κρίσης της τιμής των πρώτων υλών και κυρίως του πετρελαίου, οδήγησε σε πρωτόγνωρες διακυμάνσεις για τη μεταπολεμική περίοδο (μετά την αναγκαστική κατάργηση του συστήματος του Bretton Woods), και έπληξε βαρύτατα το εύθραυστο μεταπολεμικό μοντέλο συσσώρευσης της ελληνικής οικονομίας. Το τελευταίο είχε γίνει ακόμη πιο εύθραυστο, εξαιτίας της επεκτατικής, καταναλωτικής και μη παραγωγικής οικονομικής πολιτικής της δικτατορίας και οδηγήθηκε σύντομα σε καλπάζοντα πληθωρισμό, σε επιβάρυνση του ισοζυγίου πληρωμών και κατά συνέπεια σε αύξηση του δανεισμού και πτώση της παραγωγής. «Η ιδεολογική φτώχεια της δικτατορίας είχε αντισταθμιστεί, μέχρι ενός σημείου, από την αύξηση των εισοδημάτων και της κατανάλωσης, που ήταν ένας από τους ουσιαστικούς παράγοντες της παθητικής στάσης απέναντι στη δικτατορία. Η οικονομική κρίση όμως έδωσε ένα τέρμα σε αυτόν

τον μηχανισμό παθητικής αποδοχής. Η στρατιωτική δικτατορία έχασε το τελευταίο επιχειρήμα της: τη διατήρηση της οικονομικής συνέχειας. Η ωμή βία παρέμεινε το τελευταίο της επιχειρήμα». (Χαραλάμπης) Η προσπάθεια μετασχηματισμού του καθεστώτος βρέθηκε πλέον σε αδιέξοδο, ως αποτέλεσμα του συνδυασμού της ιδεολογικής

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ένδειας με την οικονομική αποτυχία. Όπως επισημαίνεται σχετικά, «από πολιτική άποψη, τα θεμέλια της δικτατορίας ήταν πολύ ρηχά για να επιβιώσει σε αυτή τη μεγάλη καθοδική καμπή». (Μουζέλης), που σημειώνει επίσης: «Αν η δυσαρέσκεια δεν πήρε πολύ έντονη μορφή όταν η οικονομία βιάδιζε καλά, έγινε ορατή και ισχυρότερη με την οικονομική κρίση του 1972-73. Κατά κάποιον τρόπο, η χούντα ήταν το πρώτο θύμα της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, που έθεσε τέρμα στην επέκταση της ελληνικής οικονομίας κι έκανε τη δικτατορία να χάσει την ορμή της».

3.4 1974: Η ανατροπή της διεθνούς συγκυρίας και η ελληνική οικονομία

Το 1973, το σύστημα των σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods κατέρρευσε οριστικά και η παγκόσμια οικονομία εισήλθε σε καθεστώς κυμαινομένων ισοτιμιών. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στην αποδέσμευση της δραχμής από το δολάριο και εγκαινίασε μια περίοδο συνεχούς διολίσθησης της δραχμής και υψηλού πληθωρισμού. Την ίδια εποχή (τέλη του 1973), ο τετραπλασιασμός της τιμής του πετρελαίου εκτόξευσε τον πληθωρισμό στα ύψη και προκάλεσε την πιο βαθιά ύφεση στη μεταπολεμική ιστορία της Ελλάδας. Παράλληλα, ανέτρεψε έναν από του βασικούς υπολογισμούς πάνω στους οποίους στηριζόταν η μέχρι τότε ανάπτυξη μεγάλου μέρους της ελληνικής οικονομίας, την παραδοχή δηλαδή ότι το κόστος της ενέργειας θα παρέμενε χαμηλό (Βεργόπουλος 1986). Το κορυφαίο γεγονός, όμως, της περιόδου ήταν η πτώση της δικτατορίας, τον Ιούλιο του 1974 και η εγκαθίδρυση κοινοβουλευτικού καθεστώτος: Η πτώση της δικτατορίας πυροδότησε την έκρηξη συμπιεσμένων απαιτήσεων για αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των φτωχότερων τάξεων και, ταυτόχρονα, ανέτρεψε το συσχετισμό ισχύος ανάμεσα στις κυβερνήσεις από τη μια μεριά και την πίεση των λαϊκών απαιτήσεων από την άλλη. Η δεύτερη μείζονος σημασίας συνέπεια της πτώσης της δικτατορίας, ήταν ότι άνοιξε το δρόμο για την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η ένταξη σήμαινε σταδιακή εγκατάλειψη του προστατευτισμού και βαθμιαία αντικατάσταση ενός διοικητικά ελεγχόμενου οικονομικού συστήματος από ένα σύστημα πιο ανοιχτό στις δυνάμεις του ανταγωνισμού. Έτσι, την ίδια ώρα που απελευθερώνονταν η ελληνική πολιτική-κοινωνική δυναμική με την πτώση της δικτατορίας, έμπαινε σε κρίση ο τύπος ανάπτυξης των δεκαετιών του '60 και του '70. Το φαινόμενο δεν ήταν ελληνικό. Διεθνώς είχε τελειώσει η χρυσή εποχή που γνώριζε ο καπιταλισμός κατά τον εικοστό αιώνα. Είχε τελειώσει ο μακρύς μεταπολεμικός κύκλος ανάπτυξης ο οποίος είχε στηριχθεί στη μαζική φορντική παραγωγή, στη μαζική ζήτηση, στην πλήρη απασχόληση, τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και το

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

κοινωνικό κράτος. Η Ελλάδα έπρεπε, πλέον, να αντιμετωπίσει τη νέα πολιτική και κοινωνική δυναμική σε συνθήκες αστάθειας, αυξανόμενης οικονομικής στενότητας, με παραγωγικές δομές σε κρίση, αλλά και αυξημένες απαιτήσεις αναδιανομής. Πάνω απ' όλα έπρεπε να μάθει να ζει σε ένα καινούργιο περιβάλλον: της ανοιχτής οικονομίας, του διεθνούς ανταγωνισμού και της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Η πιο θεμελιώδης όμως αλλαγή στα δεδομένα του ελληνικού οικονομικού προβλήματος ήταν η υπονόμευση των πολιτικών προϋποθέσεων πάνω στις οποίες βασιζόταν το οικονομικό καθεστώς της περιόδου 1953-73. Οι προτεραιότητες της κοινής γνώμης μετατοπίστηκαν υπέρ των αιτημάτων για αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των φτωχότερων τάξεων και ανακατανομή της πολιτικής επιρροής προς όφελος εκείνων των μερίδων του πληθυσμού που είχαν αποκλεισθεί από την οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας μετά τον Εμφύλιο. Το γεγονός, μάλιστα, ότι η πολιτική των τελευταίων ετών του δικτατορικού καθεστώτος είχε επιτείνει τις, ήδη μεγάλες, ανισότητες, έκανε το αίτημα για αναδιανομή ακόμη επιτακτικότερο. Το όχημα μέσω του οποίου τα αίτημα αυτό θα λάμβανε σάρκα και οστά ήταν το κράτος, που καλούνταν να χρησιμοποιήσει τις μεγάλες δυνατότητες παρέμβασης στην οικονομία, που διέθετε για το σκοπό αυτό.

3.5 Το πλαίσιο οικονομικής πολιτικής της περιόδου 1974-1981

Μέσα σε αυτό το διεθνές κλίμα κινήθηκε η κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή, έχοντας επιπλέον να αντιμετωπίσει και τα μεγάλα πολιτικά προβλήματα της αποκατάστασης των δημοκρατικών θεσμών, των ελληνοτουρκικών σχέσεων και της ένταξης στην ΕΟΚ. Φαίνεται μάλιστα, ότι πέρα από την αντιμετώπιση των συνεπειών της διεθνούς κρίσης, οι οικονομικές επιλογές ήταν ουσιαστικά υποταγμένες στις παραπάνω πολιτικές προτεραιότητες. Συνολικά, στη περίοδο 1974-1981, που συμπίπτει με την περίοδο μεταξύ των δύο πετρελαϊκών κρίσεων, ακολουθήθηκε ένα κεϋνσιανός τρόπος διαχείρισης της οικονομίας και αντιμετώπισης των συνεπειών της διεθνούς κρίσης, έστω κι αν ο τελευταίος εμφάνιζε όλο και περισσότερο την αδυναμία του, κυρίως ως προς την ικανότητα χαλιναγώγησης των πληθωριστικών πιέσεων. Η ενίσχυση της ζήτησης υπήρξε ο ακρογωνιαίος λίθος της πολιτικής αναθέρμανσης της οικονομίας που ακολουθήθηκε και οδήγησε σε σχετικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης μέχρι το 1979, συνδυαζόμενη και με μια εξαιρετικά χαλαρή δημοσιονομική, νομισματική και εισοδηματική πολιτική. Ως συνέπεια αυτής της πολιτικής το ΑΕΠ αυξήθηκε το 1975 κατά 6,4%, αναπληρώνοντας τις απώλειες της διετίας 1973-74 και το 1976 κατά 6,9%. Η ανάκαμψη όμως ήταν επισφαλής και ασταθής. Το 1977 η αύξηση του ΑΕΠ περιορίστηκε στο 2,7%, το 1978 ανέβηκε πάλι στο 7,2% για να μειωθεί εκ νέου στο 3,3% το 1979 και στο 0,7% το 1980, όταν ξέσπασε η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση και ιδιαίτερα το 1981 όταν εμφάνισε αρνητικό πρόσημο (-1,7%). Η οικονομική πολιτική της περιόδου 1974-81 εκτός από την προσπάθεια αποκατάστασης της μακροοικονομικής ισορροπίας, είχε δύο αιχμές: Την απλόχερη εισοδηματική πολιτική κατά πρώτον και τον έντονο κρατικό παρεμβατισμό κατά δεύτερον.

- Πράγματι, στο διάστημα αυτό η κυβέρνηση της ΝΔ ακολούθησε μια σχετικά γενναιόδωρη εισοδηματική πολιτική, η οποία κινήθηκε σε επίπεδα υψηλότερα των

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

άλλων ευρωπαϊκών χωρών, εξαιτίας της απελευθέρωσης της κοινωνικής και πολιτικής δυναμικής στην Ελλάδα και της πύκνωσης των απεργιακών κινητοποιήσεων στα χρόνια αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας. Κατά την περίοδο 1974-1981 οι πραγματικοί μισθοί αυξήθηκαν σε ετήσια βάση κατά 3,5% ξεπερνώντας την αύξηση της παραγωγικότητας που ήταν 2,4%. Τη διετία 1979-80 επιχειρήθηκε συγκράτηση των μισθολογικών αυξήσεων, αλλά το 1981, υπό την πίεση των επικείμενων εκλογών, η πολιτική της συγκράτησης των αυξήσεων χαλάρωσε. Η απόκλιση μεταξύ των μέσων ετήσιων αποδοχών των εργαζομένων και της παραγωγικότητας στην περίοδο 1974-1981, έκανε φανερό ότι ο πολιτικός κύκλος που άνοιγε στην Ελλάδα είχε δημιουργήσει προσδοκίες αναδιανομής με αντίτιμο την ανταγωνιστικότητα, η οποία, ειδικά στη βιομηχανία μειωνόταν αισθητά έναντι των ξένων ανταγωνιστών και μάλιστα σε μια εποχή στην οποία αποτελούσε ζητούμενο για την επιβίωση των οικονομικών μονάδων.

- Η δεύτερη αιχμή της οικονομικής πολιτικής της Ν.Δ. ήταν ο έντονος κρατικός παρεμβατισμός. Ο δημόσιος τομέας επεκτάθηκε, πρώτον, μέσα από αλληπάλληλες κρατικοποιήσεις και, δεύτερον, από την ίδρυση νέων επιχειρηματικών φορέων οι οποίοι θα πρωταγωνιστούσαν στην ανάπτυξη βασικών κλάδων της βιομηχανίας που υπερέβαιναν τις, έτσι κι αλλιώς, περιορισμένες, δυνατότητες του ιδιωτικού κεφαλαίου. Το μερίδιο του κράτους στις βιομηχανικές επενδύσεις προ του 1974 έφτανε μόλις το 0,7% και στην περίοδο 1975-1980 ανέβηκε στο 4,8%. Επίσης, η κυβέρνηση μέσω δημοσίων επιχειρήσεων ανέλαβε να πραγματοποιήσει μεγαλεπήβολα σχέδια σε όλους σχεδόν τους κρίσιμους κλάδους: στα πετροχημικά και στη χαλυβουργία (ΕΛΕΒΜΕ), στην αλουμίνια (ΕΛΒΑ), στα διυλιστήρια (Ασπρόπυργος) και στα βιομηχανικά ορυκτά (μονάδα ασβεστίου και σιδηροχρωμίου ΕΛΣΙ), στην παραγωγή τηλεπικοινωνιακού υλικού (ΕΛΒΗΛ). Τα σχέδια αυτά κληρονομήθηκαν στο ΠΑΣΟΚ και σχεδόν όλα είχαν ατυχές τέλος. Παράλληλα, το Δημόσιο ίδρυσε πολεμικές βιομηχανίες (ΕΒΟ, ΕΑΒ) για να ανταποκριθούν σε ανάγκες των ένοπλων δυνάμεων, τη Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου (ΔΕΠ), τη Δημόσια Επιχείρηση Αερίου (ΔΕΠΑ). Αγόρασε, τέλος και κρατικοποίησε την *Ολυμπιακή Αεροπορία*, η οποία είχε περάσει την ανθηρή της περίοδο και έμπαινε σε εποχή ελλειμμάτων. Η έντονη ενίσχυση της κρατικής παρέμβασης αποσκοπούσε στο να αναπληρώσει την κατακόρυφη μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων στη βιομηχανία.

Εν κατακλείδι, η οικονομική πολιτική της Ν.Δ. εξέφρασε όλη τη μεταβατικότητα και την αβεβαιότητα της εποχής μεταξύ των δύο πετρελαϊκών σοκ. Η διαχείριση της κρίσης εντασσόταν σαφώς στο κεϋνσιανό παράδειγμα, το οποίο εκείνη ακριβώς την εποχή έδειχνε όλο και περισσότερο τα όρια και τις εσωτερικές του αντιφάσεις. Στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, τα φαινόμενα αυτά είχαν τις δικές τους ιδιαίτερες μορφές που καθορίζονταν από δύο κυρίους παράγοντες: Από την απελευθέρωση της πολιτικής και κοινωνικής δυναμικής που επέφερε η πτώση της χούντας και από την ανάγκη εξορθολογισμού και ανατροφοδότησης μιας παραγωγικής δομής που είχε σχηματιστεί

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ουσιαστικά στα προηγούμενα δεκαπέντε χρόνια με την ταχεία και χρονικά συμπυκνωμένη εκβιομηχάνιση. «Σ' αυτές τις ιδιαίτερες μορφές, οι κυβερνήσεις της Ν.Δ. απάντησαν με μια απλόχερη εισοδηματική πολιτική και έναν εντυπωσιακό κρατικό ακτιβισμό που οδήγησε στη μεγάλη διεύρυνση του κράτους - επιχειρηματία κυρίως μετά το 1981. Η ουσία όμως των οικονομικών προβλημάτων της χώρας ήταν πολύ βαθύτερη και οι αλλαγές που σημειώνονταν στο διεθνές περιβάλλον ακόμα πιο ριζικές. Οι νεοφιλελεύθερες και οι μονεταριστικές αντιλήψεις κέρδιζαν έδαφος στις μεγάλες δυτικές χώρες και καθιέρωναν μια νέα «ορθοδοξία», ένα νέο παράδειγμα οικονομικής πολιτικής, το οποίο έμελλε να κυριαρχήσει στη δεκαετία του '80». (Βούλγαρης, 2001).

3.6 Η οικονομική Πολιτική 1981-89

Η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ το 1981 συντελείται εν μέσω επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης της χώρας, με κύρια χαρακτηριστικά την ύφεση και την υψηλή νομισματική και μακροοικονομική αστάθεια. Το νέο οικονομικό επιτελείο δοκίμασε μια εναλλακτική στρατηγική, η οποία προέβλεπε ένα συνδυασμό βραχυχρόνιων μέτρων σταθεροποίησης και μεσο-μακροχρόνιων μέτρων παραγωγικής αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της οικονομίας. Επρόκειτο για ένα εξαιρετικά φιλόδοξο πρόγραμμα ριζοσπαστικής οικονομικής πολιτικής, με επιμονή στη διεθυντική αρμοδιότητα του δημόσιου τομέα και του «δημοκρατικού προγραμματισμού», την «κοινωνικοποίηση» και τις αυτο-διαχειριστικές μορφές συνένωσης των παραγωγών, καθώς και την κριτική προς την Ευρωπαϊκή Κοινή Αγορά. Χαρακτηριστικό στοιχείο της οικονομικής πολιτικής της περιόδου 1981-1985 ήταν ο κεντρικός ρόλος της κρατικής παρέμβασης στην οικονομική διαχείριση και στην επίτευξη των στόχων της.

Στόχος ήταν η δημιουργία εκείνου του μακροοικονομικού περιβάλλοντος που θα επέτρεπε την αναδιάρθρωση της οικονομίας και την επιτυχία των μακροπρόθεσμων πολιτικών ανάπτυξης, μέσω της ενεργοποίησης της εγχώριας ζήτησης. Σε ότι αφορά στην εισοδηματική πολιτική, η γενναία αύξηση μισθών και ημερομισθίων κινήθηκε σταθερά πάνω από την παραγωγικότητα και επικεντρώθηκε ιδιαίτερα στους εκτεθειμένους στον ανταγωνισμό τομείς. Οι μισθολογικές αυξήσεις και η καθιέρωση της Αυτόματης Τιμαριθμικής Αναπροσαρμογής (ΑΤΑ) τον Ιανουάριο του 1982, προκάλεσαν μια ανακατανομή υπέρ των μισθωτών σε σχέση με άλλες κοινωνικές ομάδες και μια ανακατανομή υπέρ των χαμηλόμισθων στο εσωτερικό των μισθωτών. Πραγματοποιήθηκαν, δε, σε μια εποχή έντονων πληθωριστικών πιέσεων, που οφείλονταν κυρίως στην πρόσφατη άνοδο της τιμής του πετρελαίου και οδήγησαν σε απότομη αύξηση του ονομαστικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Έτσι, το 1983 η κυβέρνηση ακολούθησε μια σφιχτή εισοδηματική πολιτική «ετεροχρονίζοντας» την καταβολή των τιμαριθμικών αυξήσεων και επιβάλλοντας δια νόμου απαγόρευση κάθε επιπρόσθετης αύξησης. Παράλληλα, στις αρχές του χρόνου, μη αρκούμενη πλέον στη διολίσθηση, η κυβέρνηση

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

προχώρησε στην υποτίμηση της δραχμής (κατά 16%), προκειμένου να αναπληρώσει την απώλεια της ανταγωνιστικότητας που είχε φτάσει σε ανησυχητικά επίπεδα. Η περιοριστική αυτή στροφή θα ανατραπεί, όμως, το 1984 όταν η εισοδηματική πολιτική θα γίνει και πάλι επεκτατική, επιταχύνοντας την αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

Από την άλλη, η αύξηση των δημοσίων δαπανών ξεπέρασε κατά πολύ την αύξηση των δημοσίων εσόδων. Κινητήριες δυνάμεις ήταν η δημόσια κατανάλωση, οι δαπάνες για την κοινωνική ασφάλιση και η σταθερή αύξηση των υποχρεώσεων αποπληρωμής του δημοσίου χρέους. Η αύξηση των δαπανών της κεντρικής διοίκησης οφειλόταν όχι στην (ανααιμική ούτως ή άλλως) αύξηση των δημοσίων επενδύσεων, αλλά, κυρίως, στην αύξηση των δαπανών του τακτικού προϋπολογισμού. Σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλλε καταρχήν η αύξηση των μισθών και των συντάξεων των δημοσίων υπαλλήλων αλλά και η δραστική αύξηση των απασχολουμένων στο Δημόσιο (και η οποία κορυφωνόταν συνήθως κατά τις προεκλογικές περιόδους). Συνέβαλλε, επίσης, η αύξηση της κοινωνικής δαπάνης, κυρίως εξαιτίας της γενναίας αύξησης των συντάξεων και της αύξησης του αριθμού των συνταξιούχων. Συνέβαλλε, τέλος, και το αυξανόμενο έλλειμμα των δημοσίων επιχειρήσεων (το συνολικό έλλειμμα των ΔΕΚΟ αυξήθηκε από 2,7% του ΑΕΠ το 1980 στο 5,5% το 1985), όχι τόσο από την αύξηση των επενδύσεων όσο από τις αυξημένες δαπάνες μισθοδοσίας εξαιτίας της εισοδηματικής πολιτικής και της αύξησης του προσωπικού: «Στον αντίποδα, τα δημόσια έσοδα όχι μόνο σημείωσαν ανεπαίσθητη άνοδο υστερώντας πλέον απελπιστικά απέναντι στις δαπάνες, αλλά και η εσωτερική δομή τους παρέμεινε αμετάβλητη, σε πείσμα των διακηρύξεων για φορολογική μεταρρύθμιση και δικαιότερο φορολογικό σύστημα: Το βάρος συνέχισαν να το φέρουν οι έμμεσοι φόροι και οι ασφαλιστικές εισφορές, ενώ συμβολή του φόρου εισοδήματος παρέμεινε περιορισμένη. Όπως ήταν φυσικό, η υστέρηση δαπανών και εσόδων και ο καταναλωτικός χαρακτήρας των πρώτων, οδήγησε σε γρήγορη και σταθερή αύξηση του δημοσίου χρέους και των ελλειμμάτων, τα οποία έτσι κι αλλιώς είχαν αυξηθεί κατά την τελευταία περίοδο της ΝΔ. Το χρέος της γενικής κυβέρνησης αυξήθηκε από 34,5% του ΑΕΠ το 1981 στο 54,7% το 1985, ενώ τα τοκοχρεολύσια από 2,1% του ΑΕΠ το 1982 έφτασαν στο 5% το 1985». (Βούλγαρης)

Από την πλευρά της προσφοράς τώρα, η αύξηση των δημοσίων επενδύσεων δεν μπορούσε να αναπληρώσει την κάθετη μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων κατά 5,3%, με συνέπεια ο μέσος ρυθμός αύξησης των συνολικών επενδύσεων στην περίοδο 1982-1985 να πέσει στο -1,1%, σταθεροποιώντας μια φάση «υποεπένδυσης» η οποία είχε αρχίσει από το 1978. Ιδιαίτερα επλήγη ο μεταποιητικός τομέας και συνεχίστηκε η στασιμότητα της βιομηχανικής παραγωγής, η οποία για μεγάλο διάστημα και για σημαντικές γεωγραφικές περιοχές πήρε το χαρακτήρα αποβιομηχάνισης. Όπως είναι γνωστό, οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα υπάγοντας μεγάλο αριθμό τους στο νομικό καθεστώς των «προβληματικών επιχειρήσεων» με το Ν. 1386/1983, γεγονός που άνοιξε ένα ιδιαίτερα προβληματικό κεφάλαιο στην οικονομική πολιτική. Η συνεχής επιδείνωση του ισοζυγίου πληρωμών και η αδυναμία κάλυψής του από τους άδηλους πόρους, οδήγησαν στη μεγάλη αύξηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών το 1985, οπότε και ξεπέρασε το 10% του ΑΕΠ. Η εξέλιξη αυτή αποτέλεσε το βασικό επιχείρημα για την επιβολή του σταθεροποιητικού προγράμματος για τη διετία 1986-1987. Περισσότερο από στροφή οικονομικής πολιτικής ήταν αλλαγή οικονομικής φιλοσοφίας και αυτό σηματοδοτήθηκε

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

από την αλλαγή του επικεφαλής του οικονομικού επιτελείου. Ο Κώστας Σημίτης αντικατέστησε τον ονομαζόμενο μέχρι τότε «τσάρο της Οικονομίας» Γεράσιμο Αρσένη.

Το Πρόγραμμα Σταθεροποίησης της οικονομίας επιδίωκε τους παρακάτω στόχους: Κατ' αρχήν την εξασφάλιση ισορροπίας στον εξωτερικό τομέα της οικονομίας, ώστε να σταματήσει το ισοζύγιο πληρωμών να είναι βασικός περιοριστικός παράγοντας της οικονομικής ανάπτυξης. Δεύτερον, την ταχύτερη δυνατή αποκλιμάκωση του πληθωρισμού για να επιτευχθεί βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και τρίτον τη σταθεροποίηση και μείωση του δημόσιου και του εξωτερικού χρέους της χώρας. Τα βασικά μέτρα ήταν η εφάπαξ υποτίμηση της δραχμής κατά 15%, η τροποποίηση της ΑΤΑ και η νομοθετική απαγόρευση μεγαλύτερων αυξήσεων από το ποσοστό της τροποποιημένης ΑΤΑ, έκτακτη εισφορά επί των κερδών των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών και περιορισμός της αύξησης των αγροτικών τιμών σε επίπεδο ανώτερο του πληθωρισμού.

Από την άποψη των οικονομικών αποτελεσμάτων, το πρόγραμμα ανέκοψε την επιδείνωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών που είχαν πάρει επικίνδυνες διαστάσεις. Ωστόσο, όπως παρατηρεί και η έκθεση της επιτροπής Αγγελοπούλου το 1990, τα όποια πρόσκαιρα αποτελέσματα σταθεροποίησης έμειναν χωρίς παράλληλη θετική μεταβολή στο διαρθρωτικό πεδίο της οικονομίας. Το σταθεροποιητικό πρόγραμμα μπορεί να πέτυχε την ανακοπή των αρνητικών μακροοικονομικών τάσεων, αλλά το επίτευγμα αυτό ήταν ιδιαίτερα εύθραυστο στο βαθμό που είχαν παραμείνει αθεράπευτοι οι αρνητικοί παράγοντες που είχαν προκαλέσει τις ανισορροπίες (Πανταζίδης 2002). Αυτό έμελλε να επαληθευτεί με δραματικό τρόπο όταν το 1988 και μέχρι τις εκλογές του 1989 το κυβερνών κόμμα προχώρησε σε νέα μεταστροφή προς την επεκτατική εισοδηματική και δημοσιονομική πολιτική, εγκαταλείποντας το σταθεροποιητικό πρόγραμμα του 1986-1987. Ιδιαίτερη επιδείνωση σημείωσαν τα δημόσια οικονομικά, με την απότομη αύξηση των δημοσίων δαπανών και την διόγκωση των ελλειμμάτων. Ο καθαρός δανεισμός της γενικής κυβέρνησης αυξήθηκε και έφτασε στο 14,4% του ΑΕΠ το 1989. Επίσης, επιδεινώθηκε εκ νέου το ισοζύγιο πληρωμών, καθώς το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών αυξήθηκε στο 4,7% του ΑΕΠ το 1989 και το δημόσιο χρέος προσέγγισε το 70% του ΑΕΠ. Οι τελευταίες αυτές εξελίξεις σε συνδυασμό με τους τριγμούς που προκάλεσαν στην οικονομία η πολιτική κρίση και αβεβαιότητα της περιόδου 1989-1990, έκλεισαν με δραματικό τρόπο για την ελληνική οικονομία τη δεκαετία του 1980.

3.7 Η οικονομική Πολιτική 1990-93

Πράγματι, από το φθινόπωρο του 1989 η οικονομική κατάσταση επιδεινώθηκε και από την άνοιξη του 1990 μπήκε σε φάση νέας κρίσης. Τα δημόσια οικονομικά έμοιαζαν να είναι εκτός ελέγχου και οι κυβερνήσεις συνεργασίας της εποχής – μη μπορώντας να καταλήξουν σε προϋπολογισμό – δεν ήταν σε θέση να τα συγκρατήσουν. Το 1990, το δημόσιο έλλειμμα έφθασε στο 15,9% του ΑΕΠ, το υψηλότερο ποσοστό στο οποίο έφθασε ποτέ. Το ποσοστό των δημοσίων δαπανών, επίσης για πρώτη φορά, ξεπέρασε το 50% του ΑΕΠ και η αύξηση του δημοσίου χρέους επιταχύνθηκε. Ο πληθωρισμός αυξήθηκε από το 13,7% το 1989 στο

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

20,4% το 1990. Η επιδείνωση των μεγεθών της οικονομίας τροφοδότησε φόβους για νέα υποτίμηση της δραχμής και οδήγησε σε φυγή κεφαλαίων και αυξημένη αποθεματοποίηση εισαγομένων προϊόντων, επιβαρύνοντας έτσι το εξωτερικό ισοζύγιο. Επίσης, οι αρχές της δεκαετίας του 1990 σημαδεύτηκαν από αλλεπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις που είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων, την εκτίναξη του δημόσιου χρέους και την αύξηση του πληθωρισμού και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Έτσι, το 1990 το δημοσιονομικό έλλειμμα ξεπερνούσε το 20% του ΑΕΠ, το συνολικό χρέος του δημόσιου τομέα είχε υπερβεί το 100% του ΑΕΠ, ο πληθωρισμός έτρεχε πάνω από 20% και το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διογκώθηκε φτάνοντας στο 6,9% του ΑΕΠ.

Από τον Απρίλιο του 1990 η άσκηση της οικονομικής πολιτικής πέρασε στη κυβέρνηση της ΝΔ με πρωθυπουργό τον Κ. Μητσοτάκη. Σύμφωνα με την οικονομική φιλοσοφία της ΝΔ, η αντιμετώπιση των σοβαρών μακροοικονομικών ανισορροπιών επέβαλλε τη λήψη περιοριστικών μέτρων για τη βαθμιαία σταθεροποίηση της οικονομίας. Οι βασικοί στόχοι της νέας κυβέρνησης ήταν η μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων, η σταθεροποίηση του ισοζυγίου πληρωμών και η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού. Για την επίτευξη αυτών των στόχων τέθηκε σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα αυστηρής εισοδηματικής πολιτικής, δημοσιονομικής εξυγίανσης, σταθεροποίησης και προσαρμογής της οικονομίας για την τριετία 1991-1993, το οποίο θα συνοδευόταν από ευρείας έκτασης διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στο χρηματοπιστωτικό τομέα και στην αγορά εργασίας. Απαραίτητη ήταν η εφαρμογή αυστηρής εισοδηματικής πολιτικής που περιλάμβανε, εκτός των άλλων και την κατάργηση της τιμαριθμοποίησης των μισθών (ΑΤΑ). Επιβάλλονταν επίσης ο περιορισμός της κρατικής επιχειρηματικής δραστηριότητας και του μεγέθους του κράτους τόσο με την κατάργηση πολλών φυσικών μονοπωλίων όσο και με την πώληση ή την ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα του προγράμματος σταθεροποίησης 1991-1993 σε καμία περίπτωση δεν δικαιώσαν τους φιλόδοξους στόχους που είχαν τεθεί. Το 1993 ο πληθωρισμός, μολονότι χαμηλότερος του 1990 έτρεχε με 14,4%, οι ρυθμοί μεγέθυνσης του ΑΕΠ είχαν πάλι γίνει αρνητικοί (-1,6%), η ανεργία είχε πλησιάσει το 10%, τα δημοσιονομικά ελλείμματα βρίσκονταν σε ανοδική τάση πλησιάζοντας το 14% και οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ είχαν πλησιάσει το 50% αντί να μειωθούν. Ουσιαστικά η οικονομική πολιτική που εφάρμοσε η ΝΔ στην περίοδο 1990-1993 είχε υψηλό πραγματικό κόστος για την οικονομία και για ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, χωρίς παράλληλα να επιτευχθούν συνθήκες σταθεροποίησης και άμβλυσης των βασικών ανισορροπιών της οικονομίας. Ο πληθωρισμός, παρά την υποχώρησή του, εμφάνισε σημαντική απόκλιση από το στόχο της κυβέρνησης, ενώ συνοδεύτηκε από περαιτέρω αύξηση της ανεργίας. Η δημοσιονομική πρόοδος που είχε επιτευχθεί το 1991-1992 εξανεμίστηκε από τις προεκλογικές παροχές του 1993 και η βελτίωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αποδίδεται μάλλον στην γενικότερη εξασθένιση της οικονομικής δραστηριότητας παρά στην πολιτική που ασκήθηκε. Στον αντίποδα, ο μέσος πραγματικός μισθός μειώθηκε κατά 11,4% στην ίδια περίοδο. Αν συνεκτιμήσουμε και την αύξηση της ανεργίας, τότε φαίνεται ότι αν και η οικονομική πολιτική που εφάρμοσε η ΝΔ πέτυχε να μειώσει το μερίδιο της εργασίας, παρόλα αυτά δεν αποδείχτηκε σταθεροποιητική και αναπτυξιακή. Αντίθετα όξυνε

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

τα φαινόμενα φτώχειας, ανεργίας και οικονομικής ανισότητας και εξασθένησε την κοινωνική συνοχή, χωρίς να δημιουργήσει ανάκαμψη των επενδύσεων και της παραγωγικής δραστηριότητας.

3.8 Η οικονομική Πολιτική 1994-2001

Η νέα κυβέρνηση υπό τον Α. Παπανδρέου που σχηματίστηκε στα τέλη του 1993 συνέταξε ένα αναθεωρημένο Πρόγραμμα Οικονομικής Σύγκλισης που κάλυπτε την περίοδο 1994-1999. Αυστηρά κρινόμενο με βάση του στόχους του, το πρόγραμμα σύγκλισης μπορεί να χαρακτηριστεί υπέρμετρα αισιόδοξο. Το πρόγραμμα προέβλεπε ότι η ελληνική οικονομία θα ικανοποιούσε όλα τα κριτήρια ονομαστικής σύγκλισης της Συνθήκης του Μάαστριχτ από το 1998 και η χώρα θα ήταν έτοιμη να συμμετάσχει στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ. Προέβλεπε επίσης την ένταξη της δραχμής στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ), από το 1996. Πιο συγκεκριμένα, το νέο Πρόγραμμα Οικονομικής Σύγκλισης, προέβλεπε ότι η διαδικασία οικονομικής προσαρμογής θα μπορούσε να υλοποιηθεί σε δυο υποπεριόδους: 1994-1996 και 1997-1999. «Κατά την πρώτη περίοδο η έμφαση δινόταν στη μακροοικονομική προσαρμογή της οικονομίας. Η επίτευξη του στόχου αυτού θα συνέβαλε στη δημιουργία συνθηκών σταθεροποίησης. Η προσπάθεια αυτή στηριζόταν στην επίτευξη δημοσιονομικής προσαρμογής παράλληλα με την υλοποίηση του προγράμματος των δημοσίων επενδύσεων για τη βελτίωση της οικονομικής υποδομής της χώρας. Επίσης, στη διάρκεια της περιόδου αυτής η σημαντική αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και των ελλειμμάτων του δημοσίου θα συνέβαλαν στη μείωση των ονομαστικών και των πραγματικών επιτοκίων». (Αργείτης).

Μέχρι το 1996 η ελληνική οικονομία έκανε σημαντικά βήματα προς τη διαμόρφωση συνθηκών μακροοικονομικής σταθερότητας. Σημείωσε πρόοδο στην προσπάθεια ονομαστικής σύγκλισης προς τις επιδόσεις των κρατών-μελών της ΕΕ. Όλα τα μεγέθη στα οποία αναφέρονται τα κριτήρια σύγκλισης της Συνθήκης για την ΕΕ εξελίχθηκαν ικανοποιητικά, με εξαίρεση το δημόσιο χρέος. Η πτωτική τάση του πληθωρισμού συνεχίστηκε, αλλά απείχε ακόμα αρκετά από τον μέσο όρο της ΕΕ. Η σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής συνέβαλλε καθοριστικά στην αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και των επιτοκίων. Παρά ταύτα, η ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ αποδείχτηκε ανέφικτη μέσα στο 1996. Το 1996 ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης συνέχισε να αυξάνεται για τρίτη συνεχή χρονιά και έφτασε στο 2,4% ξεπερνώντας το ρυθμό μεγέθυνσης των χωρών της ΕΕ που ήταν 1,8% και σηματοδοτώντας θετικές εξελίξεις στον τομέα της πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας. Στις αρχές του 1998 ήταν φανερό ότι η ελληνική οικονομία, παρά τις προόδους της στον μακροοικονομικό τομέα δεν ικανοποιούσε ούτε ένα από τα κριτήρια του Μάαστριχτ. Μπροστά στην κατάσταση αυτή, η κυβέρνηση Σημίτη επέλεξε τη φυγή προς τα εμπρός: υποτίμησε τη δραχμή κατά 12,3% έναντι της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Μονάδας και ταυτόχρονα την ενέταξε στον ΜΣΙ προκειμένου να αποκτήσει σταθερότερες βάσεις αξιοπιστίας, τροποποίησε το πρόγραμμα σύγκλισης, ώστε

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

να το εναρμονίσει με τα νέα δεδομένα και τον στόχο για ένταξη στην ΟΝΕ το 2001 και εξήγγειλε ένα πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων και άλλων διαρθρωτικών αλλαγών, στέλνοντας το μήνυμα ότι στο μέλλον οι προσπάθειες δεν θα επικεντρώνονται αποκλειστικά στα μακροοικονομικά μεγέθη.

Παρά το γεγονός ότι η διετία 1998-1999 ήταν μια περίοδος αστάθειας και αβεβαιότητας (κρίση στη Ρωσία και αναταραχή στις διεθνείς χρηματαγορές, άνοδος της τιμής του πετρελαίου), η ελληνική οικονομία συνέχισε τη βελτίωση των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών της, πραγματοποιώντας περαιτέρω πρόοδο προς τη νομισματική σταθερότητα. Η Ελλάδα από τα τέλη του 1999 πληρούσε τα τέσσερα από τα πέντε κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ, ενώ βρισκόταν κοντά στην επίτευξη της τιμής στόχου για τον πληθωρισμό, ο οποίος τελικά επιτεύχθηκε μέσα στο 2000. Τελικά ο στόχος της εισόδου της Ελλάδας στην ΟΝΕ και της συμμετοχής της στη ζώνη του ευρώ επιτεύχθηκε το 2001 παρά τις αρχικές εμφανείς δυσκολίες και την απόκλιση της χώρας από την ευρωπαϊκή δυναμική. Η ΟΝΕ αποτέλεσε τον «πολιορκητικό κριό» του εκσυγχρονισμού, δεδομένου ότι μετέβαλε δραστικά την προηγούμενη λαϊκιστική-εκλογικίστικη διαχείριση της οικονομικής πολιτικής, καθόρισε το πλαίσιο της επιχειρηματικότητας, προσανατόλισε τις προσδοκίες των δυνάμεων της αγοράς και των μεσαίων τάξεων.

3.9 Επιπτώσεις σε Αγροτικό Τομέα και Βιομηχανία

3.9.1 Αγροτικός Τομέας

3.9.1.1 Αγροτική Οργάνωση και Συνεταιρισμοί

Το ρευστό πολιτικό σκηνικό της μεταπολίτευσης δημιούργησε νέα δεδομένα και στον αγροτικό χώρο, όπου οι κοινωνικές διεργασίες θα είναι καταλυτικές. Πρόκειται, κυρίως, γι' αυτό που αποκλήθηκε «νέα πολιτικοποίηση του αγροτικού χώρου» και που συνοψίζεται στην κυριαρχία των κομματικών μηχανισμών σε βάρος των παραδοσιακών προσωπικών δικτύων των τοπικών πολιτευτών, αλλά και στην - για πρώτη φορά από την εποχή της Κατοχής και του Εμφυλίου - ανάπτυξη συλλογικής πολιτικής δράσης στην ελληνική ύπαιθρο, όπως μεταφράστηκε με τη δημιουργία τοπικών κομματικών γραφείων ακόμη και στα μικρότερα χωριά, με τη διοργάνωση πολιτικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων και με τη δημιουργία αγροτικών και πολιτιστικών συλλόγων.

Το 1974, λοιπόν, η τομή της μεταπολίτευσης ανατρέπει της πολιτικές και κοινωνικές ισορροπίες και αναδιαμορφώνει το σκηνικό άσκησης της εξουσίας. Στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα εμφανίζεται δυναμικά στο προσκήνιο διεκδικώντας καλύτερη μεταχείριση απ' ότι στις προηγούμενες δεκαετίες, αλλά και εκφράζοντας τις υπόγειες μεταβολές που συντελούνται της συσχετισμούς ανάμεσα στον αγροτικό και τον αστικό τομέα. Αυτό ακριβώς το αίτημα του αγροτικού κόσμου για ισότιμη συμμετοχή του στην ελληνική κοινωνία θα βρει την έκφρασή του στο πολιτικό πρόγραμμα

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

του ΠΑΣΟΚ. Έτσι, σταδιακά ο κόσμος της υπαίθρου θα αναγνωρίσει τον εαυτό του της «μη προνομιούχους Έλληνες» και θα γίνει κύρια «δύναμη της αλλαγής» (Καραμπελιάς,

1989). Μέσα στο κλίμα αυτό, αναζωπυρώνεται το ενδιαφέρον για τις νέες μορφές οργάνωσης των αγροτών και για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς. Οι πρωτοβάθμιοι συνεταιρισμοί αυξάνονται αριθμητικά και μαζικοποιούνται, ενώ αναδεικνύονται σε πόλους συσπείρωσης και διεκδίκησης των αγροτών, αλλά και σε κέντρα πολιτικών συζητήσεων και κομματικών αντιπαραθέσεων. Παράλληλα, σε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής υπαίθρου ανασυγκροτούνται οι αγροτικοί σύλλογοι, ιδιαίτερα εκεί όπου οι συνεταιρισμοί ελέγχονταν από την κυβερνητική πλειοψηφία. Μάλιστα, μετά την κυβερνητική μεταβολή του 1981 οι εξελίξεις αυτές εντατικοποιούνται: Οι διαδοχικές νομοθετικές παρεμβάσεις στα 1982, 1983 και 1985 και οι αντιθέσεις που προκαλούνται εξαιτίας τους, η μεγάλη συμμετοχή του αγροτικού κόσμου στις συνεταιριστικές αρχαιρεσίες που οδηγούν στον έλεγχο της ΠΑΣΕΓΕΣ από το κυβερνών κόμμα το 1983, η δημιουργία ξεχωριστής Συνομοσπονδίας Αγροτικών Συλλόγων από τη συντηρητική παράταξη το 1985, δίνουν το στίγμα της εποχής. Τέλος, το γενικότερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και οι ιδεολογικές συνιστώσες της εποχής ευνοούν όλο και περισσότερο την ανάληψη παραγωγικών δραστηριοτήτων από τους φορείς διαχείρισης και τις συνεταιριστικές οργανώσεις, κυρίως στους τομείς αποθήκευσης, εμπορίας και τυποποίησης αγροτικών προϊόντων.

Ουσιαστικά, επρόκειτο για μια πολιτικού-συνδικαλιστικού χαρακτήρα ανάπτυξη του αγροτικού χώρου με διοχέτευση σημαντικών οικονομικών πόρων της αυτόν, αλλά χωρίς ανάλογα αποτελέσματα στην παραγωγική ανασυγκρότηση του πρωτογενούς τομέα και η οποία έμεινε μακριά ακόμη και από τις προσδοκίες των εμπνευστών της. Αν το ζητούμενο ήταν το «πρότυπο της συνεταιρισμένης οικογενειακής εκμετάλλευσης που θα επιτρέπει τη διατήρηση της υψηλού ποσοστού απασχόλησης στην ύπαιθρο», το αποτέλεσμα υπήρξε εξαιρετικά πενιχρό (Λουλούδης, 1995). Οι δομικές και λειτουργικές αδυναμίες των αγροτικών οργανώσεων και των συνεταιρισμών (εξάρτηση από το κράτος, ασάφεια μεταξύ οικονομικού και κοινωνικού ρόλου, περιορισμένες παραγωγικές δραστηριότητες) παρέμειναν άθικτες. Αντίθετα, δόθηκε έμφαση στη συνδικαλιστικού τύπου προσπάθεια ελέγχου των οργανώσεων, γεγονός που ενδυνάμωσε την κομματική διείδουση και τον ανταγωνισμό. Οι εξελίξεις αυτές, αντί να ατονήσουν τα φαινόμενα στενής εξάρτησης των αγροτικών οργανώσεων από το κράτος και την εκάστοτε αγροτική πολιτική, αντίθετα τα ενέτειναν στο έπακρο. Οι συνεταιριστικές οργανώσεις και οι αγροτικοί σύλλογοι, άλλωστε, υπερασπίζονταν σε κάθε ευκαιρία το παραδοσιακό καθεστώς του ασφυκτικού κρατικού προστατευτισμού και διανεμητισμού στο χώρο της γεωργίας. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνταν τόσο οι νομοθετικές ρυθμίσεις στη δεκαετία του '80, όσο και η περιρρέουσα πολιτική ατμόσφαιρα της εποχής. Το αποτέλεσμα ήταν η ολοκληρωτική επικράτηση του «κρατικού κορπορατισμού», δηλαδή η εξουθενωτική εξάρτηση των οργανώσεων του αγροτικού και συνεταιριστικού χώρου από το κράτος και της φορείς αγροτικής πολιτικής και η μετατροπή των συνεταιρισμών σε «αποσυγκεντρωμένες κρατικές υπηρεσίες» και ταυτόχρονα σε δυναμικά κέντρα πελατειακών σχέσεων μεταξύ των αγροτών και των πολιτικο-κομματικών ελίτ: «Τέλος, και σε ότι αφορά την οικονομική πρακτική στον αγροτικό χώρο κατά τη δεκαετία του 1980, κυριάρχησαν οι ατυχείς επιλογές και υπονομεύτηκαν σοβαρά οι παραγωγικές και αναπτυξιακές δραστηριότητες των αγροτικών-συνεταιριστικών

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

οργανώσεων. Η ασάφεια μεταξύ οικονομικού και κοινωνικού ρόλου των φορέων διαχείρισης της αγροτικής παραγωγής και η στενή εξάρτησή της από τον κρατικό μηχανισμό, είχαν ως αποτέλεσμα οι αγροτικές-συνεταιριστικές οργανώσεις να επεκτείνουν το ρόλο που είχαν αναλάβει, ασκώντας τη λεγόμενη «κοινωνική πολιτική» της κυβέρνησης στον αγροτικό χώρο. Ως τέτοια θεωρήθηκε η πληρωμή στους αγρότες τιμών πέρα από της οικονομικές δυνατότητες των συνεταιρισμών. Μεταξύ 1982 και 1987 η κρατική επιχορήγηση στους συνεταιρισμούς προσέγγισε τα 2 δις δραχμές, σημειώνοντας έναντι της προηγούμενης πενταετίας αύξηση περίπου 230%. Επιπλέον, σημαντικοί οικονομικοί πόροι διοχετεύθηκαν στους δευτεροβάθμιους συνεταιρισμούς και τους φορείς διαχείρισης με τη μορφή δανείων, φοροαπαλλαγών και επιδοτήσεων για διάφορες επενδύσεις. Οι χρηματοδοτήσεις, είτε για στήριξη, μέσω τιμών, του αγροτικού εισοδήματος είτε για επενδύσεις, μεγαλεπήβολες, αλλά πρόχειρες και κατά κανόνα ατυχείς, γίνονταν από την ΑΤΕ συνήθως με προφορικές στα όρια της νομιμότητας εγγυήσεις του κράτους το οποίο, ιδιαίτερα μετά το 1985 αδυνατούσε να καλύψει της υποχρεώσεις του. Το αποτέλεσμα ήταν η υπερχρέωση των συνεταιρισμών έναντι της ΑΤΕ η οποία κορυφώθηκε το 1989 και μέχρι σήμερα δυσχεραίνει τη λειτουργία της, παρά τις ρυθμίσεις αυτών των χρεών από το κράτος μετά το 1992». (Πατρώνης, 2000)

Οι παραπάνω εξελίξεις ενισχύθηκαν ή/και συνδιαμορφώθηκαν από δύο μεγάλης σημασίας γεγονότα που επηρέασαν καθοριστικά αυτή την εποχή τον ελληνικό αγροτικό χώρο: Πρόκειται, πρώτον για την εισροή πόρων και επιδοτήσεων από τον ευρωπαϊκό κοινοτικό προϋπολογισμό, που ξεκίνησε από τη δεκαετία του 1980 και δεύτερον, για την αθρόα εισροή οικονομικών μεταναστών από της αρχές της δεκαετίας του 1990, ένα μεγάλο μέρος των οποίων κατευθύνθηκε για εξεύρεση εργασίας στην ελληνική ύπαιθρο.

3.9.1.2 Οι εισροές πόρων από τον Κοινοτικό Προϋπολογισμό και οι οικονομικοί μετανάστες

Οι πόροι που άρχισαν από τη δεκαετία του 1980 να εισρέουν στη Ελλάδα από την Ε.Ε. αυξάνονταν συνεχώς, φτάνοντας στο 3% του ελληνικού ΑΕΠ, ενώ στη διάρκεια της δεκαετίας 1991-2000 αντιπροσώπευαν περίπου το 4% του ΑΕΠ. Οι καθαρές εισπράξεις από την Ε.Ε. κάλυπταν, κατά μέσο όρο, περίπου το 27% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου της περιόδου 1991-2000. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80, το μεγάλο μέρος των εισροών στην Ελλάδα (περίπου το 75%) προέρχονταν από το τμήμα εγγυήσεων του FEOGA και προορίζονταν για την επιδότηση των αγροτικών προϊόντων. Στη συνέχεια το μερίδιο των αγροτικών επιδοτήσεων άρχισε να περιορίζεται και στην δεκαετία του '90 αντιπροσώπευε περίπου το 50% του συνόλου των εισρεόντων κοινοτικών πόρων.

Οι επιπτώσεις των πόρων που εισέρευσαν υπήρξαν πολυσήμαντες για την ελληνική οικονομία. Ειδικά για τον αγροτικό τομέα οι εισροές, είτε ως άμεσες επιδοτήσεις είτε μέσω των διαρθρωτικών ταμείων, υπήρξαν καταλυτικές και μέσα σε λιγότερο από 30 χρόνια κυριολεκτικά μεταμόρφωσαν την ελληνική ύπαιθρο. Καταρχήν, έλυσαν το πρόβλημα της στήριξης των αγροτικών εισοδημάτων, κατά τρόπο πολύ πιο «γενναιόδωρο» από ότι θα

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

επέτρεπαν οι εθνικοί πόροι. Ως συνέπεια, σήμερα η απόσταση του μέσου αγροτικού εισοδήματος από τον εθνικό μέσο όρο είναι μικρή. Κατά δεύτερο λόγο, ανακούφισαν τα δημόσια οικονομικά, απαλλάσσοντάς τα από το βάρος των αγροτικών επιδοτήσεων και αναλαμβάνοντας το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης των δημοσίων επενδύσεων στην ύπαιθρο. Τέλος, οι κοινοτικοί πόροι αύξησαν τα αγροτικά εισοδήματα και συνέβαλλαν στο να κρατηθεί η κατανάλωση στην ύπαιθρο σε σχετικά υψηλά επίπεδα, παρά την καθήλωση των ρυθμών ανάπτυξης.

Η εισροή δωρεάν πόρων έχει όμως και αρνητικές επιπτώσεις. Το εάν οι πόροι που εισρέουν έχουν μόνιμες θετικές επιπτώσεις εξαρτάται από το πώς χρησιμοποιούνται. Εάν η επίδραση τους εξαντλείται στην αύξηση της εγχώριας ζήτησης, οι επιπτώσεις τους είναι πρόσκαιρες. Μόνιμες θετικές επιπτώσεις υπάρχουν, όταν οι πόροι που εισρέουν βελτιώνουν παράλληλα και την ανταγωνιστικότητα του παραγωγικού συστήματος της χώρας. Κατ' αυτήν την έννοια, στην Ελλάδα το μεγαλύτερο μέρος των επιδοτήσεων δεν κατευθύνθηκε σε παραγωγικούς σκοπούς (αναπροσαρμογή της υποδομής, υποκατάσταση «προβληματικών» καλλιεργειών, επενδύσεις σε τομείς «φιλικούς» προς το περιβάλλον), αλλά διοχετεύθηκαν στην κατανάλωση (αγορά πανάκριβου και κατά τα άλλα αχρείαστου μηχανολογικού εξοπλισμού-αγροτικά αυτοκίνητα, τρακτέρ, αγορά διαμερισμάτων στις πόλεις, επιδεικτική κατανάλωση), (Λουλούδης – Μαραβέγιας). Μια άλλη συνέπεια ήταν ότι με δεδομένο το ύψος των επιδοτήσεων, ατόνησε το ενδιαφέρον και η προσωπική φροντίδα των παραγωγών για τις καλλιέργειές τους και επιδεινώθηκε η ποιότητα πολλών ελληνικών αγροτικών προϊόντων. Έχοντας τη σιγουριά των επιδοτήσεων, οι παραγωγοί έπαψαν να αναζητούν νέες αποδοτικότερες καλλιέργειες, ή τρόπους ελαχιστοποίησης του κόστους και βελτίωσης της ποιότητας των προϊόντων τους.

Ακόμη περισσότερο συνέβαλλε, όμως, η έλευση των οικονομικών μεταναστών και η απασχόλησή τους στην ύπαιθρο με χαμηλό ημερομίσθιο: Πράγματι, στη διάρκεια της δεκαετίας του '90, η αγορά εργασίας και ολόκληρη η ελληνική κοινωνία βρέθηκε μπροστά σε ένα νέο φαινόμενο: η Ελλάδα από χώρα εξαγωγής μεταναστών στις δεκαετίες του '50 και του '60, έγινε πλέον χώρα υποδοχής μεταναστών μετά το 1991. Μέσα σε λίγα χρόνια (απογραφή 2001), ο αριθμός των αλλοδαπών που βρισκόταν στην Ελλάδα πλησίαζε τις 800 χιλιάδες. Στον πρωτογενή τομέα και ιδιαίτερα στη γεωργία και την κτηνοτροφία, τα χαμηλά ημερομίσθια λειτούργησαν ως από μηχανής θεός, μειώνοντας το κόστος παραγωγής και αυξάνοντας την ανταγωνιστικότητα αυτών των κλάδων στο μεταβατικό στάδιο 1991-2000 και πριν ενταχθούν πλήρως στο μηχανισμό των επιδοτήσεων. Η συμβολή των οικονομικών μεταναστών στη συγκράτηση του κόστους παραγωγής στον αγροτικό τομέα (και σε ότι αυτή συνεπάγεται, δηλαδή μείωση του πληθωρισμού, επίτευξη των στόχων του Μάαστριχτ, ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ) υπήρξε αναμφισβήτητη. Από την άλλη πλευρά, όμως, η αγροτική απασχόληση των μεταναστών απομάκρυνε ακόμη περισσότερο τον Έλληνα αγρότη από την καθημερινότητα και τη φροντίδα της αγροτικής παραγωγής. Χάθηκε, έτσι, η ευκαιρία της ορθολογικής ανασυγκρότησης του αγροτικού τομέα με βάση τη φθηνή εργασία των μεταναστών και η μετατροπή του σε κλάδο εντάσεως εργασίας.

Ως συνέπεια των παραπάνω εξελίξεων το μερίδιο του αγροτικού τομέα μειώνεται συνεχώς: από 15% του ΑΕΠ, που ήταν το 1974, στο 9%, το 2000, ενώ μετά το 2010 έπεσε κάτω από το

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

5%. Η στήριξη των τιμών των αγροτικών προϊόντων που εξασφάλιζε η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) ενίσχυε μεν τα αγροτικά εισοδήματα, αλλά οι επιπτώσεις της πάνω στις παραγωγικές επιδόσεις του αγροτικού τομέα ήταν αμφίβολες. Οι επιδοτήσεις συχνά προσανατόλισαν τη διάρθρωση της παραγωγής προς αδιέξοδες κατευθύνσεις και ενθάρρυναν την υποβάθμιση της ποιότητας των παραγομένων προϊόντων. Η απασχόληση των μεταναστών μπόρεσε να συντηρήσει τις εκμεταλλεύσεις μειώνοντας τα έξοδα παραγωγής, δεν δημιούργησε, όμως, μόνιμες θετικές επιπτώσεις στη γεωργία. Τα μεγάλα δομικά και διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας (ο μικρός γεωργικός κλήρος, η γήρανση του πληθυσμού, η χαμηλή παραγωγικότητα, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης), όχι μόνο δεν αντιμετωπίστηκαν, αλλά, όπως φαίνεται, η εισοδηματική ευεξία που εξασφαλίστηκε μέσω του κρατικού προστατευτισμού στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 και μέσω των ευρωπαϊκών επιδοτήσεων στη συνέχεια, έδρασε ως αποτρεπτικός παράγοντας για τη βελτίωση της παραγωγικής εικόνας του αγροτικού τομέα συνολικά. Σήμερα το αγροτικό εισόδημα σε μεγάλο βαθμό εξακολουθεί να στηρίζεται από την ΚΑΠ, αλλά, γίνεται ολοένα και πιο φανερό ότι μακροχρόνια, το μέλλον της αγροτικής παραγωγής θα εξαρτηθεί από την έμφαση που θα δοθεί στην ποιότητα, την πιστοποίηση και την εμπορία των αγροτικών προϊόντων.

3.9.2 Βιομηχανία

3.9.2.1 Από τις κρατικοποιήσεις στις αποκρατικοποιήσεις, 1974-2001

Στη μεταπολεμική Ευρώπη κυριάρχησε το σύστημα της μεικτής οικονομίας, όπου το εκτεταμένο κράτος προωθούσε τη μεγέθυνση διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Η επιτελική παρέμβαση του κράτους σε τομείς που θεωρούνταν μονοπωλιακοί ή/και στρατηγικής σημασίας κρίθηκε επιβεβλημένη, ενώ ο συστηματικός έλεγχος της αγοράς θεωρήθηκε αναγκαίος, προκειμένου να διορθωθούν οι ανισορροπίες που αυτή δημιουργούσε. Όμως, η πετρελαϊκή κρίση του 1973 και οι οικονομικές αλλαγές που ακολούθησαν, οδήγησαν σε πολλές περιπτώσεις το παρεμβατικό κράτος σε αδιέξοδο και ανέδειξαν την ανάγκη λήψης διαρθρωτικών παρεμβάσεων και πολιτικών, προετοιμάζοντας έτσι το έδαφος για τη νεοκλασική αντιμετώπιση της δεκαετίας του 1980. Γρήγορα διαμορφώθηκε η αντίληψη, ότι το κράτος όχι μόνο δεν είναι σε θέση να προσφέρει αποτελεσματικές λύσεις στην επίλυση προβλημάτων, αλλά πολλές φορές αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία των προβλημάτων. Πολλές χώρες περιόρισαν την οικονομική-παραγωγική δραστηριοποίηση του δημόσιου τομέα και στη συνέχεια προχώρησαν στην ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων και οργανισμών. Στις δεκαετίες του '80 και '90 που ακολούθησαν, οι ιδιωτικοποιήσεις θεωρήθηκαν περισσότερο αναγκαίες για τρεις κυρίως λόγους.

- Πρώτον, οι ραγδαίες εξελίξεις στην τεχνολογία παραγωγής και ιδιαίτερα στις τηλεπικοινωνίες και στην πληροφορική, ανέτρεψαν πολλά δεδομένα στην οργάνωση και το απαιτούμενο μέγεθος των επιχειρήσεων, στον τρόπο και την

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ποιότητα παραγωγής, καθώς και στις δυνατότητες άσκησης εθνικού ελέγχου στην παροχή υπηρεσιών.

- Δεύτερον, η δυναμική της παγκοσμιοποίησης υποχρέωσε τις μεγάλες επιχειρήσεις μιας χώρας, είτε δημόσιες είτε ιδιωτικές, να προβούν σε στρατηγικές αναδιατάξεις με νέες επενδύσεις σε εξοπλισμό, τεχνογνωσία και ανθρώπινο δυναμικό και σε νέες διεθνείς επιχειρηματικές συμμαχίες και συγχωνεύσεις.
- Τρίτον, εκφράστηκε η απαίτηση της κοινωνίας για μεγαλύτερο έλεγχο και διαφάνεια των πεπραγμένων των Δημοσίων Επιχειρήσεων και για καλύτερη αξιοποίηση των φόρων που καταβάλλουν οι πολίτες.

Εξαιτίας των πολιτικών και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων της, η Ελλάδα θα ακολουθήσει τις ευρωπαϊκές εξελίξεις, αλλά με καθυστέρηση 20-25 χρόνων περίπου. Πράγματι, στην Ελλάδα μετά το 1974, η εποχή της μεταπολίτευσης, εκτός του ότι σηματοδοτεί μια σειρά πολιτικών και κοινωνικών μετασχηματισμών, εγκαινιάζει και μια περίοδο διαρκούς ενίσχυσης και επέκτασης του κράτους και του ρόλου του στην οικονομία και την κοινωνία. Το αξιοσημείωτο είναι ότι, σε αντίθεση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, που προχώρησαν στην οικοδόμηση και επέκταση του Κεϋνσιανού κοινωνικού κράτους κατά την περίοδο 1945-1973, στην Ελλάδα η διόγκωση της οικονομικής δραστηριότητας του Κράτους ακολουθεί αντίστροφη τροχιά και εγκαινιάζεται στην περίοδο της οικονομικής κρίσης μετά το 1974, όταν ο κανόνας για τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες ήταν η αναπροσαρμογή και η περιστολή των δημοσίων δαπανών και του κοινωνικού κράτους. Ιδιαίτερα κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο (1974-1985), η εγκατάλειψη σημαντικών τομέων της οικονομικής δραστηριότητας από το ιδιωτικό και το ξένο κεφάλαιο, υπό το βάρος των πετρελαϊκών κρίσεων και της ανόδου του κόστους εργασίας, συμβαδίζει με την επέκταση της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας του ελληνικού κράτους σε σημαντικούς παραγωγικούς κλάδους και τη διόγκωση του ευρύτερου δημόσιου τομέα (Καλογήρου -Λυμπεράκη 1996). Αντίθετα, κατά την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα (1990-2000) επιχειρείται όχι μόνο ο περιορισμός της κρατικής συμμετοχής στην επιχειρηματική δραστηριότητα, αλλά και δρομολογούνται διαδικασίες μετοχοποίησης ή ιδιωτικοποίησης δημοσίων επιχειρήσεων στρατηγικού χαρακτήρα. Το ενδιαφέρον είναι ότι οι συντηρητικές κυβερνήσεις είναι εκείνες που ξεκίνησαν στη δεκαετία του 1970 την κρατικοποίηση ιδιωτικών επιχειρήσεων, ενώ η ιδιωτικοποίηση δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών έμελλε τελικά να πέσει στους ώμους των σοσιαλιστικών κυβερνήσεων της δεκαετίας του 1990.

Κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 η λύση στα αδιέξοδα αναζητήθηκε στην έντονα επεκτατική εισοδηματική, δημοσιονομική, συναλλαγματική και νομισματική πολιτική και την εντατικοποίηση της κρατικής παρέμβασης. Το αποτέλεσμα ήταν η καθήλωση των ρυθμών ανάπτυξης, ο υψηλός πληθωρισμός και η υπονόμηση του μηχανισμού κινήτρων και κυρώσεων της ελληνικής κοινωνίας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ανάδειξης των «προβληματικών επιχειρήσεων» στην ελληνική βιομηχανία κατά τη δεκαετία του 1980.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όμως, τα πράγματα έφθασαν σε πλήρες τέλμα, γεγονός που πυροδότησε μια στροφή στην κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής. Η στροφή υπαγορεύθηκε σχεδόν αποκλειστικά από πραγματιστικούς παρά ιδεολογικούς

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

υπολογισμούς: ήταν πλέον σαφές στους περισσότερους ότι η συνέχιση της ίδιας πολιτικής θα οδηγούσε σε αδιέξοδα την οικονομία. Το ζητούμενο ήταν πλέον η αποκατάσταση της μακροοικονομικής σταθερότητας, η απαγκίστρωση του κράτους από μια σειρά δραστηριοτήτων και η αντικατάσταση των θεσμών του διοικητικά ελεγχόμενου συστήματος. Τα παραπάνω συνεπάγονταν πλήρη αναμόρφωση της αρχιτεκτονικής του ελληνικού οικονομικού συστήματος. Στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 λήφθηκαν σημαντικά μέτρα ανοίγματος ορισμένων τομέων της οικονομίας στον ανταγωνισμό και απαγκίστρωση του κράτους από το ρόλο του ιδιοκτήτη ή διαχειριστή επιχειρήσεων. Κυρίως, όμως, αποκαταστάθηκε η μακροοικονομική σταθερότητα στην οικονομία. Το εγχείρημα προωθήθηκε με όχημα τους όρους του Μάαστριχτ, που λειτούργησε ως ένας ιδανικός μηχανισμός αυτοδέσμευσης: επέβαλε την τήρηση κανόνων, καθιστούσε επιτακτική την επίτευξη στόχων και εξασφάλιζε ευρύτατη συναίνεση.

Οι ιδιωτικοποιήσεις αποτέλεσαν βασική συνιστώσα του προγράμματος διαρθρωτικών αλλαγών. Το πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης περιέλαβε την αύξηση ορίου μετοχοποίησης σε στρατηγικής σημασίας ΔΕΚΟ (π.χ. ΟΤΕ, Ελληνικά Πετρέλαια), την είσοδο στρατηγικών επενδυτών σε εταιρείες κοινής ωφέλειας, την πλήρη ιδιωτικοποίηση κρατικών τραπεζών (π.χ. Ιονική Τράπεζα, Μακεδονίας-Θράκης, Κρήτης, Κεντρικής Ελλάδος), την πλήρη ιδιωτικοποίηση μη-στρατηγικών δημοσίων επιχειρήσεων (π.χ. Καταστήματα Αφορολογήτων Ειδών), καθώς και την πώληση των προβληματικών επιχειρήσεων που είχαν περιέλθει στον ΟΑΕ. Επιδιώχθηκε επίσης η ευρύτερη δυνατή ιδιωτική χρηματοδότηση δημοσίων υποδομών, τόσο εθνικής όσο και τοπικής κλίμακας με αποφυγή επιβάρυνσης δημοσίου χρέους από εγγυήσεις και δανεισμό. Άλλωστε, ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και η αντικατάσταση του διοικητικά ελεγχόμενου συστήματος επιβαλλόταν από την ανάγκη προσαρμογής στο νέο περιβάλλον και επισπεύδονταν από την πίεση των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αυτά δρομολόγησαν μια σειρά διαρθρωτικών και θεσμικών αλλαγών, όπως ο περιορισμός της έκτασης της κρατικής ιδιοκτησίας μέσω ιδιωτικοποιήσεων ή μετοχοποιήσεων και το άνοιγμα στον ανταγωνισμό.

3.9.2.2 Καθήλωση της Βιομηχανίας - Προβάδισμα των Υπηρεσιών

Η «ατμομηχανή» της ανάπτυξης της 20ετίας 1953-73, όπως επισημάναμε, ήταν ο ευρύτερος βιομηχανικός τομέας και ειδικά η μεταποιητική βιομηχανία. Οι όροι αντιστράφηκαν στη περίοδο μετά το 1974. Η ανατίμηση του πετρελαίου και η επιβράδυνση των ρυθμών ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας έπληξαν κύρια τους ενεργοβόρους κλάδους της «βαριάς βιομηχανίας», που μέχρι τότε ήταν η αιχμή του δόρατος της οικονομίας. Το πρόβλημα αυτό ήλθε να προστεθεί στις άλλες αδυναμίες της ελληνικής βιομηχανίας: επικέντρωση σε χαμηλής ποιότητας και τεχνολογίας προϊόντα, με μέτριες προοπτικές αύξησης της ζήτησης για αυτά, κυριαρχία κλάδων έντασης εργασίας ή πρώτων υλών, εγκλωβισμός στην εγχώρια αγορά. «Η εξέλιξη της μεταποιητικής παραγωγής ήταν μια

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

παραλλαγή της εξέλιξης του ΑΕΠ. Μεταξύ 1974 και 1980, οι ρυθμοί ανόδου της βιομηχανίας σημείωσαν επιβράδυνση. Τη δεκαετία του '80, η βιομηχανία μπήκε σε φάση πλήρους στασιμότητας, που διήρκησε μέχρι το 1998 και για μεγάλο διάστημα συμπαρέσυρε το σύνολο της οικονομίας. Τέλος, η μεταποίηση ήταν ο τομέας του οποίου η κερδοφορία δέχτηκε τη μεγαλύτερη πίεση. Η κρίση κερδοφορίας και υποχρέωσης άρχισε να ξεπερνιέται στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '80 και τη δεκαετία του '90 η βελτίωση σταθεροποιήθηκε. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι επιχειρήσεις που άντεξαν την κρίση του πρώτου μισού της δεκαετίας του '80 και τη μείωση της προστασίας από τον ξένο ανταγωνισμό βγήκαν ενδυναμωμένες. Έντονα φαινόμενα δυϊσμού παρατηρήθηκαν σε πολλούς κλάδους της βιομηχανίας: ορισμένες επιχειρήσεις επέδειξαν έντονο δυναμισμό, εκσυγχρόνισαν τον εξοπλισμό τους και έγιναν διεθνώς ανταγωνιστικές ενώ άλλες μάλλον παρέβαιναν». (Ιορδάνογλου)

Οι παρατεινόμενοι μηδενικοί ρυθμοί ανάπτυξης της μεταποίησης ως συνόλου, υποκρύπτουν και άλλες διαφοροποιήσεις στο «εσωτερικό» του τομέα. Ορισμένοι κλάδοι όπως η υφαντουργία και το ένδυμα, ήταν περίπου αναπόφευκτο να συρρικνώνονται. Ορισμένοι άλλοι κλάδοι, με επικεφαλής τον κλάδο των τροφίμων, αναπτύσσονταν εξισορροπώντας την υποχώρηση των λοιπών κλάδων. Το γεγονός, βέβαια, ήταν ότι η μεταποιητική παραγωγή ως σύνολο παρέμεινε περίπου στάσιμη για μια 20ετία. Το αποτέλεσμα ήταν η μείωση του ποσοστού της μεταποιητικής βιομηχανίας από άνω του 20% του ΑΕΠ, που ήταν το 1973, μόλις στο 12% το 2000. Παρομοίως, το αποτέλεσμα της καθήλωσης των ρυθμών ανάπτυξης του ευρύτερου βιομηχανικού τομέα ήταν η πτώση του μεριδίου του στο ΑΕΠ: στα μέσα της δεκαετίας του '70, το ποσοστό του αντιπροσώπευε το 33% του ΑΕΠ. Το 2000, το ποσοστό του τομέα είχε μειωθεί στο 22%. Το μερίδιο που έχασε ο βιομηχανικός τομέας το κέρδισε ο τομέας των υπηρεσιών. Στα μέσα της δεκαετίας του '70, οι υπηρεσίες αντιπροσώπευαν περίπου το 50% του ΑΕΠ. Το 2000, το ποσοστό του είχε πλησιάσει στο 70% του εθνικού προϊόντος, με αυξητικές τάσεις. Από το 1980 και εντεύθεν, οι υπηρεσίες είναι ο μόνος συστηματικά αναπτυσσόμενος τομέας της οικονομίας και ο μόνος που δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης. Στην ανάπτυξη του συνέβαλαν οι κλάδοι του τουρισμού, των επικοινωνιών-μεταφορών, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και ο τομέας του εμπορίου. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού κλάδου, του ναυτιλιακού κλάδου καθώς και αυτού των τηλεπικοινωνιών, μετά την απελευθέρωσή τους, στις αρχές της δεκαετίας του '90.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Οικονομικά και Πολιτικά Γεγονότα και πως αυτά αποτυπώνονται στους χρηματοοικονομικούς δείκτες

Για τρεις σχεδόν δεκαετίες, από το 1950 έως την ένταξη στην ΕΕ, οι οικονομικές επιδόσεις της Ελλάδας ήταν μεταξύ των πιο εντυπωσιακών στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο. Υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης, χαμηλός πληθωρισμός έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970, χαμηλή ανεργία, απουσία κρίσεων του εξωτερικού ισοζυγίου. Θα μπορούσε να μιλήσει κανείς για ένα μεγάλο αναπτυξιακό επίτευγμα, ένα πραγματικό 'οικονομικό θαύμα'.

Μετά τη μεταπολίτευση, και κυρίως μετά το δεύτερο πετρελαϊκό σοκ και την ένταξη στην ΕΕ, τότε ΕΟΚ, οι οικονομικές επιδόσεις της Ελλάδας επιδεινώθηκαν. Οικονομική στασιμότητα ή χαμηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης, υψηλός πληθωρισμός, άνοδος της ανεργίας και περιοδικές κρίσεις στο εξωτερικό ισοζύγιο, με αποκορύφωμα την κρίση του 2010.

Τα προβλήματα που χαρακτήριζαν την ελληνική οικονομία από τη δημιουργία του ελληνικού κράτους και μετά επανεμφάνιστηκαν με ιδιαίτερη ένταση στην περίοδο της μεταπολίτευσης. Ακόμη και η δεκαετία οικονομικής ευφορίας μεταξύ 1998 και 2007, ήταν μία περίοδος κατά την οποία αποσταθεροποιήθηκε το εξωτερικό ισοζύγιο, και ακολούθησε η κρίση εξωτερικού χρέους του 2010, η περίοδος της προσαρμογής και η μεγάλη καθίζηση της ελληνικής οικονομίας.

4.1 Η Εξέλιξη του Πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ πριν και Μετά τη Μεταπολίτευση

Στα 25 χρόνια πριν την μεταπολίτευση του 1974, το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, μετρούμενο σε σταθερές τιμές του 2015, είχε σχεδόν πενταπλασιαστεί, από €2.100 το 1948 σε €12.200 χιλιάδες το 1973. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του ήταν 7,3%. Η εξέλιξή του παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1.

Στα επόμενα 25 χρόνια, μετά τη μεταπολίτευση του 1974, και αφού η Ελλάδα είχε γίνει μέλος της ΕΕ, το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ αυξήθηκε μόνο κατά 1,4 φορές, από €11.400 το 1974, τη χρονιά της πρώτης μεταπολεμικής ύφεσης, σε €16.200 χιλιάδες το 1999. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσής του είχε πέσει μόλις στο 1,4%.

Στα επόμενα 20 πρώτα χρόνια, αυτά της συμμετοχής της Ελλάδας στην ευρωζώνη, το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ αυξήθηκε ελάχιστα. Από τα €16.800 του 2000, το

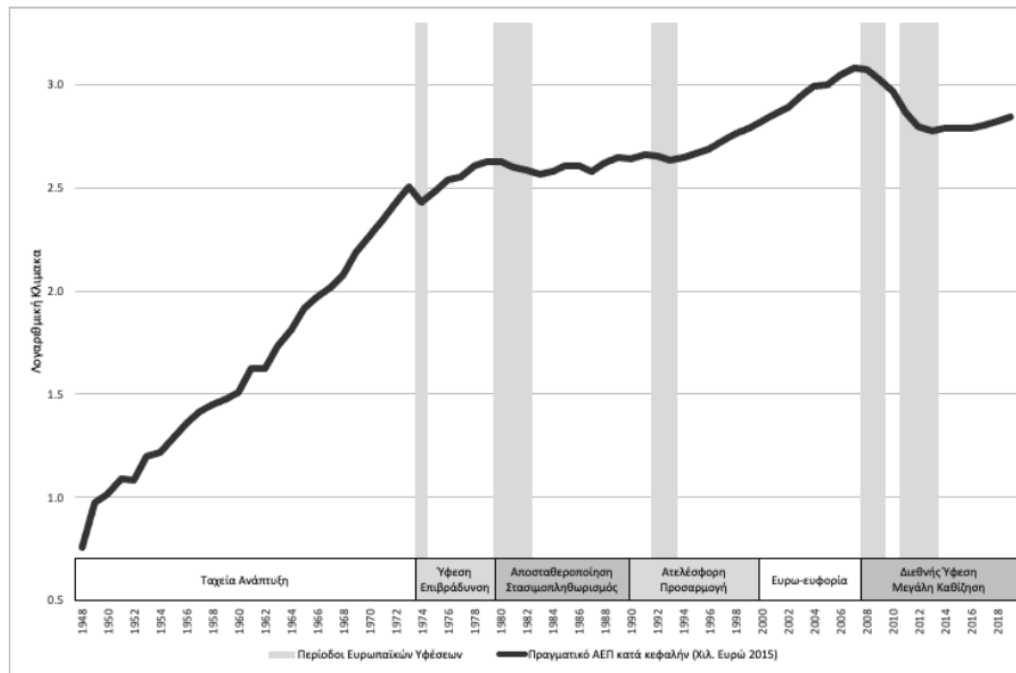
Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

πραγματικό κατά κεφαλήν διαμορφώθηκε μόλις στα €17.100 το 2019. Αυτό οφείλεται βέβαια στη διεθνή ύφεση της περιόδου 2008-2009 και στη 'μεγάλη καθίζηση' της περιόδου 2010-2016. Το υψηλότερο επίπεδο του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ ετετεύχθη το 2007, όταν διαμορφώθηκε στα €21.700 χιλιάδες, 1,3 φορές υψηλότερο από ό,τι το 2000. Έκτοτε το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατέρρευσε κατά 21% περίπου.

Παρόμοιες τάσεις μπορούν να ανιχνευθούν και σε άλλα συναφή μεγέθη, όπως η κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση, η μέση παραγωγικότητα της εργασίας και οι πραγματικοί μισθοί.

Διάγραμμα 4.1

Η Εξέλιξη του Πραγματικού Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

4.2 Οι Ρυθμοί Οικονομικής Μεγέθυνσης πριν και μετά τη Μεταπολίτευση

Στο Διάγραμμα 4.2 παρουσιάζεται η εξέλιξη του ρυθμού μεγέθυνσης του συνολικού πραγματικού ΑΕΠ. Από το 1950 έως το 1973, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του συνολικού πραγματικού ΑΕΠ ήταν 7,3%, πολύ υψηλότερος από το μέσο όρο των αναπτυγμένων αλλά και των περισσότερο αναπτυσσομένων οικονομιών. Αυτός ο υψηλός ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης ήταν και ο λόγος που το ελληνικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ έφθασε το 1973 στο 65% του αντίστοιχου των ΗΠΑ, από περίπου 27% το 1950.

Το 1974 εκδηλώθηκε η πρώτη οικονομική ύφεση μετά το τέλος του εμφυλίου, λόγω του πρώτου πετρελαϊκού σοκ, των γεγονότων στην Κύπρο και της επιστράτευσης που ακολούθησε.

Ωστόσο, αμέσως μετά τη μεταπολίτευση η ελληνική οικονομία ανέκαμψε. Μεταξύ 1975 και 1979 ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 5,3% κατά μέσο όρο. Σημειώθηκε επιβράδυνση σε σχέση με την περίοδο της ταχείας ανάπτυξης, αλλά αυτή δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη.

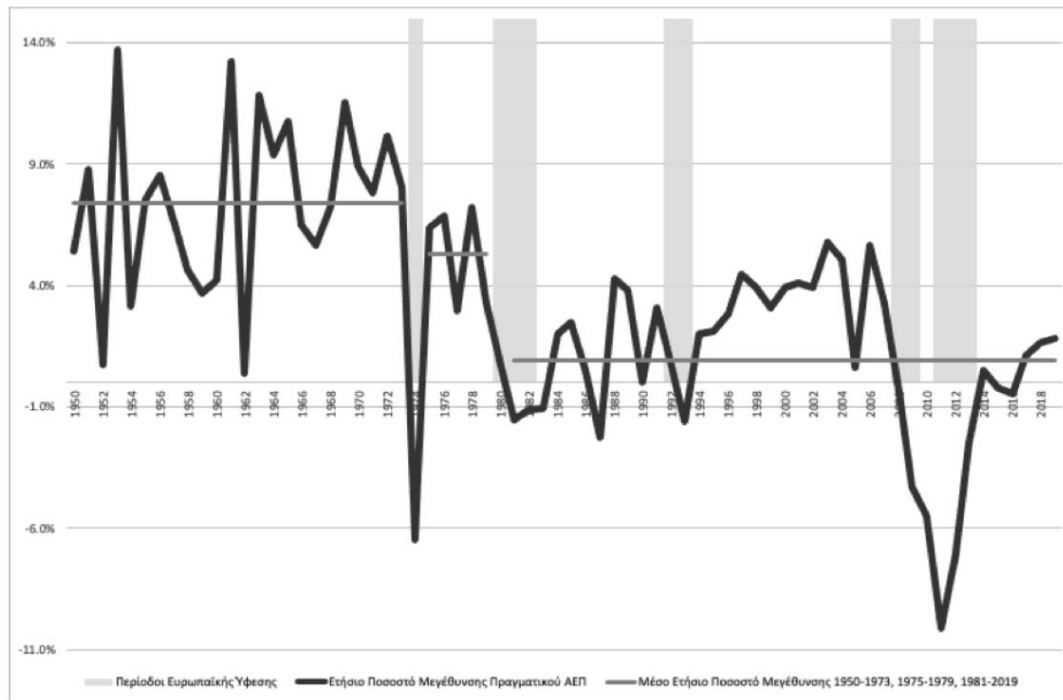
Το 1980, λόγω του δεύτερου πετρελαϊκού σοκ, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ σημείωσε σημαντική πτώση, και το 1981 εκδηλώθηκε η δεύτερη μεταπολεμική ύφεση της ελληνικής οικονομίας.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.2

Ετήσιο Ποσοστό Μεγέθυνσης Συνολικού Πραγματικού ΑΕΠ

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

Η ύφεση αυτή ήταν το προανάκρουσμα μιας δεκαετίας σχεδόν οικονομικής στασιμότητας. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ στην δεκαετία του 1980 ήταν μόλις 0,8%. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε έως και την πρώτη τετραετία της δεκαετίας του 1990. Μετά την επόμενη ύφεση, αυτή του 1993, ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης σταδιακά ανέκαμψε, και στο υπόλοιπο της δεκαετίας του 1990 διαμορφώθηκε στο 2,8% κατά μέσο όρο.

Το ποσοστό οικονομικής μεγέθυνσης επιταχύνθηκε μετά την ένταξη της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ. Από το 2000 έως τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 4,2%.

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση κορυφώθηκε στα μέσα Σεπτεμβρίου του 2008, με την κατάρρευση της διεθνούς επενδυτικής τράπεζας Lehman Brothers. Η ελληνική οικονομία οδηγήθηκε σε μία μικρή αρχικά ύφεση, η οποία έγινε βαθύτερη κατά τη διάρκεια της διεθνούς ύφεσης του 2009, της βαθύτερης και σοβαρότερης ως τότε διεθνούς ύφεσης στη μεταπολεμική περίοδο.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Έκτοτε, λόγω της εκδήλωσης της ‘ελληνικής κρίσης’ του 2010, και ενώ η διεθνής οικονομία ανέκαμψε ήδη από το 2010, η ελληνική οικονομία παρέμεινε εγκλωβισμένη στη μεγαλύτερη και βαθύτερη ύφεση της μεταπολεμικής της ιστορίας, τη ‘μεγάλη καθίζηση’.

Από το 2010 έως και το 2016, το πραγματικό ΑΕΠ μειωνόταν κατά μέσο όρο κατά 3,6% το χρόνο. Η μικρή ανάκαμψη του 2014 αποδείχθηκε προσωρινή, ενώ η ανάκαμψη από το 2017 έως το 2019 χαρακτηρίστηκε από σχετικά χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης. Στο σύνολο της περιόδου 1981-2019 ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ διαμορφώθηκε μόλις στο 0,9%, χαμηλότερος και από τον 19ο αιώνα.

4.3 Ο Πληθωρισμός από το Bretton Woods στην Ευρωζώνη

Οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης δεν ήταν το μόνο επιτυχές χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας στην περίοδο 1950-1973. Μετά τη δημοσιονομική προσαρμογή της περιόδου 1950-1952, τη επιτυχή μεγάλη υποτίμηση του 1953 και τη νομισματική μεταρρύθμιση του 1954, ο πληθωρισμός σταθεροποιήθηκε σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Η δραχμή παρέμεινε σταθερά προσδεδεμένη με το δολάριο στην ισοτιμία των 30 δραχμών ανά δολάριο έως το 1972, στα πλαίσια του μεταπολεμικού διεθνούς νομισματικού συστήματος του Bretton Woods. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ότι μεταξύ 1955 και 1972 ο μέσος ετήσιος ρυθμός πληθωρισμού ήταν μόλις 2,5%. Τα στοιχεία για το ετήσιο ποσοστό πληθωρισμού παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4.3.

Ο πληθωρισμός εκτοξεύτηκε μετά την κατάρρευση του συστήματος σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods, τη διεθνή άνοδο των τιμών των πρώτων υλών και του πετρελαίου και τη συνακόλουθη άνοδο του πληθωρισμού σε ολόκληρο τον κόσμο.

Μετά το 1973, και για περίπου είκοσι χρόνια, λόγω χαλαρής νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα παρέμεινε σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός πληθωρισμού στη δεκαετία του 1970 ήταν 12,3%. Στη δεκαετία του 1980 ανέβηκε στο 19,5%.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Ελλάδα άρχισε να ακολουθεί μια αντιπληθωριστική πολιτική, βασισμένη στον περιορισμό της νομισματικής χρηματοδότησης του δημοσίου και στον περιορισμό του ρυθμού υποτίμησης της δραχμής. Η πολιτική αυτή, η οποία χαρακτηρίστηκε ως πολιτική της ‘σκληρής δραχμής’, σταδιακά οδήγησε τον πληθωρισμό και πάλι σε μονοψήφια ποσοστά. Ο μέσος πληθωρισμός στη δεκαετία του 1990 διαμορφώθηκε στο 11,1%, μειούμενος σταδιακά, από το 20,4% το 1990, στο 2,6% το 1999.

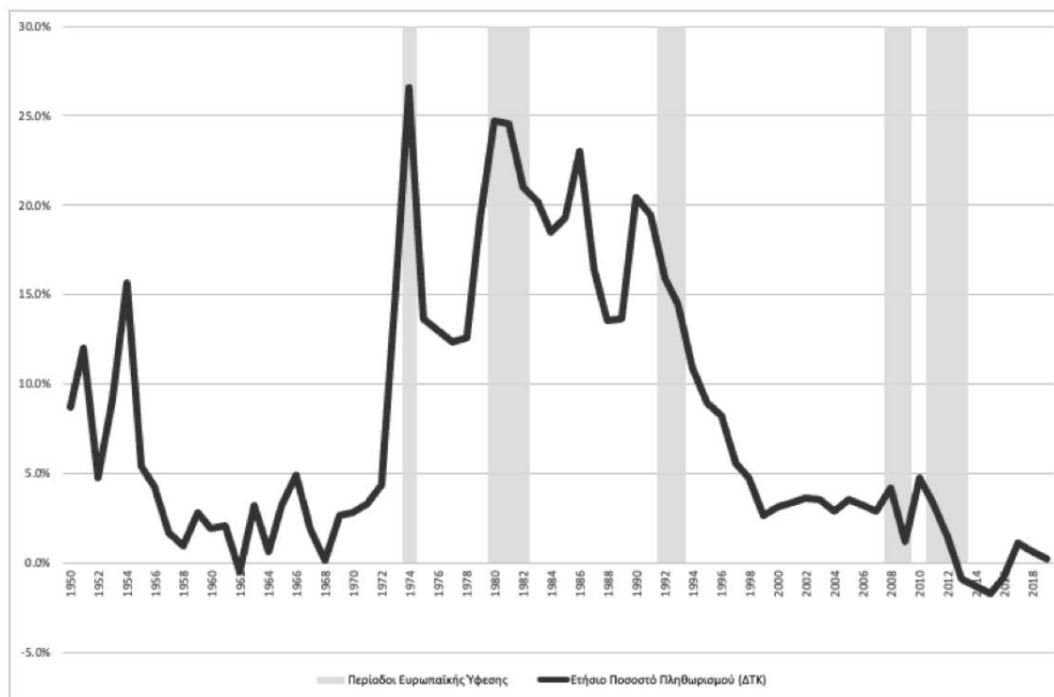
Μετά την ένταξη της Ελλάδος στη ζώνη του ευρώ, ο πληθωρισμός έχει παραμείνει σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Στη δεκαετία 2000-2010, ο μέσος ετήσιος πληθωρισμός διαμορφώθηκε στο 3,2%, και μετά την κρίση, έπεσε ακόμη περισσότερο, στο 0,7% στην περίοδο 2010-2019. Υπήρξαν δε περίοδοι, όπως η τετραετία 2013-2016, που ο μέσος ετήσιος πληθωρισμός ήταν αρνητικός, στο -1,2%.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.3

Η Εξέλιξη του Ετήσιου Ποσοστού Πληθωρισμού

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

4.4 Η Αγορά Εργασίας και το Ποσοστό Ανεργίας

Η εξέλιξη της ανεργίας ως ποσοστού του εργατικού δυναμικού παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.4.

Το ποσοστό ανεργίας παρέμεινε στα επίπεδα του 5% κατά τη διάρκεια της περιόδου υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, στη δεκαετία του 1960 και έπεσε στα επίπεδα του 2% στη δεκαετία του 1970.

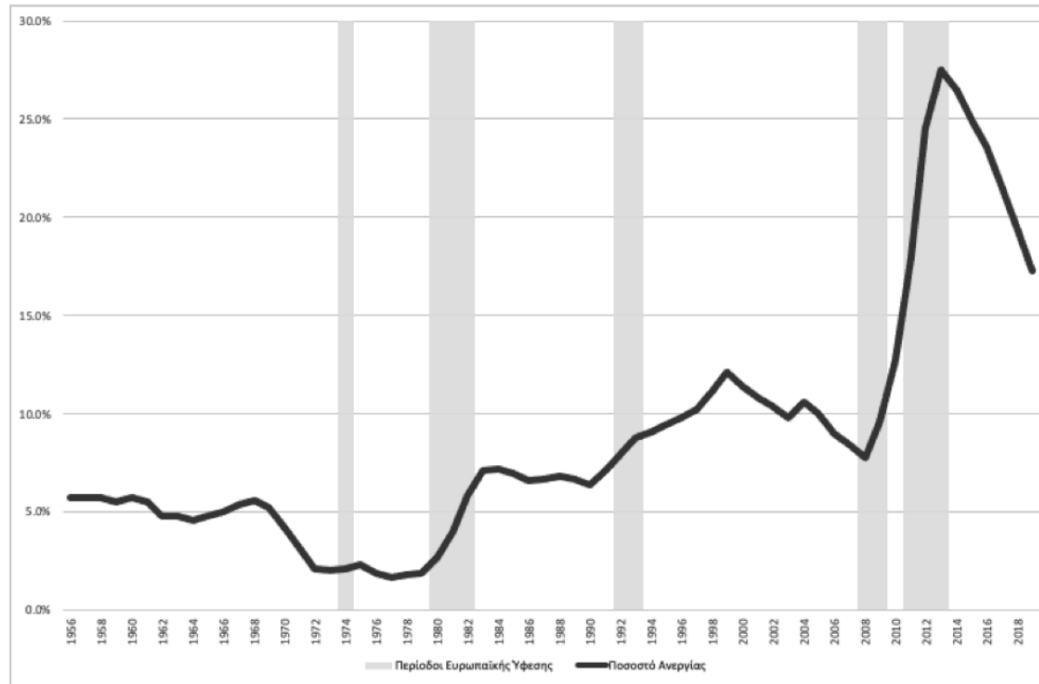
Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, λόγω της ύφεσης και της μετέπειτα οικονομικής στασιμότητας, αλλά και της αύξησης του κόστους εργασίας, το ποσοστό ανεργίας τριπλασιάστηκε και σταθεροποιήθηκε στο 6% περίπου.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.4

Η Εξέλιξη του Ποσοστού Ανεργίας

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, και κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των πολιτικών της σύγκλισης, το ποσοστό ανεργίας μπήκε σε μία νέα ανοδική πορεία, με αποτέλεσμα, λίγο πριν την ένταξη της Ελλάδας στην ευρωζώνη να έχει διαμορφωθεί στο 12%.

Μετά την ένταξη στη ζώνη του ευρώ, και λόγω της επιτάχυνσης των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης, το ποσοστό ανεργίας άρχισε να μειώνεται, και το 2008 είχε διαμορφωθεί στο 7,7%, το χαμηλότερο επίπεδό του για τουλάχιστον 15 χρόνια.

Έκτοτε, και μετά την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης, το ποσοστό ανεργίας εκτοξεύθηκε σε πρωτοφανή για την Ελλάδα επίπεδα, τα οποία ξεπέρασαν και το ποσοστό ανεργίας των ΗΠΑ και της Βρετανίας κατά τη διάρκεια της μεγάλης ύφεσης της δεκαετίας του 1930.

Το 2013 το μέσο ποσοστό ανεργίας έφθασε το 27,5%. Παρά το ότι το άρχισε να μειώνεται μετά το 2014, το 2019 παρέμενε στο 17,3%, υπερδιπλάσιο από ό,τι το 2008.

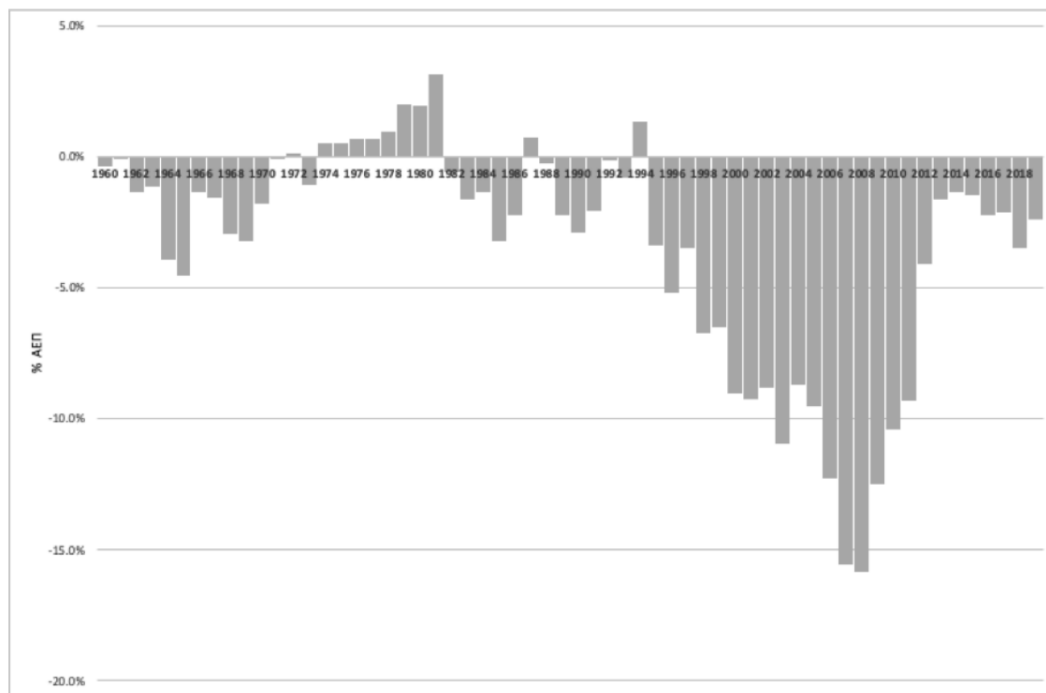
Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

4.5 Το Εξωτερικό Ισοζύγιο Πριν και Μετά τη Μεταπολίτευση

Σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, η ελληνική οικονομία χαρακτηριζόταν από ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η μόνη εξαίρεση ήταν η δεκαετία του 1970. Ωστόσο, έως και λίγα χρόνια πριν την ένταξη της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, τα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, τα οποία παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4.5, ήταν πολύ μικρά σε σχέση με το ΑΕΠ και χρηματοδοτούνταν σχετικά άνετα από αυτόνομες εισροές κεφαλαίων.

Διάγραμμα 4.5

Η Εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

Από το 1960 μέχρι και το 1999, το μέσο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε σχέση με το ΑΕΠ ήταν μόλις 1%. Το αρκετά μεγαλύτερο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου καλυπτόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό από το πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών (ναυτιλία και τουρισμός) και τους άδηλους πόρους όπως τα μεταναστευτικά εμβάσματα και άλλες μεταβιβάσεις.

Παρά τα χαμηλά ελλείμματα, μετά το 1973 η Ελλάδα δεν απέφυγε περιοδικές κρίσεις στο ισοζύγιο πληρωμών, όπως το 1980-81, το 1982-83, το 1984-85 και το 1989-1990. Κάποιες από τις κρίσεις αυτές οδήγησαν σε εφάπαξ υποτίμηση της δραχμής, όπως το 1983 και το 1985, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η εφάπαξ υποτίμηση απεφεύχθη.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν πλεονασματικό στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Μετατράπηκε σε ελλειμματικό στις αρχές της δεκαετίας του 1980 λόγω της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης. Η ελλειμματικότητα του έγινε λίγο πιο έντονη με την επιτάχυνση των ρυθμών μεγέθυνσης από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και κυρίως μετά την εισαγωγή του ευρώ.

Η εισαγωγή του ευρώ συνδέθηκε με εξαιρετικά αρνητικές επιπτώσεις στο ελληνικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Το 2000, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών εκτοξεύθηκε στο 9% του ΑΕΠ, από 6,5% το 1999 και μόλις 3,5% του ΑΕΠ το 1997. Στη δεκαετία που ακολούθησε, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διαμορφώθηκε στο 11,4% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, κάτι πρωτόγνωρο για την ελληνική οικονομία. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών επιδεινώθηκε περαιτέρω μετά το ξέσπασμα της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2007 και της διεθνούς ύφεσης, η οποία προκάλεσε μείωση των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.

Λόγω του ενιαίου νομίσματος και της μεγάλης αυτόνομης εισροής κεφαλαίων στην ελληνική οικονομία, το ισοζύγιο έπαψε στη δεκαετία του 2000 να λειτουργεί ως περιοριστικός παράγων για την μακροοικονομική πολιτική, έως ότου ξέσπασε η κρίση εμπιστοσύνης του 2010 και ο αποκλεισμός της Ελλάδας από τις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίου.

Μετά την κρίση του 2010 και την εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σταδιακά μειώθηκε, αλλά παρά τη μεγάλη προσαρμογή το ισοζύγιο δεν κατέστη πλεονασματικό.

4.6 Βασικοί πυλώνες οικονομίας και πως εξελίχθηκαν σε σχέση με το ΑΕΠ

Όπως ήδη περιγράψαμε, η οικονομία αναπτύχθηκε εντυπωσιακά για είκοσι πέντε χρόνια μετά το τέλος του Εμφυλίου. Μεταξύ της δεκαετίας του 1950 και των αρχών της δεκαετίας του 1970, η ελληνική οικονομία γνώρισε μια από τις σπάνιες περιόδους σχεδόν αδιάκοπης υψηλής οικονομικής ανάπτυξης και νομισματικής σταθερότητας.

Μέσα σε εικοσιπέντε χρόνια, από μια φτωχή γεωργική οικονομία, η Ελλάδα μετατράπηκε σε μια ανεπτυγμένη μικτή οικονομία, με σημαντικό δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Το κατά κεφαλήν εισόδημα της χώρας υπερέβη κατά πολύ το αντίστοιχο οποιασδήποτε άλλης οικονομίας στην ευρύτερη περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και πλησίασε γρήγορα το κατά κεφαλήν εισόδημα των ανεπτυγμένων οικονομιών της Δυτικής Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών.

Η πορεία αυτή σχετίζεται τόσο με τις ιδέες όσο και με τους κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς συσχετισμούς και θεσμούς που επικράτησαν μετά τον Εμφύλιο. Η επιδίωξη της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και της νομισματικής σταθερότητας εξελίχθηκε

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

στην κύρια ιδεολογική κινητήρια δύναμη της πολιτικής του ελληνικού κράτους και της ελληνικής πολιτικής.

Εν μέρει αυτό ήταν συμβατό και με το τι επικράτησε και στον υπόλοιπο δυτικό κόσμο, αλλά ήταν επίσης αντίδραση στην ακραία οικονομική αστάθεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα και ιδιαίτερα στην οικονομική και ανθρωπιστική κρίση της περιόδου του μεσοπολέμου, της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου. Η οικονομική ανασυγκρότηση και η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας στα πλαίσια μιας μικτής οικονομίας εξελίχθηκε έτσι στη 'νέα μεγάλη ιδέα' του ελληνισμού και επιδιώχθηκε ενεργά από το ελληνικό κράτος.

Στην οικονομία, η αναπτυξιακή πολιτική βασίστηκε στον έλεγχο του τραπεζικού συστήματος και της αγοράς εργασίας, ώστε να υπάρχουν αφενός υψηλές αποταμιεύσεις για τη χρηματοδότηση των επενδύσεων και αφετέρου υψηλή διεθνής ανταγωνιστικότητα. Οι αποταμιεύσεις χρηματοδοτούσαν τις επενδύσεις στους δύο τομείς προτεραιότητας, οικονομικές υποδομές και βιομηχανία, και η ανταγωνιστικότητα, η οποία είχε αποκατασταθεί μετά την υποτίμηση του 1953, διατηρείτο υψηλή μέσω του ελέγχου των αυξήσεων των μισθών ώστε να μην υπερβαίνουν το άθροισμα του πληθωρισμού και της αύξησης της παραγωγικότητας. Εξίσου σημαντική οικονομική προτεραιότητα ήταν και η διατήρηση της δημοσιονομικής ισορροπίας και της νομισματικής σταθερότητας, μέσω της συμμετοχής της δραχμής στο σύστημα σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods.

Ωστόσο, η σταδιακή επούλωση των πληγών του εμφυλίου στη συνείδηση των Ελλήνων, οι ακρότητες της δικτατορίας, οι μεγάλοι κοινωνικοί και οικονομικοί μετασχηματισμοί που επέφερε η οικονομική ανάπτυξη, αλλά και οι διεθνείς εξελίξεις όπως η αύξηση του διεθνούς πληθωρισμού, άρχισαν σταδιακά να υπονομεύουν τους βασικούς πυλώνες του μετεμφυλιακού πολιτικού και οικονομικού καθεστώτος.

Παρά τις εντυπωσιακές της επιδόσεις στην εικοσιπενταετία 1948-1973, το 1974, τη χρονιά της μεταπολίτευσης, η ελληνική οικονομία εξακολουθούσε να παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες.

Το οικονομικό θαύμα των δεκαετιών του 1950 και του 1960 είχε πραγματοποιηθεί υπό προστατευτικούς δασμούς και περιορισμούς στην κίνηση κεφαλαίων, που αποτελούσαν μία ασπίδα για την νηπιακή αρχικά αλλά ταχέως αναπτυσσόμενη αργότερα ελληνική βιομηχανία.

Επιπλέον, η ανάπτυξη δεν ήταν εξωστρεφής, καθώς η Ελλάδα ήταν σχετικά απομονωμένη γεωγραφικά από τη Δυτική Ευρώπη, και δεν μπορούσε, για γεωπολιτικούς λόγους, να στηριχθεί σε στενές οικονομικές σχέσεις με τις γειτονικές χώρες, όπως η Τουρκία στα ανατολικά, ή οι χώρες-δορυφόροι της Σοβιετικής Ένωσης στα βόρεια.

Η βιομηχανική παραγωγή επεκτάθηκε κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες προκειμένου να εξυπηρετήσει κυρίως την εγχώρια αγορά, μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών. Ωστόσο, η ελληνική βιομηχανία ποτέ δεν είχε ιδιαίτερη διεξδυτικότητα στις πιο ανταγωνιστικές αγορές της Ευρώπης και του υπόλοιπου κόσμου. Επιπλέον, κατά την περίοδο της δικτατορίας 1967-1974 η Ελλάδα απομονώθηκε πολιτικά από την υπόλοιπη

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Ευρώπη, κάτι το οποίο είχε ως αποτέλεσμα και την περαιτέρω σχετική οικονομική της απομόνωση.

Ο πληθωρισμός επιταχύνθηκε μετά την αποσταθεροποίηση του συστήματος σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods και τις πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του 1970. Οι αναπτυξιακές επιδόσεις μετριάστηκαν και αυτές μετά το 1973.

Μετά την πρώτη διεθνή πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του 1970, την ύφεση του 1974 και τη μεταπολίτευση, η ελληνική οικονομία συνήλθε σχετικά γρήγορα.

Τα προβλήματα όμως εντάθηκαν μετά τη δεύτερη διεθνή πετρελαϊκή κρίση, την κατάργηση της δασμολογικής προστασίας λόγω της ένταξης στην ΕΕ και την κυβερνητική αλλαγή του 1981.

Η κατάρρευση της δικτατορίας μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 οδήγησε στην κατάργηση της βασιλευσμένης δημοκρατίας υπέρ μιας προεδρευομένης δημοκρατίας, της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας. Οδήγησε επίσης στην εθνική συμφιλίωση, μέσω της σταδιακής επούλωσης των πληγών του εμφυλίου πολέμου, καθώς και στην ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες το 1981.

Ωστόσο, η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας επιβραδύνθηκε από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και το πρόβλημα του υψηλού πληθωρισμού επέστρεψε μετά το 1972.

Στη δεκαετία του 1980 υπήρξε μια σημαντική περαιτέρω αποσταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας και επικράτησε στασιμοπληθωρισμός για μεγάλες περιόδους.

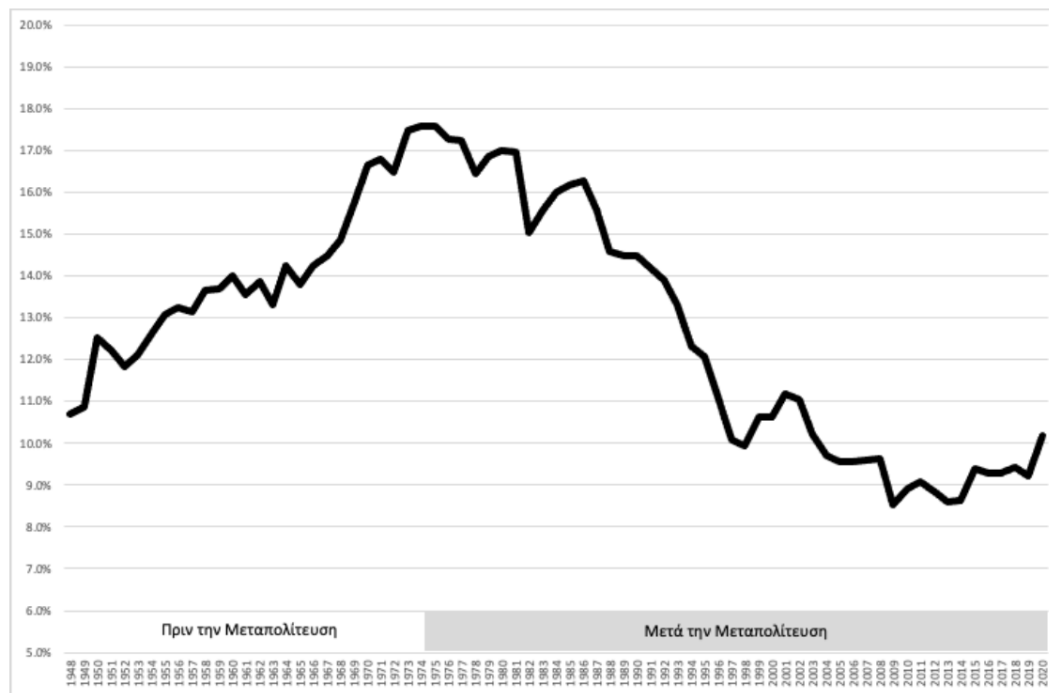
Η ελληνική μεταποίηση, η οποία ήταν η κύρια κινητήρια δύναμη της περιόδου υψηλής ανάπτυξης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 και της δεκαετίας του 1960, εισήλθε κατόπιν σε μια περίοδο παρακμής. Η εξέλιξη του μεριδίου της μεταποίησης στο συνολικό ΑΕΠ παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 6. Το μερίδιο της μεταποίησης αυξήθηκε από το 10,7% του ΑΕΠ το 1948 στο 17,5% του ΑΕΠ το 1973. Η περίοδος της πτώσης ξεκίνησε με τα δύο διεθνή πετρελαϊκά σοκ της δεκαετίας του 1970 και συνεχίστηκε μετά την ένταξη της Ελλάδας στην πολύ πιο ανταγωνιστική οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία οδήγησε στην κατάργηση της δασμολογικής προστασίας έναντι των χωρών της ΕΕ και την υιοθέτηση των χαμηλότερων δασμών της ΕΕ έναντι τρίτων χωρών. Τα προβλήματα επιδεινώθηκαν από τη μακροοικονομική αποσταθεροποίηση της δεκαετίας του 1980, η οποία οδήγησε σε περαιτέρω μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, και στην δεκαετία του 1990. Το 2000, έτος της ένταξης της Ελλάδας στην ευρωζώνη, το μερίδιο της μεταποίησης είχε πέσει στο 10,6% του ΑΕΠ χαμηλότερο και από το 1948. Ωστόσο, η Ελλάδα ήταν ήδη στον πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αργότερα εντάχθηκε στην ευρωζώνη, υιοθετώντας το κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα, το ευρώ. Μετά την ένταξη στην ευρωζώνη η πτώση συνεχίστηκε, με αποτέλεσμα, το 2010, το έτος της κρίσης, το μερίδιο της μεταποίησης να έχει πέσει στο 8,9% του ΑΕΠ.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.6

Η Εξέλιξη του Μεριδίου της Μεταποίησης στο ΑΕΠ

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

4.7 Προτεραιότητες πολιτικής και θεσμών μετά τη μεταπολίτευση

Το αίτημα για αναδιανομή και για διευρυμένο ρόλο για το κράτος οδήγησε τις πρώτες κυβερνήσεις μετά τη μεταπολίτευση να αναζητήσουν περισσότερα μέσα παρέμβασης στη λειτουργία της οικονομίας, καταφεύγοντας σε μια πιο ενεργητική διαχείριση της συνολικής ζήτησης, σε αυξήσεις μισθών μέσω της εισοδηματικής πολιτικής, σε ελέγχους τιμών και επιτοκίων, πιστωτικούς ελέγχους, επιδοτήσεις και επιχορηγήσεις, συνεχείς αναθεωρήσεις του φορολογικού και ρυθμιστικού πλαισίου, αυξήσεις στη φορολογία, κρατικοποιήσεις (Ναυπηγεία Σκαραμαγκά, Ολυμπιακή Αεροπορία, Συγκρότημα Εμπορικής) και τη δημιουργία νέων δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών. Στην αγορά εργασίας αποκαταστάθηκαν οι συνδικαλιστικές ελευθερίες και το δικαίωμα της απεργίας. Στη μακροοικονομική πολιτική ακολουθήθηκαν κενσινιανές πολιτικές ενίσχυσης της συνολικής ζήτησης για την έξοδο από την ύφεση του 1974, οι οποίες διατηρήθηκαν έως και το δεύτερο πετρελαϊκό σοκ στα τέλη της δεκαετίας του 1970.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αλλαγής στους κανόνες και τους θεσμούς της οικονομικής πολιτικής είναι το Σύνταγμα του 1975. Το Σύνταγμα αυτό, το οποίο με ορισμένες τροποποιήσεις ισχύει έως σήμερα, είχε μία σειρά άρθρων που σηματοδοτούσαν μία διαφορετική προσέγγιση στα ζητήματα της οικονομίας σε σχέση με αυτό του 1952 και τα προηγούμενα ελληνικά συντάγματα, καθώς προέβλεπε έναν ιδιαίτερα ενισχυμένο ρόλο για τον κρατικό παρεμβατισμό.

- 1) Ήταν λιγότερο κατηγορηματικό αναφορικά με την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας σε σχέση με αυτό του 1952 (άρθρα 17, 18 και 106).
- 2) Καθόριζε ότι η εργασία αποτελεί δικαίωμα προστατευόμενο από το κράτος το οποίο όφειλε να δημιουργεί συνθήκες πλήρους απασχόλησης και να μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 22). Θεσμοθετούσε έτσι την προτεραιότητα της μείωσης της ανεργίας έναντι του πληθωρισμού και έθετε το συνταξιοδοτικό σύστημα υπό την αιγίδα του κράτους.
- 3) Προσάταυε χωρίς περιορισμούς τη συνδικαλιστική δράση και το δικαίωμα της απεργίας (άρθρο 23).
- 4) Προέβλεπε για πρώτη φορά ότι η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η χωροταξία και η προστασία των μνημείων και των παραδοσιακών περιοχών αποτελεί υποχρέωση του κράτους (άρθρο 24).
- 5) Προέβλεπε τα της συμμετοχής της Ελλάδος σε διεθνείς οργανισμούς και τους όρους περιορισμού των κυριαρχικών της δικαιωμάτων εξ αυτής της συμμετοχής (άρθρο 25). Αυτό προφανώς έγινε εν όψει της αίτησης για ένταξη στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.
- 6) Προέβλεπε ότι η εκπαίδευση είναι δωρεάν σε όλες τις βαθμίδες της, και ότι η ανώτατη εκπαίδευση είναι αποκλειστικό προνόμιο του κράτους (άρθρο 16).
- 7) Προέβλεπε την υποχρέωση του κράτους να προγραμματίζει και να συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα, έβαζε περιορισμούς στην ιδιωτική δραστηριότητα και επέτρεπε τις κρατικοποιήσεις ιδιωτικών επιχειρήσεων (άρθρο 106).
- 8) Παρότι προέβλεπε και πάλι την αυξημένη προστασία που απολάμβανε η εισαγωγή κεφαλαίων από το εξωτερικό, προέβλεπε τη δυνατότητα αναθεώρησης για τις συμβάσεις που είχαν συναφθεί κατά την περίοδο της δικτατορίας (άρθρο 107).

Κατά συνέπεια, στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα, το Σύνταγμα του 1975 είχε μεγάλες διαφορές με το προηγούμενο Σύνταγμα του 1952, καθώς αντανάκλούσε τη νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, και τις νέες αντιλήψεις που ευνοούσαν την επιδίωξη της πλήρους απασχόλησης, την αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου, την περαιτέρω επέκταση της κρατικής οικονομικής δραστηριότητας αλλά και τη δυνατότητα ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Οι αλλαγές στις προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής σημειώθηκαν ως επί το πλείστον χωρίς προμελέτη, πρόγραμμα και επαρκή θεσμική προετοιμασία, γεγονός που κλόνησε την αξιοπιστία της προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, του φορολογικού συστήματος και του ρυθμιστικού πλαισίου. Η οικονομική πολιτική άρχισε να καθορίζεται με βάση τη διακριτική ευχέρεια των εκάστοτε κομμάτων εξουσίας, ενώ σταδιακά εγκαταλείφθηκαν οι κανόνες της δημοσιονομικής και νομισματικής πειθαρχίας που επικρατούσαν στην περίοδο

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

1950-1973. Ο 'χρυσός κανόνας' της δημοσιονομικής πειθαρχίας (ισοσκελισμένος τακτικός προϋπολογισμός) εγκαταλείφθηκε και, μετά και την κατάρρευση του συστήματος σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods, η νομισματική και συναλλαγματική σταθερότητα θυσιάστηκε στο βωμό της επιδίωξης της πλήρους απασχόλησης.

Επιπλέον, η πολιτική πόλωση που επικράτησε μετά το 1977 μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας (Ν.Δ και ΠΑΣΟΚ) αναφορικά με τις προτεραιότητες της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη των κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας, συνέβαλε στη δημιουργία μη βιώσιμων δημοσιονομικών ελλειμμάτων και χρεών, καθώς οι κυβερνήσεις, προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τις προτεραιότητές τους, κατέφευγαν σε νομισματική χρηματοδότηση και δημόσιο δανεισμό, μεθόδους οι οποίες δεν συνεπάγονταν το άμεσο πολιτικό κόστος σημαντικών αυξήσεων της φορολογίας. Η τάση αυτή ενισχυόταν σε προεκλογικές περιόδους. Η νομισματική χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και η αλληλουχία υπερβολικών μισθολογικών αυξήσεων, αυξήσεων τιμών και υποτιμήσεων του νομίσματος οδήγησε σε μεγάλη και επίμονη αύξηση του πληθωρισμού, ειδικά κατά τη δεκαετία του 1980.

Ταυτόχρονα, οι επενδύσεις σε υποδομές υπέφεραν κάθε φορά που εκδηλώνονταν προσπάθειες ελέγχου των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, δεδομένου ότι ο περιορισμός των δημοσίων επενδύσεων συνεπαγόταν μικρότερο άμεσο πολιτικό κόστος από τη μείωση των τρεχουσών δαπανών για μισθούς και συντάξεις.

Η προετοιμασία της οικονομίας για τις ευκαιρίες της ένταξης στην ΕΕ υπήρξε επίσης ανεπαρκής, λόγω της μεσολάβησης της δικτατορίας και της σύντομης περιόδου προσαρμογής μετά τη μεταπολίτευση. Το ίδιο συνέβη αργότερα και με την ένταξη στην ευρωζώνη, όχι τόσο λόγω πίεσης χρόνου, αλλά λόγω των εγγενών αδυναμιών της πολιτικής της ονομαστικής σύγκλισης.

Η ένταξη στην ΕΕ το 1981, παρά τις προσδοκίες που είχαν δημιουργηθεί, συνέπεσε με μία περίοδο μεγάλων αναταράξεων στη διεθνή οικονομία και την ελληνική οικονομική πολιτική και έτσι συνδυάστηκε με το στασιμοπληθωρισμό των αρχών της δεκαετίας του 1980. Οι μεγάλες μεταβιβάσεις από την ΕΕ μέσω των μεσογειακών προγραμμάτων και των υπόλοιπων προγραμμάτων, όπως η κοινή αγροτική πολιτική και η κοινή περιφερειακή πολιτική, για πολλά χρόνια λειτούργησαν ως καθарές εισοδηματικές μεταβιβάσεις και ενισχύσεις, με αποτέλεσμα να οδηγούν σε αναβολή και όχι σε επιτάχυνση των απαιτούμενων διαρθρωτικών προσαρμογών.

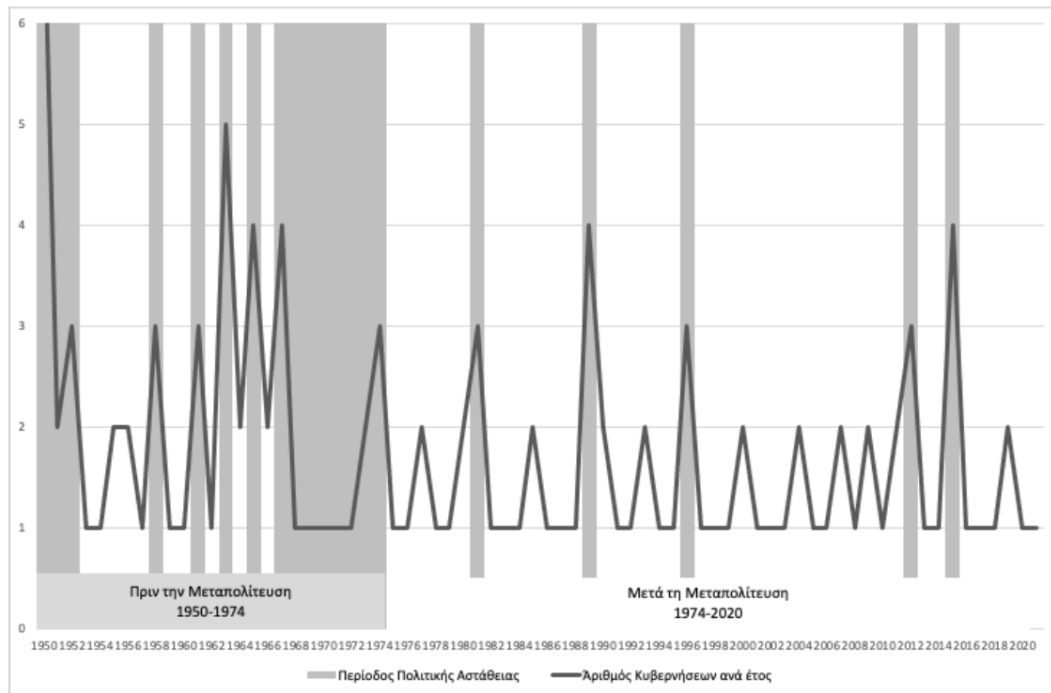
Από την άλλη, το μεταπολιτευτικό πολιτικό καθεστώς ήταν ίσως το πιο ομαλό δημοκρατικό καθεστώς στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας. Η πρώτη εναλλαγή κομμάτων στην εξουσία το 1981 συνέβη υποδειγματικά. Πολιτική αστάθεια υπήρξε στην περίοδο 1989-1990, στην περίοδο 2011-2012 και κατά το 2015, αλλά η πολιτική ομαλότητα επανήλθε σχετικά σύντομα και θεσμικά και στις τρεις περιπτώσεις, μέσω διαδοχικών εκλογών.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.7

Πολιτική Αστάθεια Πριν και Μετά τη Μεταπολίτευση

Πηγή: Υπολογισμοί με βάση στοιχεία για τις εκλογές.

Στο Διάγραμμα 4.7 παρουσιάζεται το πως η περίοδος μετά τη μεταπολίτευση χαρακτηρίζεται από πολύ μεγαλύτερη πολιτική σταθερότητα σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Ένα έτος χαρακτηρίζεται ως έτος πολιτικής αστάθειας αν στη διάρκεια του υπάρχει δικτατορία, κίνημα ή περισσότερες από δύο κυβερνήσεις. Στα 25 χρόνια πριν τη μεταπολίτευση υπήρξαν 14 χρόνια πολιτικής αστάθειας, εκ των οποίων τα 7 αντιστοιχούν στη δικτατορία του 1967. Στα 45 χρόνια μετά τη μεταπολίτευση υπήρξαν μόνο 5 χρόνια πολιτικής αστάθειας, η δε πολιτική αστάθεια αντιμετωπίστηκε θεσμικά μέσω της διεξαγωγής εκλογών.

Ωστόσο, το μεταπολιτευτικό θεσμικό καθεστώς της οικονομικής πολιτικής εξελίχθηκε σε μεγάλο βαθμό χωρίς αναπτυξιακό σχεδιασμό, ως αποτέλεσμα μιας κοινωνικής διαπάλης για μερίδια εισοδήματος μεταξύ διαφόρων κοινωνικών ομάδων, με τις εκλεγμένες κυβερνήσεις να προσπαθούν να ικανοποιήσουν αντικρουόμενους στόχους όπως η επανεκλογή τους, η ανάπτυξη, η απασχόληση, η αναδιανομή και η κοινωνική ειρήνη, μέσω μιας βραχυπρόθεσμης οικονομικής πολιτικής χωρίς σαφείς και δεσμευτικούς κανόνες.

Το οικονομικό πρόβλημα της Ελλάδας στην περίοδο της μεταπολίτευσης δεν ήταν τόσο πρόβλημα ανεπάρκειας οικονομικών πόρων αλλά περισσότερο πρόβλημα ανεπάρκειας των θεσμών. Πόροι υπήρξαν σημαντικοί, τόσο λόγω των μεταβιβάσεων από την ΕΕ όσο και μέσω εξωτερικού δανεισμού. Ωστόσο, οι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί δεν μπόρεσαν να

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

διασφαλίσουν την αποτελεσματική αξιοποίησή τους και την αποφυγή επιλογών που αποσταθεροποιούσαν την ελληνική οικονομία.

4.8 Οι Κύκλοι της Μεταπολίτευσης και η Οικονομική Πολιτική

Μετά την ύφεση του 1974 και τη μεταπολίτευση, η ελληνική οικονομία ανέκαμψε σχετικά ικανοποιητικά. Μεταξύ 1975 και 1979 ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 5,3% κατά μέσο όρο. Παράλληλα μειώθηκε σε κάποιο βαθμό και ο πληθωρισμός. Ωστόσο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η οικονομία εισήλθε σε ένα κύκλο αποσταθεροποίησης. Αυτός ο κύκλος, ο οποίος χαρακτήρισε ολόκληρη της δεκαετία του 1980, υπήρξε ο πρώτος από τους τέσσερις μεγάλους διακριτούς κύκλους της ελληνικής οικονομικής πολιτικής κατά τη διάρκεια της περιόδου μετά την πρώτη πενταετία της μεταπολίτευσης.

4.8.1 Ο Κύκλος της Αποσταθεροποίησης, 1980-1989

Οι οικονομικές επιδόσεις της Ελλάδας άρχισαν να παρουσιάζουν σημαντική επιδείνωση ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Η επιδείνωση αυτή συνέπεσε αρχικά με τη δεύτερη διεθνή πετρελαϊκή κρίση του 1979 αλλά συνεχίστηκε για το σύνολο σχεδόν της δεκαετίας του 1980.

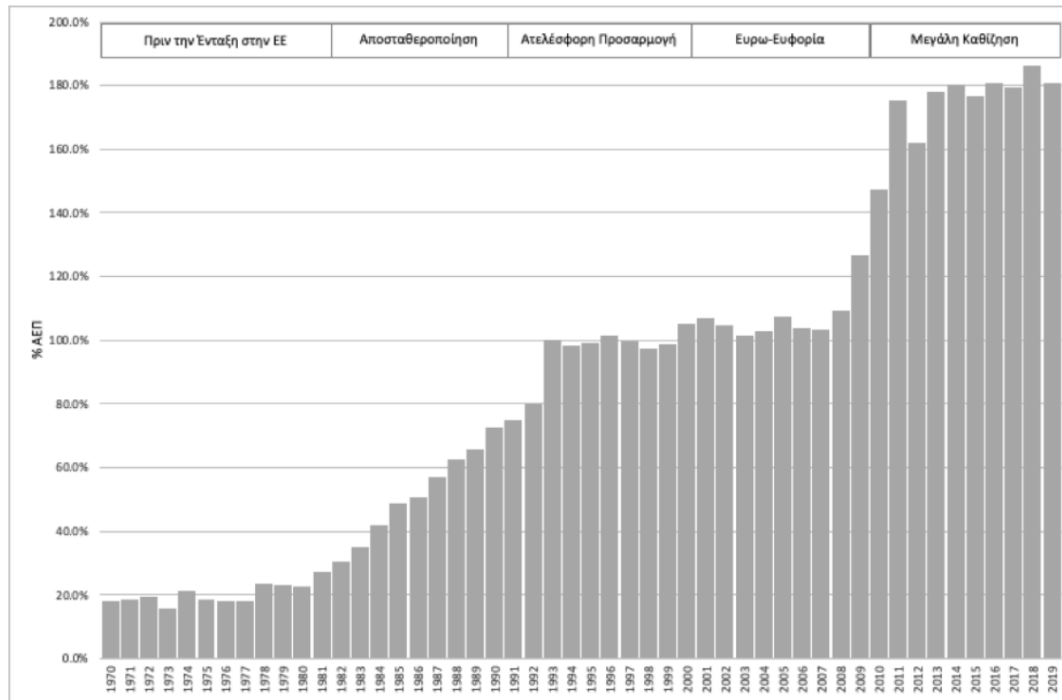
Για μεγάλο μέρος της περιόδου εκείνης επικράτησε *στασιμοπληθωρισμός*, ένας συνδυασμός οικονομικής στασιμότητας και υψηλού πληθωρισμού, ενώ άρχισαν να εκδηλώνονται και περιοδικές κρίσεις του ισοζυγίου πληρωμών, λόγω της ιδιαίτερα χαμηλής και επιδεινούμενης διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.8

Το Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

Επιπλέον, στη δεκαετία του 1980 υπήρξε μία μεγάλη αποσταθεροποίηση των δημοσίων οικονομικών, πρωτοφανής για ειρηνική περίοδο. Το δημόσιο χρέος υπερτριπλασιάστηκε ως ποσοστό του ΑΕΠ στην δεκαετία του 1980, από το 22,7% το 1980 στο 72,5% του ΑΕΠ το 1990. Η εξέλιξη του χρέους της γενικής κυβέρνησης σε σχέση με το ΑΕΠ παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 8.

Η οικονομική αποσταθεροποίηση συνέβη αρχικά λόγω της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης και των αδυναμιών του ως τότε υποδείγματος ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Κυρίως όμως ήταν αποτέλεσμα του γεγονότος ότι από τη στιγμή που η Ελλάδα προσχώρησε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και κυρίως μετά την κυβερνητική 'αλλαγή' το 1981, υιοθετήθηκε ένα ιδιαίτερα επεκτατικό και αποσταθεροποιητικό μείγμα οικονομικής πολιτικής.

Το μείγμα αυτό πολιτικής, βασισμένο στην υπέρμετρη εισοδηματική, δημοσιονομική και νομισματική επέκταση και στην υπέρμετρη επέκταση του οικονομικού ρόλου του κράτους, είναι κλασσικό παράδειγμα αυτού που στη διεθνή βιβλιογραφία έχει χαρακτηριστεί ως 'μακροοικονομικός λαϊκισμός'. Πρόκειται για μια προσέγγιση στην οικονομική πολιτική η οποία δίνει υπερβολική έμφαση στην ενίσχυση της συνολικής ζήτησης και την αναδιανομή του εισοδήματος, παραβλέποντας τους κινδύνους από τον πληθωρισμό και την

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ελλειμματική χρηματοδότηση, τους εξωτερικούς περιορισμούς και την αντίδραση των επενδυτών σε πολιτικές περιορισμού του οικονομικού ρόλου των αγορών.

Το μείγμα αυτό πολιτικής, το οποίο βασίστηκε στη διακριτική ευχέρεια των κυβερνήσεων αναφορικά με τη βραχυχρόνια μακροοικονομική πολιτική και την εγκατάλειψη των κανόνων της δημοσιονομικής και νομισματικής πειθαρχίας που είχαν υιοθετηθεί στην περίοδο πριν τη μεταπολίτευση, οδήγησε, προϊόντος του χρόνου, σε σημαντική αποδυνάμωση των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας, επιδείνωση της διεθνούς της ανταγωνιστικότητας, σημαντική επέκταση του δημόσιου τομέα, δημοσιονομική αποσταθεροποίηση και νομισματική αστάθεια. Ήταν σε διάσταση τόσο με τη συνέχιση της μεταπολεμικής αναπτυξιακής διαδικασίας όσο και με την οικονομική πολιτική που είχε υιοθετηθεί στην υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το 1978, με τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος. Στο τέλος της δεκαετίας προέκυψε μία σοβαρή οικονομική και πολιτική κρίση, που τελικά οδήγησε σε μερική αλλαγή πορείας.

4.8.2 Ο Κύκλος της Ατελέσφορης Προσαρμογής, 1990-1999

Ο δεύτερος κύκλος, ένας κύκλος ατελέσφορης προσαρμογής, χαρακτήρισε τη δεκαετία του 1990. Διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις, διαφορετικής πολιτικής προέλευσης, υιοθέτησαν μια πολιτική προσαρμογής και σύγκλισης, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις ανισορροπίες που είχαν συσσωρευθεί και να διασφαλίσουν τη συμμετοχή της Ελλάδας στην κυοφορούμενη διαδικασία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Ωστόσο, η προσαρμογή αποδείχτηκε τελικά ατελέσφορη, καθώς ήταν τόσο ποσοτικά ανεπαρκής όσο και ποιοτικά ανισοβαρής. Το μείγμα πολιτικής δεν οδήγησε στην απαιτούμενη διόρθωση των δημοσιονομικών ανισορροπιών και παράλληλα είχε ως συνέπεια τη μεγάλη επιδείνωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Το βάρος της προσαρμογής έπεσε κυρίως στη νομισματική πολιτική, μέσω της πολιτικής της λεγόμενης 'σκληρής δραχμής', η οποία μετά το 1990 και έως την ένταξη της Ελλάδος στην ευρωζώνη, άρχισε πλέον να υποτιμάται λιγότερο από τη διαφορά πληθωρισμού μεταξύ της Ελλάδας και των εταίρων της στην ΕΕ και τον ΟΟΣΑ. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή πτώση του πληθωρισμού και τη συνακόλουθη πτώση των πληθωριστικών προσδοκιών και των ονομαστικών επιτοκίων.

Η σχέση μεταξύ ποσοστού υποτίμησης της δραχμής και διαφοράς πληθωρισμού Ελλάδος και των εταίρων της στον ΟΟΣΑ παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.9. Ενώ μεταξύ 1983 και 1989 το ποσοστό υποτίμησης (διολίσθησης) της ισοτιμίας της δραχμής υπερέβαινε τη διαφορά πληθωρισμού, μετά το 1990 άρχισε να είναι χαμηλότερο. Δεδομένου ότι οι υποτιμήσεις είχαν ενσωματωθεί στις προσδοκίες, πολύ γρήγορα μεταφέρονταν στον πληθωρισμό. Μία υποτίμηση ή διολίσθηση οδηγούσε σε αυξήσεις των τιμών των εισαγομένων, οι αυξήσεις αυτές μεταφέρονταν στους μισθούς και η αύξηση των μισθών, μέσω του αυξημένου κόστους εργασίας, οδηγούσε σε αυξήσεις των τιμών των εγχώριων αγαθών και υπηρεσιών.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.9

Ποσοστό Υποτίμησης Δραχμής και Πληθωρισμός

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO και Τράπεζα Στοιχείων ΟΟΣΑ

Κατά συνέπεια, στην περίοδο 1983-1989, οι υποτιμήσεις είχαν ως αποτέλεσμα προσωρινές βελτιώσεις της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, αλλά τελικά συνέβαλαν στην διατήρηση του υψηλού πληθωρισμού, καθώς, γρήγορα μεταφέρονταν στις αυξήσεις των μισθών και των τιμών. Στην περίοδο 1990-1999, η μείωση του ποσοστού υποτίμησης οδήγησε σε μείωση των πληθωρισμού τιμών των εισαγομένων και σταδιακή μείωση του πληθωρισμού τιμών. Ωστόσο, καθώς οι μειώσεις του πληθωρισμού τιμών προηγούντο των μειώσεων του πληθωρισμού μισθών, και δεν υπήρχε επαρκής συμβολή από τη δημοσιονομική εξυγίανση και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, αυτό είχε ως αναπόδραστο αποτέλεσμα την περαιτέρω επιδείνωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Η διεθνής ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, όπως μετριέται από τη σταθμισμένη πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας, μεταξύ 1992 και 1999 επιδεινώθηκε κατά 25%. Η σχετική εξέλιξη παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.10.

Πρωτογενής δημοσιονομική προσαρμογή έγινε κυρίως μεταξύ του 1990 και του 1994. Μετά το 1994 η περαιτέρω μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων βασίστηκε κυρίως στη μείωση των δαπανών για τόκους του δημοσίου χρέους, που προήλθε από τη μείωση των ονομαστικών επιτοκίων, αποτέλεσμα της πτωτικής πορείας του πληθωρισμού και των προσδοκίων πληθωρισμού και υποτίμησης του νομίσματος.

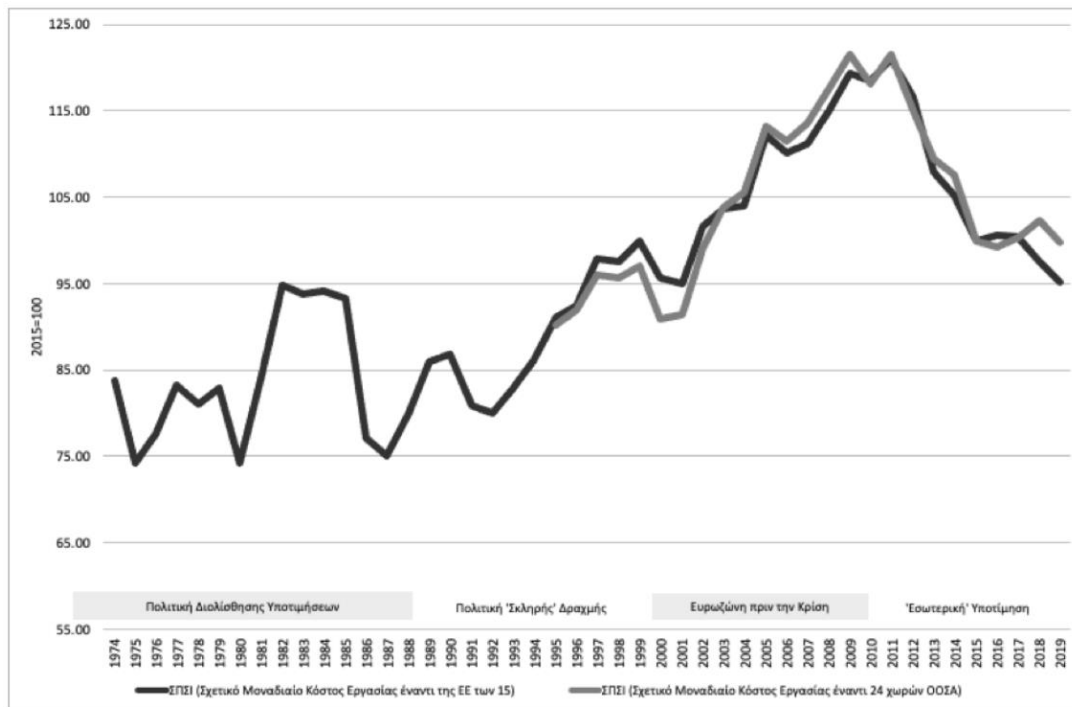

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Η Ελλάδα πέτυχε μεν να εισέλθει στη ζώνη του ευρώ στο τέλος αυτού του κύκλου, αλλά, λόγω της ατελέσφορης προσαρμογής, τα δημοσιονομικά προβλήματα παρέμεναν, ενώ ταυτόχρονα είχαν οξυνθεί τα προβλήματα διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2000, όταν εγκρίθηκε η ένταξη της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, το μεν δημόσιο χρέος είχε αυξηθεί στο 104,9% του ΑΕΠ (βλ. Διάγραμμα 4.8), η δε διεθνής ανταγωνιστικότητα, με βάση το σχετικό μοναδιαίο κόστος εργασίας, ήταν μειωμένη κατά 25% σε σχέση με το 1992, τη χρονιά πριν την έναρξη εφαρμογής των προγραμμάτων σύγκλισης (βλ. Διάγραμμα 4.10).

Διάγραμμα 4.10

Η Σταθμισμένη Πραγματική Συναλλαγματική Ισοτιμία

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

4.8.3 Ο Κύκλος της Οικονομικής Ευφορίας και η Διεθνής Οικονομική Κρίση, 2000-2009

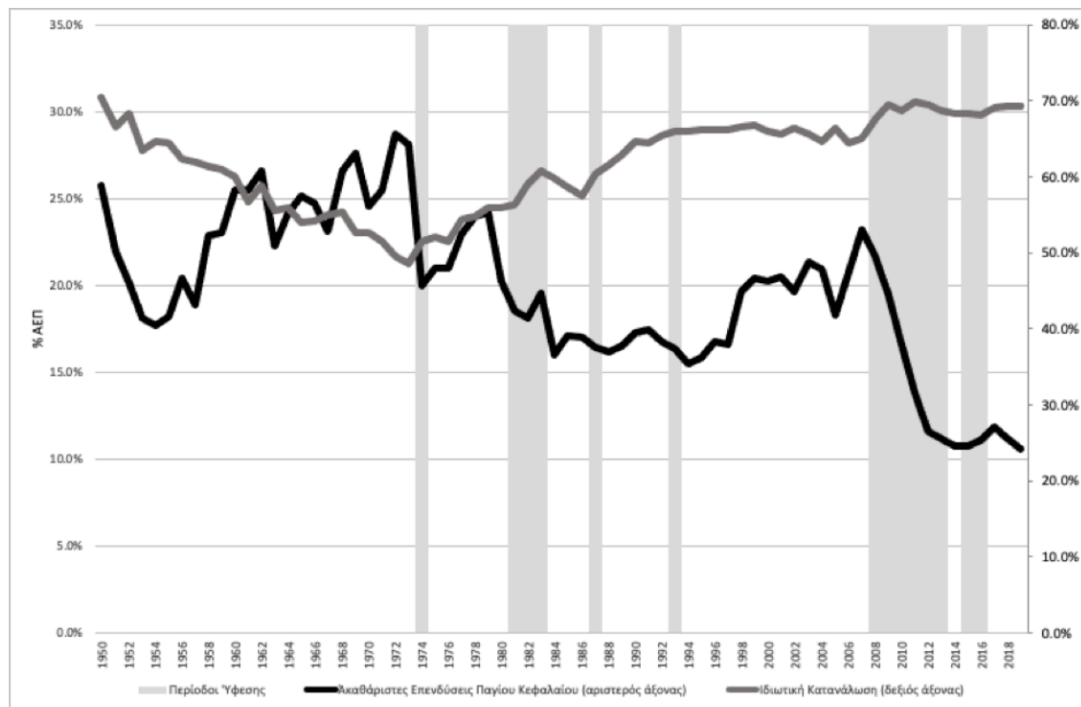
Ο τρίτος κύκλος, ένας κύκλος οικονομικής ευφορίας, ξεκίνησε στις αρχές της νέας χιλιετίας μετά τη διασφάλιση της ένταξης της Ελλάδας στην ευρωζώνη. Ο κύκλος αυτός χαρακτηρίστηκε από ένα περιβάλλον χαμηλού πλέον πληθωρισμού και ιδιαίτερα χαμηλών ονομαστικών και πραγματικών επιτοκίων.

Ωστόσο, αμέσως μετά την έγκριση της ένταξης της Ελλάδας στην ευρωζώνη υπήρξε σχεδόν άμεσα μια περαιτέρω δημοσιονομική χαλάρωση, αυξήσεις των πραγματικών μισθών πέραν των αυξήσεων της παραγωγικότητας και περαιτέρω μειώσεις της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Αυτό οδήγησε σε μια οκταετία σχεδόν υψηλών ρυθμών ανάπτυξης, λόγω της επεκτατικής ώθησης από τη συνολική ζήτηση και σε συνακόλουθη μείωση της ανεργίας. Δυστυχώς όμως, η οικονομική αυτή 'ευφορία' βασίστηκε στη μεγάλη άνοδο του εξωτερικού δανεισμού της Ελλάδας, ακριβώς λόγω της μεγάλης μείωσης των πραγματικών επιτοκίων, του ανισοζυγίου μεταξύ επενδύσεων και αποταμιεύσεων και της χαμηλής και επιδεινούμενης διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 4.11

Εξέλιξη των Επενδύσεων και της Ιδιωτικής Κατανάλωσης

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Η μεγάλη και ταχεία μείωση των πραγματικών επιτοκίων που προκλήθηκε από την ένταξη στην ευρωζώνη, με την εξάλειψη των προσδοκιών υποτίμησης, προκάλεσε διεύρυνση του χάσματος μεταξύ συνολικών επενδύσεων και αποταμιεύσεων, καθώς οδήγησε σε αύξηση των συνολικών επενδύσεων και μείωση των ιδιωτικών αποταμιεύσεων.

Η εξέλιξη των επενδύσεων και της ιδιωτικής κατανάλωσης παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.11. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ανέβηκαν από το 17,2% του ΑΕΠ στη δεκαετία του 1990 στο 20,6% του ΑΕΠ στη δεκαετία του 2000. Ταυτόχρονα ανέβηκε λίγο και η ιδιωτική κατανάλωση, από το 65,8% του ΑΕΠ στη δεκαετία του 1990, στο 66,0% του ΑΕΠ στη δεκαετία του 2000.

Η άνοδος των επενδύσεων πυροδότησε μεν την άνοδο της συνολικής ζήτησης και την οικονομική μεγέθυνση, αλλά, λόγω των ανεπαρκών αποταμιεύσεων, οδήγησε και σε πρωτοφανή επιδείνωση του ήδη προβληματικού εξωτερικού ισοζυγίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως ήδη αναφέραμε, το μέσο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στη δεκαετία μετά το 1999 ήταν στο 10,6% του ΑΕΠ, έναντι μόλις 2,6% στην προηγούμενη δεκαετία.

Το σταθεροποιητικό πρόγραμμα της περιόδου 2005-2007, ένα πρόγραμμα ήπιας και σταδιακής δημοσιονομικής και διαρθρωτικής προσαρμογής, το οποίο για να αποδώσει απαιτούσε συνεπή και σε βάθος χρόνου εφαρμογή, δεν μπόρεσε τελικά να αντιστρέψει τις αρνητικές τάσεις στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Επιπλέον, λίγο μετά το ξέσπασμα της διεθνούς χρηματοοικονομικής κρίσης της περιόδου 2008-2009, λόγω των οικονομικών επιπτώσεων της κρίσης και των εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων, το σταθεροποιητικό αυτό πρόγραμμα εγκαταλείφθηκε.

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση και η διεθνής ύφεση του 2008-2009 οδήγησε σε ύφεση και την ελληνική οικονομία, από τα μέσα του 2008. Η μείωση της ζήτησης για εξαγωγές προς τον υπόλοιπο κόσμο, λόγω της διεθνούς ύφεσης, οδήγησε και σε περαιτέρω επιδείνωση το ήδη έντονα ελλειμματικό ελληνικό δημοσιονομικό και εξωτερικό ισοζύγιο.

4.8.4 Ο Κύκλος της Μεγάλης Καθίζησης και η Αναιμική Ανάκαμψη, 2010-2019

Καθώς η Ελλάδα δεν έδειχνε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τις επιδεινούμενες δημοσιονομικές και εξωτερικές ανισορροπίες, ούτε μετά τις εκλογές του 2009, στις αρχές του 2010 υπήρξε ραγδαία αναθεώρηση των προσδοκιών των διεθνών επενδυτών και μία 'αιφνίδια στάση' του διεθνούς δανεισμού προς τη χώρα.

Η αναθεώρηση των προσδοκιών είχε αντανάκλαση στην πορεία των ονομαστικών επιτοκίων. Η εξέλιξη της απόδοσης των δεκαετών ομολόγων του ελληνικού δημοσίου παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.12. Ενώ τα ονομαστικά επιτόκια παρουσίασαν σημαντική πτώση από τη στιγμή που φάνηκε ότι η Ελλάδα διασφαλίζει την ένταξή της στην ευρωζώνη

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

και παρέμειναν στα ίδια περίπου επίπεδα με τα γερμανικά επιτόκια έως τις αρχές του 2008, μετά την κορύφωση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης τον Σεπτέμβριο του 2008, άρχισαν να ανεβαίνουν σε σχέση τα γερμανικά. Η αρχική αύξηση ήταν μικρή και αντιστράφηκε εν μέρει το 2009. Ωστόσο, όταν διαπιστώθηκε το μέγεθος της επιδείνωσης του δημοσιονομικού και εξωτερικού ανισοζυγίου της Ελλάδας κατά το 2009, η αδυναμία/απροθυμία της νέας ελληνικής κυβέρνησης να την αντιμετωπίσει και η αδυναμία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) να λειτουργήσει ως 'δανειστής ύστατης προσφυγής', τότε τα επιτόκια εκτοξεύθηκαν προς τα επάνω, αντανακλώντας την αύξηση του επασφάλιστρου κινδύνου που απαιτούσαν πλέον οι διεθνείς επενδυτές.

Αυτή η αύξηση, η οποία επηρέασε όλο το φάσμα των ελληνικών επιτοκίων, συνετέλεσε ήδη από μόνη της σε περαιτέρω μείωση της εσωτερικής ζήτησης, και, σε συνδυασμό με ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής σταθεροποίησης, ίσως αρκούσε για να αντιμετωπιστούν εν μέρει και σταδιακά οι εξωτερικές ανισορροπίες.

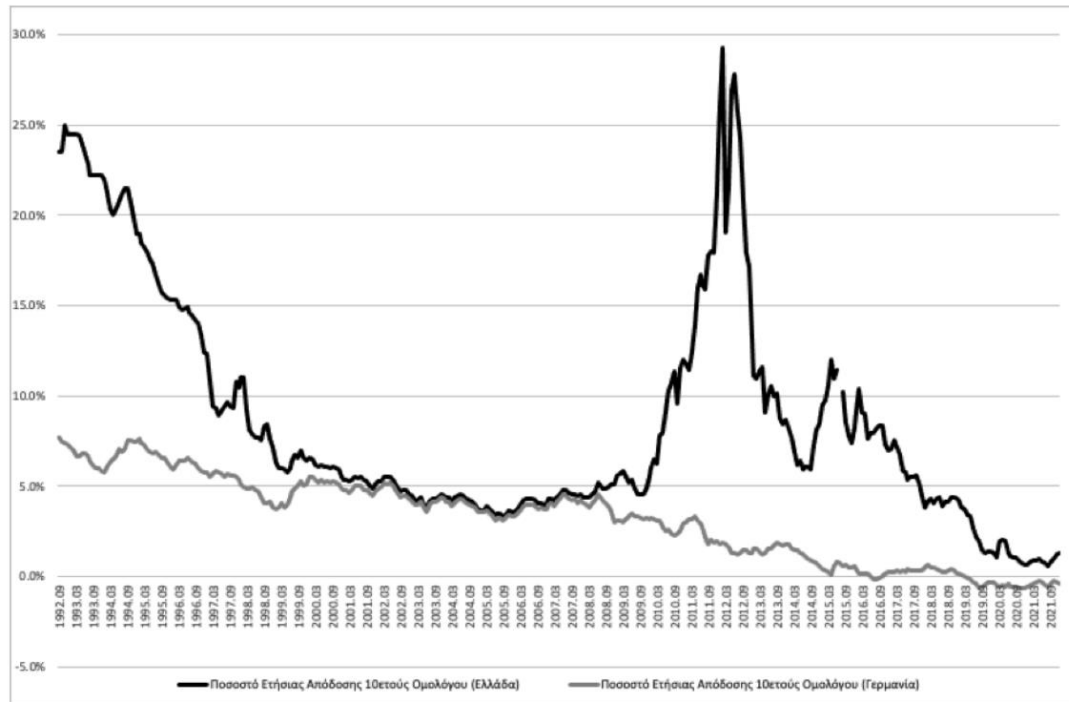
Ωστόσο, λόγω της 'στάσης' δανεισμού που ακολούθησε, προκειμένου να αποφευχθεί η άτακτη στάση πληρωμών της Ελλάδας, υιοθετήθηκε μέσω του αρχικού μνημονίου του 2010 ένας κύκλος προγραμμάτων μεγάλης δημοσιονομικής και εισοδηματικής προσαρμογής, που ξεκίνησαν το 2010 και διήρκεσαν ως το 2018. Η αντιστροφή της πολιτικής που επιβλήθηκε στην Ελλάδα μετά την υπογραφή του πρώτου μνημονίου το 2010 ήταν το έναυσμα του τέταρτου κύκλου πολιτικής, που μπορεί να θεωρηθεί ως ο κύκλος της 'μεγάλης καθίζησης'.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 4.12

Εξέλιξη της Απόδοσης του 10ετούς Ομολόγου του Ελληνικού Δημοσίου

Πηγή: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), Τράπεζα Στοιχείων

Τα διαδοχικά αυτά προγράμματα ήταν κυρίως προγράμματα φορολογικών αυξήσεων και περικοπών των μισθών και των συντάξεων, υπό την αυστηρή εποπτεία της 'τρίικας' της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ).

Στόχος ήταν να αντιμετωπισθούν οι εξωτερικές ανισορροπίες, μέσω συρρίκνωσης της συνολικής ζήτησης και της βελτίωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Σε συνδυασμό με τη 'φυγή κεφαλαίων', η οποία διευκολύνθηκε από την μη έγκαιρη εφαρμογή περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων και δημιούργησε μία πιστωτική ασφυξία, ο κύκλος αυτός πολιτικής συνδέθηκε με τη βαθύτερη και πιο παρατεταμένη ύφεση της μεταπολεμικής ιστορίας της Ελλάδας, τη 'μεγάλη καθίζηση' της περιόδου 2010-2016.

Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μείωσης του πραγματικού ΑΕΠ στην επταετία μεταξύ 2009 και 2016 ήταν 3,7% και οδήγησε σε μία συνολική πτώση του πραγματικού ΑΕΠ κατά 23,4%.

Μετά από οκτώ χρόνια και τρεις διαδοχικούς γύρους 'λιτότητας', οι εξωτερικές και δημοσιονομικές ανισορροπίες αντιμετωπίστηκαν, αλλά με τεράστιο κόστος αναφορικά με

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

την μείωση της παραγωγής και των θέσεων εργασίας. Η δε οικονομική ανάκαμψη που σημειώθηκε μετά το 2016 ήταν αναιμική, με μέσο ετήσιο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης στην τριετία μεταξύ 2017 και 2019 μόλις 1,6%.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ελληνική Οικονομική Κρίση: Ένταξη στην Ευρωζώνη και πορεία προς την κρίση

Το κλειδί για την κατανόηση και ερμηνεία της δυναμικής που οδήγησε στην κρίση βρίσκεται στην αποσταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας που προκάλεσαν οι πολιτικές της δεκαετίας του 1980 και στις μεγάλες αδυναμίες της πολιτικής της σύγκλισης και προσαρμογής στη δεκαετία του 1990.

Λόγω αυτών, η Ελλάδα εντάχθηκε στην ευρωζώνη με μεγάλα δημοσιονομικά και διαρθρωτικά προβλήματα και ακόμη μεγαλύτερο πρόβλημα διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Αφού δε εντάχθηκε στη ζώνη του ευρώ, στις συνθήκες οικονομικής ευφορίας που δημιουργήθηκαν, η αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών αναβλήθηκε και πάλι, με την εξαίρεση του προγράμματος ήπιας προσαρμογής της περιόδου 2005-2007, το οποίο υλοποιήθηκε στα πλαίσια της διαδικασίας του υπερβολικού ελλείμματος της ευρωζώνης.

5.1 Ένταξη στην Ευρωζώνη και δημοσιονομικά προβλήματα

Μετά την ένταξη στην ευρωζώνη, και λόγω της συνακόλουθης απεμπόλησης του εργαλείου της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, η σύγκρουση μεταξύ των δύο κεντρικών στόχων της μακροοικονομικής πολιτικής, από τη μία της υψηλής οικονομικής μεγέθυνσης και απασχόλησης, και από την άλλη της ισορροπίας του ισοζυγίου πληρωμών, κατέστη πολύ πιο έντονη σε σχέση με το παρελθόν.

Η σύγκρουση αυτή, μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας δεν παρουσιάζεται τόσο έντονα σε καθεστώτα κυμαινομένων συναλλαγματικών ισοτιμιών, αλλά είναι χαρακτηριστικό οικονομιών με χαμηλή διεθνή ανταγωνιστικότητα, οι οποίες μετέχουν σε καθεστώτα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, σε συνθήκες ελεύθερης κίνησης κεφαλαίων.

Η σύγκρουση αυτή είναι ακόμη πιο έντονη αν δεν υπάρχει και η επιλογή της εφάπαξ υποτίμησης σε περίπτωση κρίσης, κάτι που αποκλείεται εκ προοιμίου σε ένα καθεστώς ενιαίου νομίσματος όπως είναι η ζώνη του ευρώ. Το μόνο εργαλείο που απομένει για τη σταθεροποίηση της οικονομίας σε αυτή την περίπτωση είναι η δημοσιονομική πολιτική. Το πρόβλημα που ανακύπτει είναι γνωστό στη διεθνή μακροοικονομική ως το 'δίλημμα του Mundell'. Αυτό είναι ένα δίλημμα μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας που αντιμετωπίζει μια μικρή ανοικτή οικονομία με χαμηλή διεθνή ανταγωνιστικότητα, σε καθεστώς ελεύθερης κινητικότητας κεφαλαίου και αμετάκλητα καθορισμένων συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Σε συνθήκες ελεύθερης διεθνούς κίνησης κεφαλαίων, μία δημοσιονομική επέκταση, με τη μορφή μείωσης της φορολογίας ή αύξησης των πρωτογενών δημοσίων δαπανών, συντελεί βραχυχρόνια στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης, την ενίσχυση του ρυθμού μεγέθυνσης και την αντιμετώπιση του προβλήματος της ανεργίας. Ωστόσο, οδηγεί παράλληλα σε διεύρυνση των εξωτερικών ανισορροπιών, με επέκταση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, λόγω της αύξησης της ζήτησης για εισαγωγές και της ανατίμησης της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, λόγω της αύξησης των πραγματικών μισθών.

Από την άλλη, μία δημοσιονομική συρρίκνωση, οδηγεί σε μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, αλλά εις βάρος της μεγέθυνσης και της απασχόλησης, μέσω της μείωσης της εσωτερικής ζήτησης και της δημιουργίας ύφεσης και της υποτίμησης της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Αυτή η σύγκρουση μεταξύ των στόχων της εσωτερικής και της εξωτερικής ισορροπίας είναι η βασική αδυναμία της δημοσιονομικής πολιτικής ως εργαλείου σταθεροποίησης της οικονομίας σε ανοικτές οικονομίες που έχουν ενταχθεί σε ένα καθεστώς σταθερών ισοτιμιών, χωρίς δυνατότητα υποτίμησης, όπως είναι η ζώνη του ευρώ.

Αυτή η αδυναμία δεν ανακύπτει σε συστήματα κυμαινομένων συναλλαγματικών ισοτιμιών, όταν υπάρχει η δυνατότητα χρήσης της νομισματικής πολιτικής. Σε μία ανοικτή οικονομία με ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων, μία νομισματική επέκταση οδηγεί σε μείωση των ονομαστικών επιτοκίων και υποτίμηση της ονομαστικής και πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, κάτι που οδηγεί αύξηση της συνολικής ζήτησης, του πραγματικού εισοδήματος και της απασχόλησης με παράλληλη βελτίωση και όχι επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ευρωζώνη, ακόμη και αν δεν υπήρχε το μεγάλο πρόβλημα του υψηλού δημοσίου χρέους, η δημοσιονομική πολιτική δεν μπορούσε από μόνη της να λύσει το πρόβλημα της σύγκρουσης μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας, ούτε καν βραχυχρόνια.

Μία δημοσιονομική επέκταση προκειμένου να αντιμετωπισθεί η ανεργία θα οδηγούσε σε επιδείνωση των εξωτερικών ανισορροπιών ενώ μία δημοσιονομική συρρίκνωση θα οδηγούσε σε ύφεση και άνοδο της ανεργίας, προκειμένου να βελτιωθεί το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

5.2 Δυσκαμψίες της Δημοσιονομικής Πολιτικής, Εκλογικός Κύκλος και «Αυτόματοι Σταθεροποιητές»

Αξίζει επιπλέον να σημειωθεί ότι η δημοσιονομική πολιτική δεν έχει την ευελιξία της νομισματικής πολιτικής. Η δημοσιονομική πολιτική χαρακτηρίζεται από σημαντικές υστερήσεις σχεδιασμού και υλοποίησης, λόγω των πολιτικών διαδικασιών και

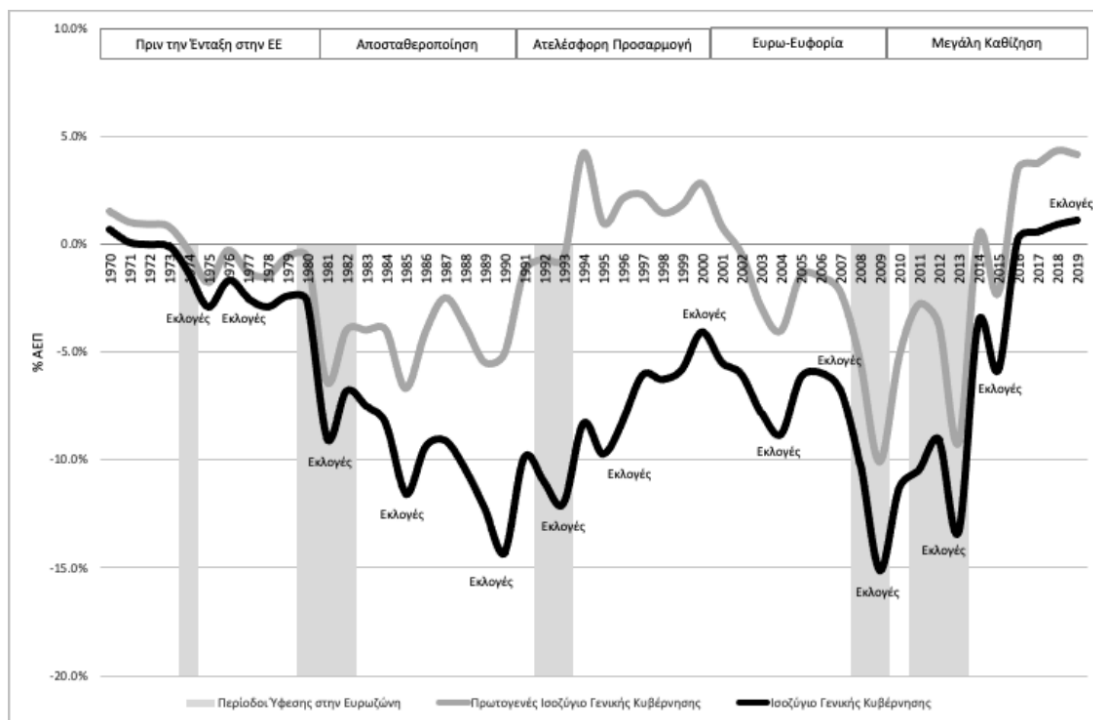
Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

συγκρούσεων που απαιτούνται σε μία δημοκρατία για τη μεταβολή των φόρων και των δημοσίων δαπανών.

Είναι επίσης κρίσιμο ότι, στην περίπτωση της Ελλάδας, μετά το 1980 εγκαταλείπονται οι κανόνες της δημοσιονομικής πειθαρχίας που είχαν υιοθετηθεί ως τότε, και αρχίζει να υπάρχει μία ισχυρή και συστηματική θετική συσχέτιση μεταξύ εκλογών και δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Ένας από τους κύριους προσδιοριστικούς παράγοντες της δημοσιονομικής αποσταθεροποίησης υπήρξε ο εκλογικός κύκλος της διεύρυνσης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Τα σχετικά στοιχεία εμφανίζονται στο Διάγραμμα 5.1.

Διάγραμμα 5.1

Εξέλιξη των Ισοζυγίων της Γενικής Κυβέρνησης, Υφέσεις και Εκλογικοί Κύκλοι

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO.

Προεκλογικά, από το 1981 και μετά, τα δημοσιονομικά ελλείμματα ανέβαιναν συστηματικά σε έτη εκλογών, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που η καταψήφιση της κυβέρνησης ήταν από πιθανή έως βεβαία. Μετεκλογικά, τα κίνητρα αναβολής της δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν ιδιαίτερα ισχυρά, λόγω του άμεσου πολιτικού και κοινωνικού κόστους της

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

δημοσιονομικής προσαρμογής, την ίδια στιγμή που τα οφέλη ήταν μελλοντικά και σχετικά αβέβαια.

Σε κάθε περίπτωση, η μεταβολή των δεδομένων του ετήσιου προϋπολογισμού είναι μία χρονοβόρος και πολιτικά δύσκαμπτη και φορτισμένη διαδικασία, κάτι που περιορίζει σημαντικά την αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής ως μέσου σταθεροποίησης της οικονομίας, ακόμη και αν οι πολιτικές αποφάσεις ληφθούν σχετικά γρήγορα.

Η δημοσιονομική πολιτική αποφασίζεται άπαξ του έτους, με την κατάθεση και ψήφιση του ετήσιου προϋπολογισμού, και οι δυνατότητες αλλαγών και μεταβολών σε άλλη χρονική στιγμή είναι εξαιρετικά περιορισμένες.

Μεταξύ προϋπολογισμών οι δημοσιονομικές εξελίξεις καθορίζονται κυρίως μέσω της λειτουργίας των λεγομένων *αυτόματων σταθεροποιητών*, που οδηγούν σε αυξομειώσεις των φορολογικών εσόδων και των κοινωνικών δαπανών σε σχέση με τα διαλαμβανόμενα στον προϋπολογισμό, ανάλογα με το αν ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης υπερβαίνει τις προβλέψεις του προϋπολογισμού, ή υστερεί σε σχέση με αυτές.

Έτσι, σε περιόδους ανάκαμψης της οικονομίας, τα δημοσιονομικά ελλείμματα συνήθως μειώνονται σε σχέση με τις προβλέψεις του προϋπολογισμού, λόγω αυτόματης αύξησης των φορολογικών εσόδων και μείωσης των κοινωνικών δαπανών (επιδόματα ανεργίας), ενώ σε περιόδους ύφεσης συνήθως αυξάνονται. Όσο μεγαλύτερες είναι δε οι αποκλίσεις του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης από τις προβλέψεις του προϋπολογισμού, τόσο μεγαλύτερες είναι και οι δημοσιονομικές αποκλίσεις που προκαλούνται από τον οικονομικό κύκλο.

Η λειτουργία των αυτομάτων σταθεροποιητών, που σε περιόδους ύφεσης συνεπάγονται αυτόματη μείωση των φορολογικών εσόδων και αύξηση των κοινωνικών δαπανών, και οδηγούν σε διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείμματος, λειτούργησε στην Ελλάδα τόσο το 1981 όσο και το 1993 και το 2009, τα οποία ήταν ταυτόχρονα έτη εκλογών και διεθνούς ύφεσης. Σε συνδυασμό με το δίλημμα του Mundell, ήταν ένα από τα βασικά προβλήματα που οδήγησαν στη δημοσιονομική επιδείνωση μετά το 2007. Ακόμη και αν υπήρχε μια πιο περιοριστική δημοσιονομική πολιτική μετά το 2007, αυτή εν μέρει μόνο θα ήταν αποτελεσματική, καθώς με τη σειρά της θα συνέβαλε στην επιδείνωση της ύφεσης που θα επιβράδυνε τη μείωση των ελλειμμάτων, όπως έγινε άλλωστε και μετά την κρίση του 2010.

Σε τελική ανάλυση, μετά τη συμμετοχή της στη ζώνη του ευρώ, η ελληνική οικονομία αντιμετώπιζε ένα δυσάρεστο μακροοικονομικό δίλημμα μεταξύ εσωτερικής ύφεσης και ελλειμμάτων στο ισοζύγιο πληρωμών. Ο λόγος ήταν ότι το μόνο εργαλείο σταθεροποίησης της οικονομίας ήταν η δημοσιονομική πολιτική. Μεγαλύτερη δημοσιονομική προσαρμογή θα οδηγούσε σε μεγαλύτερη ύφεση, η οποία θα συνέβαλλε σε μικρότερα ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών λόγω της μείωσης των επενδύσεων και της κατανάλωσης. Μικρότερη δημοσιονομική προσαρμογή ή μια επεκτατική δημοσιονομική πολιτική δεν προκαλούσε μεν ύφεση, αλλά είχε ως συνέπεια μεγαλύτερα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Μόνο αν η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει και νομισματικά μέσα, όπως η υποτίμηση του νομίσματος, θα μπορούσε να αποφύγει αυτό το δίλημμα.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

5.3 Πιστωτική Επέκταση, Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και το Εξωτερικό Ισοζύγιο

Εκ των υστέρων, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η ένταξη στη ζώνη του ευρώ, με τις συνθήκες που έγινε, υπήρξε πρόωρη και οδήγησε σχεδόν νομοτελειακά στη δημιουργία των συνθηκών που προκάλεσαν την κρίση. Υπήρξε πρόωρη διότι πραγματοποιήθηκε πριν αντιμετωπισθούν στον απαιτούμενο βαθμό οι δημοσιονομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και το πρόβλημα της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Οι προσπάθειες προσαρμογής που προηγήθηκαν της ένταξης στην ευρωζώνη ήταν κάθε άλλο παρά επαρκείς προκειμένου να προετοιμάσουν την ελληνική οικονομία για τις συνέπειες της ένταξης.

Λόγω των αδυναμιών και υστερήσεων της μακροοικονομικής προσαρμογής κατά την περίοδο της σύγκλισης, η απεμπόληση του βραχυχρόνιου εργαλείου της νομισματικής πολιτικής στέρησε από την ελληνική οικονομία τη δυνατότητα να μπορεί να ακολουθήσει ένα μείγμα μακροοικονομικής πολιτικής που να της επιτρέπει να συνδυάζει τις βασικές εσωτερικές της οικονομικές προτεραιότητες, όπως οι στόχοι της υψηλής οικονομικής μεγέθυνσης και απασχόλησης, με τους εξωτερικούς περιορισμούς που προκύπτουν από το ισοζύγιο πληρωμών. Η κατάσταση επιδεινώθηκε επίσης λόγω των θεσμικών και διαρθρωτικών αδυναμιών της ίδιας της ευρωζώνης.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, κρίσιμο ρόλο στην αποσταθεροποίηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών έπαιξε ο συνδυασμός των χαμηλών επιτοκίων που επικράτησαν στο τελικό στάδιο της πορείας προς την ένταξη στη ζώνη του ευρώ, καθώς και στα πρώτα χρόνια μετά την ένταξη, με την επεκτατική εισοδηματική και δημοσιονομική πολιτική που υιοθετήθηκε αμέσως μετά την ένταξη. Ο συνδυασμός αυτός συνετέλεσε μεν στην ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης και της οικονομικής μεγέθυνσης και στη συνακόλουθη μείωση της ανεργίας, αλλά αυτό συνέβη εις βάρος της ισορροπίας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

5.4 Μείωση Πραγματικών Επιτοκίων και Χρηματοπιστωτική Έκρηξη

Η μείωση των ονομαστικών και πραγματικών επιτοκίων, η οποία ξεκίνησε μόλις εμποδίστηκε η πεποίθηση ότι η Ελλάδα θα συμμετάσχει τελικά στη ζώνη του ευρώ, ήταν αποτέλεσμα της ίδιας της ένταξης στην ευρωζώνη. Η ένταξη οδήγησε στην εξάλειψη του ασφάλιστρου υποτίμησης από τα ελληνικά επιτόκια, το οποίο ενυπήρχε ήδη από της στιγμή που άρχισαν να απελευθερώνονται οι χρηματαγορές και η διεθνής κίνηση κεφαλαίων στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Πριν την ένταξη στην ευρωζώνη, οι επενδυτές απαιτούσαν μεγαλύτερες αποδόσεις για τοποθετήσεις σε δραχμές, καθώς συνεχώς ελλόχευε ο κίνδυνος μίας απρόβλεπτης υποτίμησης του νομίσματος. Με την αντικατάσταση της δραχμής από το ευρώ ο κίνδυνος αυτός εξέλειπε και τα επιτόκια μειώθηκαν απότομα.

Τα μέσα πραγματικά επιτόκια χορηγήσεων μειώθηκαν σχεδόν στο ένα τέταρτο σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία, από το 12,4% στη δεκαετία 1990-1999, στο 3,4% στη δεκαετία 2000-2009. Τα δε πραγματικά επιτόκια καταθέσεων έγιναν αρνητικά, καθώς μειώθηκαν από το 4,2% στη δεκαετία 1990-1999, στο -1,1% στη δεκαετία 2000-2009. Η σημαντική αύξηση των επενδύσεων και η σημαντική μείωση των αποταμιεύσεων ήταν το φυσικό επακόλουθο αυτής της εξέλιξης. Με τη σειρά τους, οι αυξημένες επενδύσεις και η αυξημένη κατανάλωση οδήγησαν τόσο σε αύξηση της συνολικής ζήτησης, του πραγματικού ΑΕΠ και της απασχόλησης, αλλά και σε διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο δεν είναι παρά η διαφορά των συνολικών επενδύσεων από τις αποταμιεύσεις. Με τη μείωση των πραγματικών επιτοκίων, τη μείωση των αποταμιεύσεων και την αύξηση των επενδύσεων, εκτοξεύθηκε και η τραπεζική χρηματοδότηση, κυρίως προς τον ιδιωτικό τομέα.

Στο Διάγραμμα 5.2 απεικονίζεται η εξέλιξη των συνολικών τραπεζικών πιστώσεων μετά το 1998. Οι συνολικές πιστώσεις σε σχέση με το ΑΕΠ αυξήθηκαν από το 81,5% του ΑΕΠ το 1999 στο 131,3% του ΑΕΠ το 2009. Για δέκα περίπου χρόνια αυξάνονταν με ρυθμό 1,6 φορές μεγαλύτερο από το ΑΕΠ.

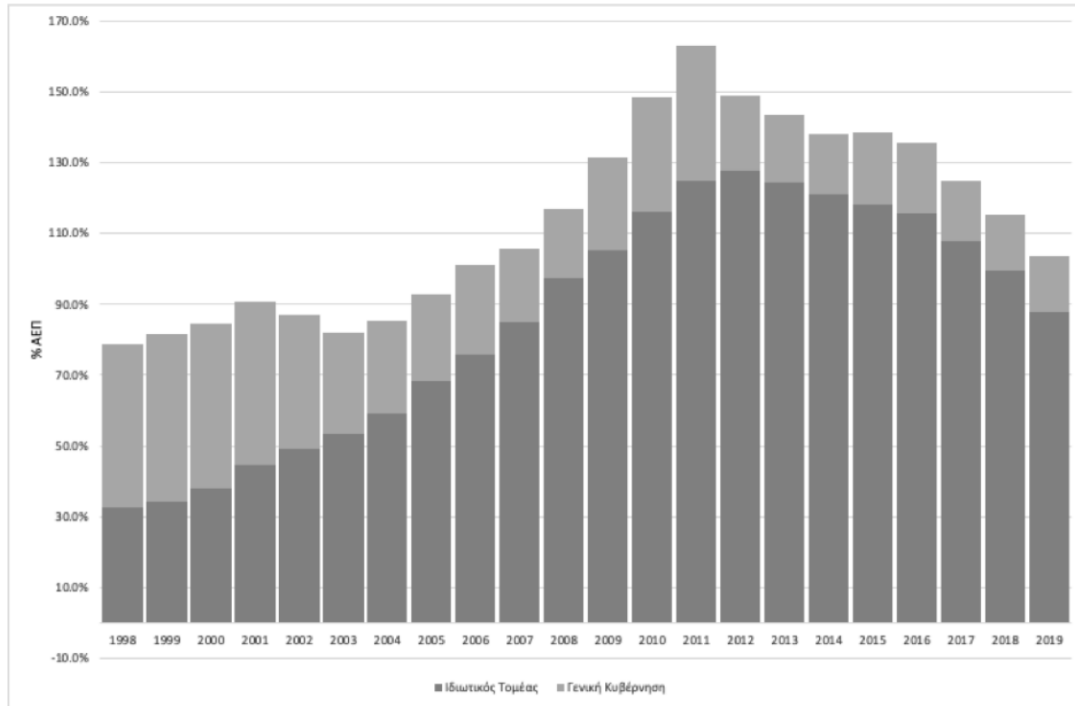
Οι συνολικές πιστώσεις προς τον ιδιωτικό τομέα, οι οποίες επίσης απεικονίζονται στο Διάγραμμα 5.2, αυξάνονταν με ρυθμό 3 φορές μεγαλύτερο από ότι το ονομαστικό ΑΕΠ. Ανέβηκαν από το 34,2% του ΑΕΠ το 1999, στο 105,1% του ΑΕΠ το 2009. Την ίδια περίοδο, οι πιστώσεις προς τη γενική κυβέρνηση, δηλαδή τα κρατικά ομόλογα που διακρατούσαν οι τράπεζες και τα άλλα δάνεια προς φορείς της γενικής κυβέρνησης, μειώθηκαν από το 47,2% του ΑΕΠ το 1999, στο 26,2% του ΑΕΠ το 2009.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 5.2

Σύνολο Πιστώσεων προς Ιδιωτικό Τομέα και Γενική Κυβέρνηση, 1998-2019

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO.

Είναι προφανές ότι τα ελληνικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα χρησιμοποιούσαν τα ομόλογα του ελληνικού δημοσίου τα οποία διακρατούσαν για να αποκτούν ρευστότητα από το εξωτερικό, προκειμένου να επεκτείνουν την πιο επικερδή χρηματοδότηση προς τον ιδιωτικό τομέα. Αυτό συνετέλεσε στην ταχύτερη μετατροπή του ελληνικού δημόσιου χρέους από εγχώριο σε διεθνές, καθιστώντας την Ελλάδα πολύ πιο ευάλωτη όταν ξέσπασε η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση.

Η μείωση των πραγματικών επιτοκίων στα πλαίσια του απελευθερωμένου πλέον ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος οδήγησε σε μία πραγματική έκρηξη στη χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα. Τα δάνεια σε νοικοκυριά για αγορά κατοικίας πενταπλασιάστηκαν ως ποσοστό του ΑΕΠ, από το 6% το 1999 στο 33,1% το 2009. Τα καταναλωτικά δάνεια προς νοικοκυριά επίσης πενταπλασιάστηκαν σε σχέση με το ΑΕΠ, από το 2,8% το 1999, στο 15,3% το 2009. Τα συνολικά δάνεια προς νοικοκυριά εκτοξεύθηκαν από το 8,8% του ΑΕΠ το 1999, στο 49,7% του ΑΕΠ το 2009. Οι συνολικές πιστώσεις προς τις επιχειρήσεις υπέρδιπλασιάστηκαν σε σχέση με το ΑΕΠ, από το 25,4% το 1999, στο 55,4% το 2009. Η τάση αυτή αντιστράφηκε το 2011-2012, μετά την υιοθέτηση των προγραμμάτων προσαρμογής. Οι πιστώσεις προς τον ιδιωτικό τομέα μειώθηκαν από το 127,5% του ΑΕΠ το 2012 στο 88% του ΑΕΠ το 2019. Η μείωση αυτή της χρηματοδότησης του ιδιωτικού τομέα συνέβαλε

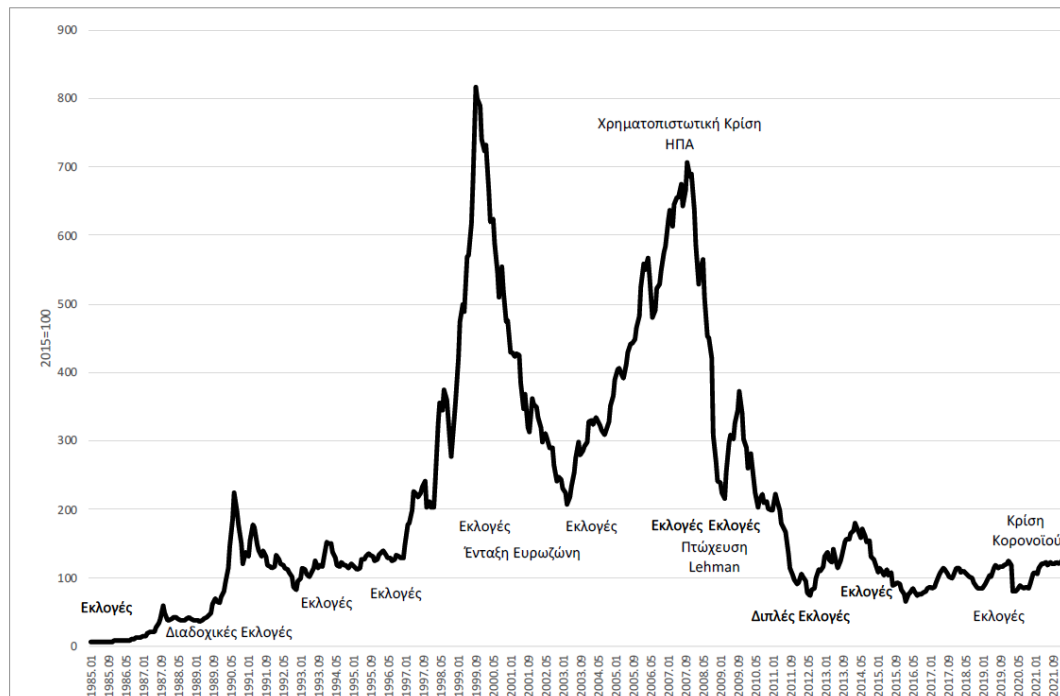
Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

καθοριστικά στη μεγάλη καθίζηση της περιόδου 2010-2016 και στην αναιμική ανάκαμψη της περιόδου 2017-2019.

Η χρηματοπιστωτική έκρηξη είχε επιπτώσεις και στην πορεία του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών. Η εξέλιξη του δείκτη τιμών μετοχών παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 5.3. Με την πτώση των ονομαστικών και πραγματικών επιτοκίων θα ανέμενε κανείς μία άνοδο και στις τιμές των μετοχών. Ωστόσο, η άνοδος που σημειώθηκε το 1999, όταν εμπεδώθηκαν οι προσδοκίες για την είσοδο της Ελλάδας στην ευρωζώνη και άρχισαν να μειώνονται τα επιτόκια πήρε τη μορφή πρωτοφανούς φούσκας.

Διάγραμμα 5.3

Ο Δείκτης Τιμών Μετοχών των Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών

Πηγή: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Τράπεζα Στοιχείων. Ο δείκτης τιμών μετοχών έχει βάση 2015=100.

Μεταξύ Δεκεμβρίου του 1996 και Σεπτεμβρίου του 1999, ο δείκτης τιμών των μετοχών ανέβηκε 6,3 φορές, ή κατά 632%. Στις 17 Σεπτεμβρίου του 1999, ο Γενικός Δείκτης έκανε το ιστορικό ρεκόρ των 6.355,04 μονάδων και όλη η Ελλάδα ζούσε στους ρυθμούς της Σοφοκλέους. Η τάση αυτή όμως, στις 23 Σεπτεμβρίου του 1999, αντιστράφηκε απότομα. Ο Γενικός Δείκτης εμφάνισε μέσα σε τρεις μόνο ημέρες μείωση της τάξης του 12,7% και το ελληνικό χρηματιστήριο ξεκίνησε από τότε μια έντονα καθοδική πορεία. Η 'φούσκα' είχε σπάσει. Μέχρι τον Μάρτιο του 2003, ο Γενικός Δείκτης είχε απολέσει τα τρία τέταρτα της αξίας του, μια μείωση κατά 393%, και επέστρεψε στα επίπεδα των αρχών του 1998.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Η χρηματιστηριακή «φούσκα» προκάλεσε τεράστιο κόστος σε πολλούς όψιμους 'επενδυτές', κυρίως από τα μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι επένδυσαν μετά τη μεγάλη άνοδο και με την πτώση είδαν τις αποταμιεύσεις τους να εξατμίζονται. Στην περίοδο της 'φούσκας' του χρηματιστηρίου, ο αριθμός των 'κωδικών' (επενδυτών) στη Σοφοκλέους είχε φτάσει το 1,5 εκατομμύριο, σε μια χώρα με 4 περίπου εκατομμύρια εργαζομένους. Η «φούσκα» του χρηματιστηρίου απέδειξε την ανωριμότητα και την επιπολαιότητα μεγάλου μέρους του επενδυτικού κοινού, αλλά και πολλών πολιτικών, ιδιαίτερα των αξιωματούχων της τότε κυβέρνησης του Κώστα Σημίτη η οποία είχε από νωρίς χρησιμοποιήσει την άνοδο του Χρηματιστηρίου ως όπλο στην πολιτική αντιπαράθεση.

Σημαντική άνοδος του Χρηματιστηρίου σημειώθηκε και μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ, κατά την περίοδο της οικονομικής ευφορίας που ακολούθησε την ένταξη. Η άνοδος ξεκίνησε εν όψει της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων, ήταν λιγότερο εκρηκτική και δεν συγκίνησε τόσο τους μικροεπενδυτές, καθώς βασίστηκε κυρίως στις επενδύσεις θεσμικών επενδυτών. Η άνοδος αυτή συνδέθηκε με το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων της κυβέρνησης Καραμανλή στην περίοδο 2005-2008, αλλά μετά τα πρώτα συμπτώματα της χρηματοπιστωτικής κρίσης των ΗΠΑ το καλοκαίρι του 2007 μετατράπηκε σε ταχύτατη πτώση.

5.5 Πραγματικοί Μισθοί και Μείωση Διεθνούς Ανταγωνιστικότητας

Οι δυσμενείς εξελίξεις στο εξωτερικό ισοζύγιο που προκλήθηκαν από την εξέλιξη των επιτοκίων, των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και, κυρίως, την έκρηξη του δανεισμού από το πιστωτικό σύστημα, ενισχύθηκαν από την εξέλιξη των πραγματικών μισθών και τη συνεχώς επιδεινούμενη διεθνή ανταγωνιστικότητα.

Μεταξύ 2000 και 2005, η μέση ετήσια αύξηση των πραγματικών αποδοχών ανά εργαζόμενο ξεπέρασε το 4,0%. Στην ίδια περίοδο, η μέση ετήσια αύξηση της παραγωγικότητας ανά εργαζόμενο ήταν μόλις 2,6%. Κατά συνέπεια, όπως διαφαίνεται και από την εξέλιξη της σταθμισμένης πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, υπήρξε στην περίοδο αυτή μία συσσωρευμένη απώλεια ανταγωνιστικότητας, ή υπερτίμηση της πραγματικής ισοτιμίας, κατά σχεδόν 18,0%, καθώς σε πολλές από τις υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης η αύξηση των πραγματικών αποδοχών ήταν μικρότερη από την αύξηση της παραγωγικότητας.

Μετά το 2005 η μέση ετήσια αύξηση των πραγματικών αποδοχών επιβραδύνθηκε στο 0,5%, και ο ρυθμός μείωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας επιβραδύνθηκε επίσης, καθώς η σταθμισμένη πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία σταθεροποιήθηκε, έως το 2009 και την επιδείνωση της διεθνούς ύφεσης της περιόδου.

Σε κάθε περίπτωση, η συσσώρευση εξωτερικού χρέους που προκλήθηκε, ήδη και πριν από την ένταξη της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, και η οποία διατηρήθηκε για μία σχεδόν

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

δεκαετία υπήρξε πρωτοφανής. Μετά την κορύφωση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2008, το εξωτερικό χρέος που είχε συσσωρευθεί αποτέλεσε την αχίλλειο πτέρνα της ελληνικής οικονομίας.

Αντίστοιχο ρόλο με τη διεύρυνση του ισοζυγίου αποταμιεύσεων και επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα έπαιξε και η διεύρυνση των αρνητικών αποταμιεύσεων του δημοσίου, με τη διεύρυνση των ελλειμμάτων του δημοσιονομικού ισοζυγίου ήδη από το 2000.

Ωστόσο, όπως δείχνουν και τα παραδείγματα της Πορτογαλίας, της Ισπανίας και της Ιρλανδίας, μια πιο περιοριστική δημοσιονομική πολιτική θα μπορούσε ενδεχομένως να μετριάσει την έκταση των εξωτερικών ανισορροπιών που προκάλεσε η πτώση των επιτοκίων, αλλά είναι αμφίβολο αν θα μπορούσε να εξουδετερώσει τις εξωτερικές ανισορροπίες.

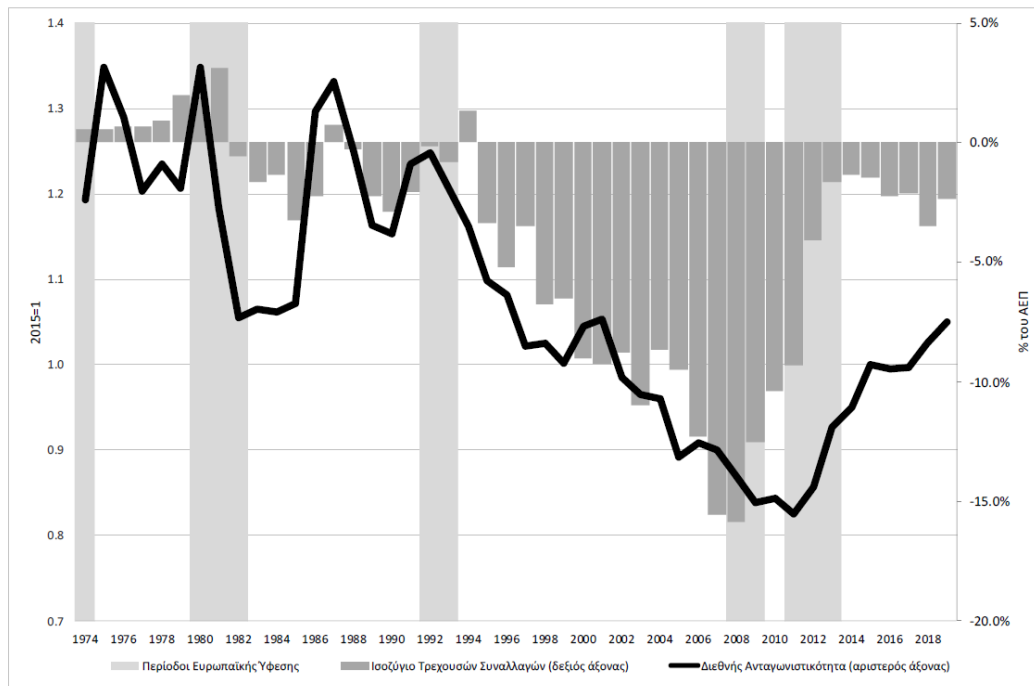
Στην πρώτη δεκαετία μετά την ένταξη στην ευρωζώνη, η Ελλάδα έδωσε, όπως συνέβη άλλωστε και στις υπόλοιπες χώρες της περιφέρειας της ευρωζώνης, μεγαλύτερη έμφαση στις εσωτερικές της προτεραιότητες, όπως η ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης και της οικονομικής μεγέθυνσης και η αντιμετώπιση της ανεργίας.

Αυτό όμως, λόγω της χαμηλής και επιδεινούμενης διεθνούς ανταγωνιστικότητας έγινε σε βάρος των εξωτερικών προτεραιοτήτων, όπως η μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Στην δεύτερη δεκαετία, μετά το ξέσπασμα της διεθνούς κρίσης, τα προγράμματα προσαρμογής έδωσαν σχεδόν αποκλειστική έμφαση στην αντιμετώπιση των εξωτερικών ανισορροπιών, σε βάρος όμως των εσωτερικών προτεραιοτήτων, όπως η οικονομική μεγέθυνση και η αντιμετώπιση της ανεργίας. Η στενή θετική συσχέτιση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και της διεθνούς ανταγωνιστικότητας παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 5.4.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 5.4 Εξωτερικό Ανισοζύγιο και Διεθνής Ανταγωνιστικότητα

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO. Η διεθνής ανταγωνιστικότητα μετράται ως το αντίστροφο της σταθμισμένης πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας έναντι των 15 χωρών της ΕΕ.

5.6 Πολιτικά Κίνητρα και Οικονομική Πολιτική

Γιατί όμως το πολιτικό σύστημα της μεταπολίτευσης δεν υιοθέτησε έγκαιρα και με δική του πρωτοβουλία ένα επαρκές πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσε σε δημοσιονομική εξυγίανση και βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας; Ποιοι ήταν οι πολιτικοί παράγοντες που οδηγούσαν σε αναβολή, αναστολή ή και αντιστροφή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων και στην υιοθέτηση αποσταθεροποιητικών επεκτατικών δημοσιονομικών και εισοδηματικών πολιτικών; Η επίκληση του διλήμματος του Mundell, το οποίο είναι η μόνη ορθολογική εξήγηση αυτού του φαινομένου για τη μακροοικονομική προσαρμογή μετά την ένταξη στην ευρωζώνη, δεν αρκεί για να εξηγήσει γιατί δεν προχώρησε η μακροοικονομική προσαρμογή πριν την ένταξη στην ευρωζώνη ή οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στο σύνολο της περιόδου της μεταπολίτευσης. Είναι προφανές ότι υπήρχαν και άλλα, πολιτικά και κοινωνικά αντικίνητρα στη μακροοικονομική προσαρμογή και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις.

Η τάση για αναβολή μεταρρυθμίσεων οι οποίες συνεπάγονται μεγάλο κοινωνικό και πολιτικό κόστος ή και προκαλούν έντονες αντιδράσεις από πολιτικά ισχυρές οργανωμένες μειοψηφίες, είναι ένα από τα κεντρικά συμπεράσματα της βιβλιογραφίας της νέας πολιτικής οικονομίας, μιας οικονομικής προσέγγισης η οποία επιχειρεί να αναλύσει τα

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

κίνητρα και τη συμπεριφορά των κυβερνήσεων και την αλληλεπίδρασή τους με τα κίνητρα και τη συμπεριφορά του ιδιωτικού τομέα και του εκλογικού σώματος, όπως προσδιορίζονται μέσα από τους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς.

Σε μια δημοκρατία, εάν η υιοθέτηση συγκεκριμένων πολιτικών ή μεταρρυθμίσεων συναντά την αντίδραση μεγάλου μέρους του εκλογικού σώματος ή ακόμη και οργανωμένων μειοψηφικών κοινωνικών ομάδων με ειδικό πολιτικό βάρος, και δεν υπάρχουν τα κατάλληλα θεσμικά αντίβαρα, τότε η πολιτική διαδικασία καταλήγει στην αναβολή, αναστολή ή στην μερική μόνο υιοθέτηση των πολιτικών και των μεταρρυθμίσεων αυτών, παρά το ότι μπορεί να είναι επωφελείς για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Μια άλλη περίπτωση τάσης για αναβολή ή αναστολή μιας μεταρρύθμισης ή της δημοσιονομικής προσαρμογής προκύπτει αν το κόστος είναι άμεσο και βέβαιο ενώ το όφελος είναι αβέβαιο και μελλοντικό. Τότε τα κίνητρα για την υιοθέτησή των μεταρρυθμίσεων ή της προσαρμογής αμβλύνονται, λόγω της αβεβαιότητας αναφορικά με τα προσδοκώμενα μελλοντικά οφέλη. Ακόμη και αν η μεταρρύθμιση ή η δημοσιονομική προσαρμογή συνεπάγεται συνολικά οφέλη, ο διάμεσος ψηφοφόρος μπορεί να μην την υποστηρίξει λόγω της αβεβαιότητας του αν ο ίδιος θα ανήκει στους συνολικά ωφελημένους ή τους ζημιωμένους στο μέλλον.

Αντίστοιχα αποτελέσματα προκύπτουν αν από τη μία πλευρά υπάρχει μια οργανωμένη μειοψηφία, κάθε μέλος της οποίας έχει πολλά να χάσει από μία μεταρρύθμιση ή/και από τη δημοσιονομική προσαρμογή, και από την άλλη μία μη οργανωμένη πλειοψηφία, κάθε μέλος της οποίας έχει να κερδίσει ελάχιστα. Τα μέλη της οργανωμένης μειοψηφίας έχουν ισχυρά κίνητρα να κινητοποιηθούν ώστε να εμποδίσουν τη μεταρρύθμιση ή την προσαρμογή, ενώ τα μέλη της πλειοψηφίας είναι σχετικά αδιάφορα. Αποτέλεσμα είναι να μην πραγματοποιείται η μεταρρύθμιση ή η προσαρμογή. Δεδομένου ότι τα θετικά αποτελέσματα των περισσότερων οικονομικών μεταρρυθμίσεων διαχέονται ευρύτερα στην κοινωνία, με μικρά οφέλη για τους πολλούς και σχετικά μεγάλο κόστος για τους άμεσα θιγόμενους, ο μηχανισμός αυτός λειτουργεί σε πολλές περιπτώσεις.

Ένας συνδυασμός αυτών των αντιστάσεων λειτούργησε στην Ελλάδα στη δεκαετία του 1990, όταν οι δημοσιονομικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που επιχείρησαν διαδοχικές κυβερνήσεις συνάντησαν μεγάλες κοινωνικές και πολιτικές αντιδράσεις. Παρά το ότι, στην επιφάνεια τουλάχιστον, σχεδόν όλοι εμφανίζονταν να επιθυμούν την ένταξη της Ελλάδας στην ευρωζώνη, ελάχιστοι εμφανίζονταν διατεθειμένοι να υποστηρίξουν τις αναγκαίες διαρθρωτικές και δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις όταν έφθανε η ώρα να εφαρμοστούν. Ως αποτέλεσμα, το βάρος της προσαρμογής έπεσε κυρίως στη νομισματική πολιτική και την πτώση των πληθωριστικών προσδοκιών, του πληθωρισμού και των ονομαστικών επιτοκίων. Η νομισματική προσαρμογή δεν ανεστάλη κυρίως λόγω της πολιτικής ανεξαρτησίας της Τράπεζας της Ελλάδας, η οποία ενισχύθηκε μετά την υιοθέτηση από την Ελλάδα της συνθήκης του Maastricht. Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και πρωτογενής δημοσιονομική προσαρμογή υπήρξαν κυρίως έως το 1994, λόγω της αίσθησης του επείγοντος που δημιούργησε η οικονομική και δημοσιονομική κρίση του 1989-1990. Ωστόσο, η ταχεία πολιτική φθορά και πτώση της κυβέρνησης Μητσοτάκη έγινε 'μάθημα' για τους διαδόχους της, και έτσι στα επόμενα χρόνια επιβραδύνθηκε ή και ανεστάλη τόσο η

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

περαιτέρω πρωτογενής δημοσιονομική προσαρμογή όσο και οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που συνεπάγονταν σημαντικό πολιτικό κόστος ή δημιουργούσαν έντονες αντιδράσεις, ακόμη και από επιχειρηματικές ή συνδικαλιστικές μειοψηφίες.

Μετά το 1994 η περαιτέρω μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων βασίστηκε αποκλειστικά σχεδόν στην σταδιακή μείωση των δαπανών για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους, ως αποτέλεσμα της μείωσης των ονομαστικών επιτοκίων, λόγω της πτωτικής τάσης του πληθωρισμού και των πληθωριστικών προσδοκιών που προκάλεσε η περιοριστική νομισματική πολιτική. Ένα μέρος της επίσης βασίστηκε και στη χρήση της «δημιουργικής λογιστικής», η οποία θεωρήθηκε τότε ότι, βραχυχρόνια τουλάχιστον, δεν συνεπαγόταν πολιτικό ή κοινωνικό κόστος. Δεν υπήρξε καμία σχεδόν περαιτέρω πρωτογενής δημοσιονομική προσαρμογή μετά το 1994.

Το μείγμα αυτό, μιας σχετικά επεκτατικής δημοσιονομικής και εισοδηματικής πολιτικής και μιας σχετικά περιοριστικής νομισματικής πολιτικής είχε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα και την περαιτέρω σημαντική επιδείνωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Λόγω της πολιτικής της 'σκληρής δραχμής' η μείωση του πληθωρισμού των τιμών προηγείτο της μείωσης του πληθωρισμού των μισθών, με αποτέλεσμα να μειώνεται συνεχώς η διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον, δεν υπήρξαν παρά ελάχιστες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που να συμβάλλουν στη βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας ή της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών.

Η Ελλάδα πέτυχε μεν να ενταχθεί στη ζώνη του ευρώ στο τέλος αυτού του κύκλου, αλλά τα δημοσιονομικά προβλήματα παρέμεναν μεγάλα, ενώ ταυτόχρονα τα προβλήματα διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας είχαν οξυνθεί.

Μετά την ένταξη στη ευρωζώνη, τα κίνητρα για αναβολή ή αναστολή των κοινωνικά ωφέλιμων μεταρρυθμίσεων αμβλύθηκαν ακόμη παραπάνω, λόγω και του διλήμματος του Mundell. Έπρεπε να υπάρξει η κρίση του 2010 και να επιβληθούν στην Ελλάδα από την τρόικα μερικές από τις πολιτικά πιο επώδυνες προσαρμογές και μεταρρυθμίσεις. Ωστόσο, λόγω των τεχνικών αδυναμιών των προγραμμάτων προσαρμογής που εφαρμόστηκαν μετά την κρίση, αλλά και της αντίστασης των ελληνικών κυβερνήσεων της περιόδου αυτής να υιοθετήσουν τη λογική αυτών των προγραμμάτων ή να προτείνουν ένα εναλλακτικό πρόγραμμα, το αποτέλεσμα των προγραμμάτων προσαρμογής υπήρξε η μεγάλη καθίζηση της ελληνικής οικονομίας.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

5.6.1 Οι θεσμικές ευθύνες της Ευρωζώνης

Σημαντικό ρόλο στην ελληνική κρίση έπαιξαν της και οι θεσμικές αδυναμίες και ασυμμετρίες της της της ευρωζώνης και των ευρωπαϊκών μηχανισμών αντιμετώπισης κρίσεων. Η ευρωζώνη παρουσιάζει ιδιαίτερες αδυναμίες ως νομισματική ένωση. Χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερες οικονομικές ασυμμετρίες μεταξύ των κρατών μελών που την αποτελούν και χαμηλή διασυνοριακή κινητικότητα των εργαζομένων. Επιπλέον ούτε είχε ούτε έχει αποκτήσει έναν επαρκή ομοσπονδιακό προϋπολογισμό που να μπορεί να απορροφά μέρος των ασύμμετρων οικονομικών διαταραχών της διάφορες χώρες που την αποτελούν, και, επιπλέον, δεν επιτρέπει στην κεντρική της τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) να λειτουργεί ελεύθερα ως δανειστής ύστατης προσφυγής στα κράτη-μέλη της σε περιόδους κρίσης. Η ευρωζώνη δεν ήταν καν μία τραπεζική ένωση. Οι αδυναμίες αυτές έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο ξέσπασμα και στη μετάδοση της κρίσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα διλήμματα του Mundell και τα πολιτικά εμπόδια της μεταρρυθμίσεις δεν αντιμετωπίστηκαν μόνο από την Ελλάδα, αλλά από της της οικονομίες της περιφέρειας της ευρωζώνης, της η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία. Τα διλήμματα δε αυτά αποδείχθηκαν οξύτερα στην περίπτωση της ευρωζώνης σε σχέση με της περιοχές του κόσμου, λόγω των θεσμικών και διαρθρωτικών αδυναμιών και ασυμμετριών της.

Ωστόσο, παραμένει γεγονός ότι η Ελλάδα είχε διαχρονικά βαθύτερες και πιο σοβαρές μακροοικονομικές ανισορροπίες και διαρθρωτικές αδυναμίες από της υπόλοιπες οικονομίες της περιφέρειας της ευρωζώνης.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Πανδημία, Ενεργειακή Κρίση και οι Διαφαινόμενες Επιπτώσεις

Σε κάθε περίπτωση, και ενώ η ελληνική οικονομία έδειχνε να έχει ξεπεράσει την περίοδο της «μεγάλης καθίζησης» και να έχει εισέλθει από το 2017 σε μία περίοδο ήπιας ανάκαμψης, το 2020 ξέσπασε μια νέα μεγάλη διεθνής οικονομική κρίση, λόγω της πανδημίας του κορονοϊού (Covid-19).

Η κρίση αυτή, η οποία βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, είναι δυνητικά το ίδιο σοβαρή, αν όχι σοβαρότερη από τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2008-2009. Η πανδημία και τα μέτρα περιορισμού που έχει απαιτήσει έχουν διαταράξει βαθιά την παγκόσμια και, βεβαίως, και την ελληνική οικονομία. Ως αποτέλεσμα των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας, η παγκόσμια ζήτηση, οι παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες, η προσφορά εργασίας, η βιομηχανική παραγωγή, το εξωτερικό εμπόριο και οι ροές κεφαλαίων έχουν συρρικνωθεί σημαντικά. Από την άλλη, η μείωση της παγκόσμιας προσφοράς και η αύξηση της ζήτησης μέσω της δημοσιονομικής νομισματικής πολιτικής έχει οδηγήσει σε σημαντική αύξηση του πληθωρισμού. Η πανδημία έπληξε καίρια τόσο την ευρωπαϊκή όσο και την ελληνική οικονομία σε μία περίοδο που εξακολουθούσαν να είναι ευάλωτες σε νέες διαταραχές.

Το θετικό είναι ότι στην τελευταία αυτή κρίση η Ελλάδα δεν ήταν πολιτικά απομονωμένη, όπως συνέβη στις αρχές του 2010. Ωστόσο, ο αντίκτυπος της κρίσης και ο τρόπος με τον οποίο επηρέασε και θα επηρεάσει τα διάφορα κράτη-μέλη θα είναι κάθε άλλο παρά συμμετρικός.

Για μία ακόμη φορά, όπως συνέβη και το 2010, η ΕΕ και η ευρωζώνη αποδείχθηκαν σχετικά ανέτοιμες για την αποτελεσματική από κοινού αντιμετώπιση μιας μεγάλης διεθνούς οικονομικής κρίσης. Οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στη λειτουργία της ευρωζώνης μετά τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση είχαν από καιρού παραπεμφθεί στις ευρωπαϊκές καλένδες.

Είναι πάντως σημαντικό ότι, σε αντίθεση με το 2010, όταν το κόστος της προσαρμογής μετακυλήθηκε στις οικονομίες της περιφέρειας, το 2020 οι χώρες της ΕΕ συμφώνησαν τελικά στη δημιουργία ενός σημαντικού νέου προσωρινού κοινοτικού μηχανισμού αντιμετώπισης της κρίσης.

Με τη συμφωνία για το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΤΑΑ) και άλλες πρωτοβουλίες ύψους 750 δις δημιουργήθηκε ένας προσωρινός μηχανισμός για την από κοινού αντιμετώπιση της τελευταίας αυτής κρίσης. Αυτό αποτελεί μία θετική, έστω και περιορισμένης εμβέλειας πρωτοβουλία προς τη σωστή κατεύθυνση.

Η οικονομία της Ελλάδας έχει ήδη πληγεί σοβαρά από την πανδημία, τα αντίμετρα που ελήφθησαν για τον περιορισμό της εξάπλωσής της από τις αρχές του 2020 καθώς και από τη νέα παγκόσμια ύφεση. Ο αντίκτυπος στην ελληνική οικονομία υπήρξε μεγάλος λόγω της σημασίας του τομέα του τουρισμού και το πολύ υψηλό μερίδιο στην ελληνική παραγωγή των πολύ μικρών επιχειρήσεων του τομέα των υπηρεσιών, οι οποίες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες. Παρά τα άμεσα μέτρα στήριξης της οικονομίας, η ισχυρή συρρίκνωση της

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

παραγωγής επηρέασε τελικά και την απασχόληση. Επιπλέον, τόσο η ύφεση όσο και το δημοσιονομικό κόστος των μέτρων για την αντιμετώπιση της κρίσης έχουν οδηγήσει σε ένα σημαντικό δημοσιονομικό έλλειμμα και εκ νέου άνοδο του δημοσίου χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ.

Η κρίση της πανδημίας βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, και οι προβλέψεις είναι εξαιρετικά αβέβαιες. Η συλλογική προσπάθεια σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, η οποία συνεπάγεται μία όχι αμελητέα μεταφορά πόρων προς την ελληνική οικονομία ασφαλώς θα βοηθήσει. Ωστόσο, απαιτούνται και άλλες σημαντικές πρωτοβουλίες και μεταρρυθμίσεις σε εθνικό επίπεδο, μέσω ενός προγράμματος προσαρμογής για μία μονιμότερη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, η οποία ακόμη και πριν την κρίση δεν ανέκαμπτε ικανοποιητικά από τη μεγάλη καθίζηση της περιόδου 2010-2016.

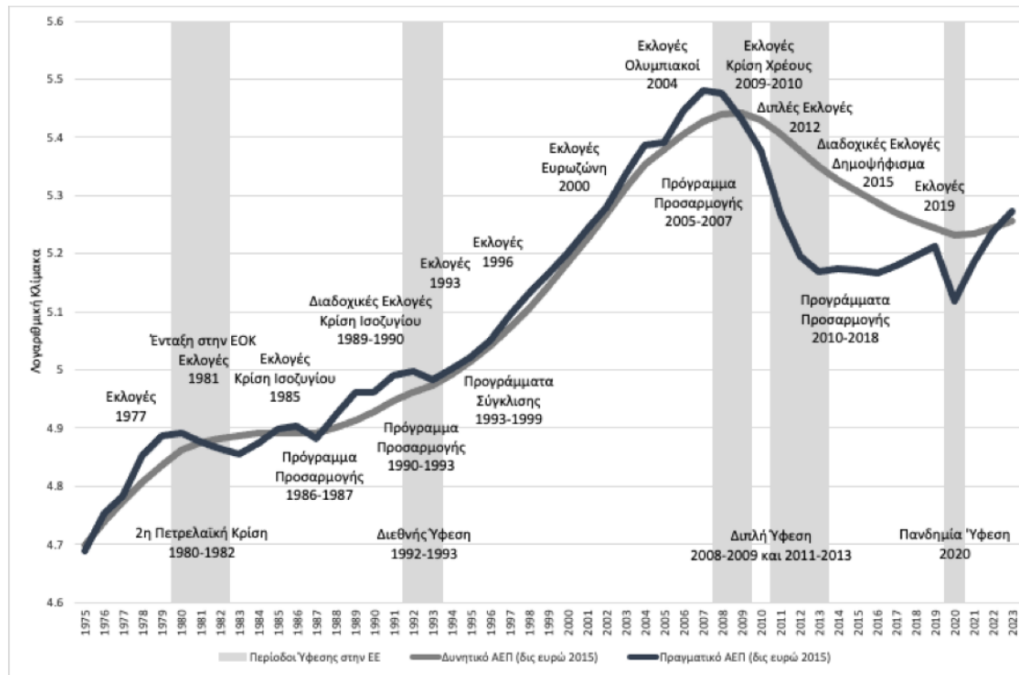
Τα στοιχεία για την εξέλιξη του πραγματικού και του δυνητικού ΑΕΠ της Ελλάδας στην περίοδο μετά τη μεταπολίτευση, και οι τελευταίες προβλέψεις της Επιτροπής της ΕΕ για την περίοδο έως το 2023 παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 6.1

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Διάγραμμα 6.1

Πραγματικό και Δυνητικό ΑΕΠ, Εκλογές, Κρίσεις και Προγράμματα Προσαρμογής

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τράπεζα Στοιχείων AMECO.

Μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980, υπήρξαν πέντε κύκλοι προγραμμάτων προσαρμογής. Τα προγράμματα αυτά δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα και δεν κατόρθωσαν να δημιουργήσουν τις συνθήκες για μία ισχυρή και διατηρήσιμη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας. Τα περισσότερα από αυτά υπήρξαν βραχύβια, ανατρέπονταν σε προεκλογικές περιόδους, ενώ χαρακτηρίζονταν γενικότερα από σημαντικούς πολιτικούς περιορισμούς, τους οποίους ήδη έχουμε αναλύσει. Από την άλλη, τα προγράμματα σύγκλισης της περιόδου 1993-1999 και τα προγράμματα προσαρμογής της περιόδου 2010-2018, τα οποία επιβλήθηκαν από το εξωτερικό, ήταν μεγαλύτερα σε διάρκεια και αντιμετώπιζαν λιγότερους πολιτικούς περιορισμούς, χαρακτηρίζονταν από μεγάλες σχεδιαστικές αδυναμίες και, σε κάθε περίπτωση, εφαρμόστηκαν μόνο μερικώς.

Παρά το ότι προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι το 2023 το πραγματικό ΑΕΠ θα έχει ανακάμψει από τα επίπεδα του 2020 και θα έχει προσεγγίσει το δυνητικό ΑΕΠ, η ανάκαμψη αυτή δεν μπορεί να θεωρείται ικανοποιητική, με δεδομένο ότι μετά την κρίση του 2010 έχει υπάρξει και σημαντική πτώση στο δυνητικό ΑΕΠ.

Παράλληλα με την κρίση της πανδημίας προέκυψε και η ενεργειακή κρίση που εντάθηκε από την επίθεση της Ρωσίας στην Ουκρανία το Μάρτιο του 2022. Οι εξελίξεις αυτές ορίζουν μια οικονομία που σαφώς έχει θετική δυναμική, μπορεί όμως να είναι ευάλωτη στις αναταράξεις του εξωτερικού περιβάλλοντος, ενώ δεν έχει λύσει ακόμη πολλά από τα μακροχρόνια δομικά προβλήματά της. Με κέντρο την Ευρώπη ο ορίζοντας στην παγκόσμια

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

οικονομία πλέον επιδεινώνεται έντονα. Η ζήτηση από το εξωτερικό για εξαγωγές ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών μειώνεται, τα επιτόκια αυξάνονται έντονα και η αβεβαιότητα βαθαίνει. Προκύπτουν λοιπόν ερωτήματα για τη μελλοντική πορεία και της δικής μας οικονομίας.

Εκτός από την επιβράδυνση της μεγέθυνσης μακροοικονομικά, που σε κάθε περίπτωση αναμένεται προσεχώς, κρίσιμα ερωτήματα αφορούν τη δημοσιονομική ισορροπία και την ενίσχυση της παραγωγικότητας.

Μέσα σε υψηλό πληθωρισμό, ενεργειακή κρίση και αυξανόμενο κόστος χρηματοδότησης διεθνώς, είναι κρίσιμο να υπάρξει συστηματική στόχευση δαπανών και φόρων, με στροφή σε μικρά αλλά συστηματικά πρωτογενή πλεονάσματα.

Το κύριο ερώτημα που τίθεται σήμερα, εν όψει και της εξόδου της χώρας από την κρίση της πανδημίας και της ενεργειακής κρίσης, είναι εάν η Ελλάδα μπορεί να αλλάξει πορεία και να υιοθετήσει πολιτικές που θα οδηγήσουν σε ισχυρή και βιώσιμη ανάκαμψη της οικονομίας, χωρίς διευρυμένα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και τις άλλες μακροοικονομικές ανισορροπίες των δεκαετιών μετά τη μεταπολίτευση και την ένταξη στην ΕΕ.

Προϋπόθεση για αυτό είναι να αντιμετωπιστούν στη ρίζα τους οι διαρθρωτικές και θεσμικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, που αποτελούν την κυριότερη τροχοπέδη για την επάνοδο της ελληνικής οικονομίας σε μία αναπτυξιακή τροχιά.

Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να αναλύσουμε την έκθεση Πισσαρίδη που παρουσιάζει ένα σχέδιο για την ανάκαμψη της Ελληνικής οικονομίας μετά τα πρόσφατα γεγονότα του covid και της ενεργειακής κρίσης.

Συνοπτικά, κεντρικός στόχος για την ελληνική οικονομία κατά την επόμενη δεκαετία, σύμφωνα με την έκθεση, είναι η συστηματική αύξηση του κατά κεφαλήν πραγματικού εισοδήματος, ώστε αυτό να συγκλίνει σταδιακά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Επίσης, η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και η βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων.

Δύο βασικές προϋποθέσεις για την επίτευξη ουσιαστικής σύγκλισης του ελληνικού με το μέσο ευρωπαϊκό εισόδημα είναι: α) η σημαντική αύξηση της απασχόλησης μέσω της μείωσης της ανεργίας και της αύξησης της συμμετοχής στην αγορά εργασίας υποαπασχολούμενων ομάδων του πληθυσμού (γυναίκες, νέοι κτλ.) και β) η ισχυρή αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, η οποία απαιτεί αύξηση του παραγωγικού κεφαλαίου και νέες επενδύσεις από τις εγχώριες και ξένες επιχειρήσεις, καθώς και την ενσωμάτωση καινοτόμων μεθόδων παραγωγής και νέων τεχνολογιών.

Το σχέδιο δράσεων που παρουσιάζεται στην έκθεση έχει στόχο την ετήσια αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ κατά 3,5% για την επόμενη δεκαετία (κατά μέσο όρο). Ο στόχος αυτός μπορεί να επιτευχθεί μέσω της αύξησης της απασχόλησης κατά 1% και της ετήσιας αύξησης της παραγωγικότητας κατά 2,5%. Εάν επιτευχθούν αυτά, τότε το 2030 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης θα ανέλθει στο 81% του μέσου όρου της ΕΕ από 67% το 2019 και η ανεργία θα μειωθεί στο 7% από 17,2% το 2019. Οι εξαγωγές θα αυξηθούν κατά

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

90% και το μερίδιο των εξαγωγών θα ανέλθει στο ΑΕΠ από 37,2% το 2019 στο 50,5%. Χωρίς το πρόγραμμα δράσεων της έκθεσης, επισημαίνεται ότι η αναπτυξιακή δυναμική εκτιμάται ασθενής, λόγω της βαθιάς ύφεσης της προηγούμενης δεκαετίας και των συνεπειών της πανδημίας.

Σύμφωνα με την έκθεση, η επίτευξη των βασικών στόχων μπορεί να γίνει με συνδυασμένες δράσεις σε όλο το εύρος της οικονομικής πολιτικής τα επόμενα χρόνια. Το πρώτο σύνολο δράσεων αφορά σε αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας, ώστε να διευκολυνθεί η παραγωγική δραστηριότητα, συμπεριλαμβάνοντας τη μείωση του κόστους εργασίας από φόρους και εισφορές (μείωση ασφαλιστικών εισφορών, απάλειψη εισφοράς αλληλεγγύης, μείωση του ανώτατου ορίου ασφαλιστέου εισοδήματος, ενσωμάτωση εισοδημάτων σε ενιαία φορολογική κλίμακα, ενίσχυση ηλεκτρονικών πληρωμών κτλ.).

Επίσης, αυτό θα επιτευχθεί με ενίσχυση της αναλογικότητας και διαφάνειας του δημόσιου διανεμητικού πρώτου πυλώνα κοινωνικής ασφάλισης και την ανάπτυξη δεύτερου και τρίτου με κίνητρα για ιδιωτικές αποταμιεύσεις και μετάβαση από διανεμητικό σε κεφαλαιοποιητικό σύστημα επικουρικής σύνταξης για τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας. Με την κωδικοποίηση της νομοθεσίας και τη θεσμική ενίσχυση της Δημόσιας Διοίκησης, την επέκταση ειδικών τμημάτων στα δικαστήρια για οικονομικές υποθέσεις και την επιτάχυνση απονομής της Δικαιοσύνης, την ενίσχυση του συστήματος χρηματοπιστωτικής εποπτείας και τη βελτίωση της εταιρικής διακυβέρνησης, τη στοχοθεσία για την ταχύτερη μείωση των κόκκινων δανείων από τις τράπεζες, την εφαρμογή του νέου πτωχευτικού κώδικα, την παροχή φορολογικών κινήτρων για αύξηση της μακροχρόνιας αποταμίευσης των νοικοκυριών, την ταχεία ολοκλήρωση του Κτηματολογίου και των δασικών χαρτών, τον περιορισμό της εκτός σχεδίου δόμησης, αλλά και τη μεταφορά αρμοδιοτήτων σε τοπικό επίπεδο σε τομείς όπως η εκπαίδευση και η χωροταξία. Τέλος, η μεταφορά των φόρων για την ακίνητη περιουσία σε τοπικό επίπεδο.

Το δεύτερο σύνολο δράσεων αφορά στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, περιλαμβάνοντας δράσεις για την καλύτερη πρόσβαση για όλους στην αγορά εργασίας, καθολική πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας υπηρεσίες εκπαίδευσης και υγείας και ένα στοχευμένο σύστημα κοινωνικών παροχών προς τους αδύναμους (εκσυγχρονισμός της δομής του συστήματος εκπαίδευσης, έμφαση στην προσχολική αγωγή, ανάπτυξη ψηφιακών υποδομών, επέκταση ολόημερου σχολείου, εκσυγχρονισμός συστήματος διακυβέρνησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση, αναδιάρθρωση του συστήματος υγείας, ανάπτυξη συστήματος ψηφιακού φακέλου ασθενούς, αυτονομία δημοσίων νοσοκομείων και εφαρμογή συστημάτων παρακολούθησης κόστους και αξιολόγησης, εξορθολογισμός της φαρμακευτικής δαπάνης, αναβάθμιση του συστήματος κατάρτισης ανέργων και εργαζομένων, στροφή του ΟΑΕΔ σε ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, διευκόλυνση της ένταξης των γυναικών στην αγορά εργασίας με αυστηρή εφαρμογή του νόμου κατά των διακρίσεων των φύλων, βελτίωση δομής και στόχευσης των κοινωνικών επιδομάτων προκειμένου να μη λειτουργούν ως αντικίνητρα για την εργασία και εξειδικευμένα προγράμματα ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας για ΑμΕΑ κτλ.).

Το τρίτο σύνολο δράσεων αφορά στη βελτίωση των υποδομών μέσω δημοσίων επενδύσεων και κινητοποίησης ιδιωτικών (ενίσχυση ψηφιακών υποδομών και διασύνδεσης

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, ενεργειακή αναβάθμιση κτιρίων, στροφή σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, βελτίωση των σιδηροδρομικών και οδικών προσβάσεων στα σύνορα για τη δημιουργία αποτελεσματικών διαδρομών για εμπορεύματα, αναβάθμιση των εξαγωγικών λιμανιών κτλ.). Ενώ το τέταρτο σύνολο δράσεων αφορά σε επιμέρους τομείς και κλάδους της οικονομίας (π.χ. μείωση κόστους παραγωγής στη μεταποίηση, εφαρμογή προγραμμάτων ενίσχυσης μικρομεσαίων επιχειρήσεων, ενίσχυση της ποιότητας των υπηρεσιών στον τουρισμό, ενίσχυση της έρευνας στα Πανεπιστήμια, μεγέθυνση και εκσυγχρονισμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων κτλ.).

Σημειώνεται πως, σύμφωνα με την έκθεση, η αναπτυξιακή στροφή της οικονομίας πρέπει να βασιστεί σε ένα πλαίσιο δημοσιονομικής αξιοπιστίας με ήπια πρωτογενή πλεονάσματα, ώστε να μην υπονομεύουν την ανάπτυξη. Θα πρέπει, επίσης, να είναι διαφορετικό το μείγμα εσόδων και δημοσίων δαπανών σε σχέση με τα τελευταία χρόνια και να ενισχυθεί το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, να διευρυνθεί η φορολογική βάση για τη δικαιότερη κατανομή των βαρών, να ενισχυθούν οι ηλεκτρονικές πληρωμές και να μειωθεί η επιβάρυνση στη μισθωτή εργασία.

Τέλος, λόγω της πανδημίας και των κεφαλαίων που αναμένονται να εισρεύσουν από τα ευρωπαϊκά ταμεία ανάκαμψης και συνοχής, προτείνεται σειρά επείγουσών δράσεων σε τρεις άξονες:

1. Παραγωγή και επενδύσεις: Δραστική μείωση του κόστους στην επίσημη εργασία με μείωση του φορολογικού και ασφαλιστικού βάρους. Ευνοϊκότερη φορολογική μεταχείριση αποσβέσεων για επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό και καινοτομία. Ενεργειακή αναβάθμιση κτηρίων. Επενδύσεις σε υποδομές με προτεραιότητα σε μεταφορές εμπορευμάτων και σε μετακινήσεις σε επιβαρυμένους διαδρόμους για πολίτες και τον τουρισμό. Ενίσχυση εξαγωγικών κλάδων της μεταποίησης με μείωση κόστους ενέργειας και άμβλυνση διοικητικών εμποδίων. Διαχείριση απορριμμάτων και κυκλική οικονομία.
2. Ανθρώπινο κεφάλαιο: Νέα προγράμματα και δομές κατάρτισης εργαζόμενων και ανέργων. Οργανωτικές παρεμβάσεις σε σχολικές μονάδες. Διεύρυνση και αναβάθμιση της προσχολικής αγωγής. Διευκόλυνση της πληρέστερης ένταξης των γυναικών στην αγορά εργασίας. Προσαρμογή του θεσμικού πλαισίου για ενίσχυση έρευνας αιχμής σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα που θα υποστηρίζουν συστάδες (clusters) σε συνδυασμό με την παραγωγή.
3. Δημόσιος τομέας και διοίκηση: Επιτάχυνση της ψηφιοποίησης υπηρεσιών του δημόσιου τομέα. Ενίσχυση πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και νοσοκομειακών μονάδων με ισχυρό ρόλο σε συστήματα παρακολούθησης. Επέκταση ειδικών τμημάτων στα δικαστήρια για οικονομικές υποθέσεις και διεύρυνση των μηχανισμών εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών. Ενίσχυση του συστήματος χρηματοπιστωτικής εποπτείας στον τομέα της προστασίας των επενδυτών.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας την έρευνα μας για την Ελληνική Οικονομία παρατηρούμε πως τα οικονομικά και πολιτικά ζητήματα αστάθειας δεν αποτελούν ένα «σύγχρονο» ζήτημα, αλλά βρίσκουμε τις ρίζες τους στα θεμέλια του κράτους καθώς παρατηρούμε χρεοκοπίες από τα πρώτα χρόνια ίδρυσής του.

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο, από τη μεταπολίτευση έως και σήμερα μπορούμε να σημειώσουμε πως η ελληνική οικονομία γνώρισε μέρες δόξας κατά διαστήματα και ίσως τη μεγαλύτερη ανάπτυξη στην ιστορία της. Παράλληλα όμως, έχασε και μια ιστορική ευκαιρία να διατηρηθεί στα επίπεδα των οικονομιών της δύσης από λανθασμένες πολιτικές επιλογές καθώς δεν κατάφερε ποτέ να αξιοποιήσει την οικονομική άνθηση και την εισροή κεφαλαίων που προέκυψε από την είσοδο στην ευρωζώνη.

Οι πολιτικές αυτές με τη λανθασμένη διαχείριση των οικονομικών πόρων οδήγησαν σταδιακά τη χώρα στην περίοδο των μνημονίων και σε σκληρές μεταρρυθμίσεις τις συνέπειες των οποίων βιώνουμε μέχρι και σήμερα.

Κοιτάζοντας το μέλλον, παρατηρούμε πως βρισκόμαστε σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι εξαιτίας της πανδημίας του Covid και της ενεργειακής κρίσης, από το οποίο θα μπορέσουμε να ανακάμψουμε μόνο μέσω ενός εθνικού προγράμματος το οποίο θα έχει συνέχεια, συνέπεια και διάρκεια, με μεταρρυθμίσεις που θα οδηγήσουν σε ομαλότητα και σταθερότητα για να αποφύγουμε να επιστρέψουμε σε ένα φαύλο κύκλο προσωρινών λύσεων παρόμοιο με των τελευταίων δεκαετιών.

Αν θέλουμε να επιτύχουμε σχετικά ταχεία μείωση του χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ, σε μία περίοδο μάλιστα που τα διεθνή επιτόκια αυξάνονται, θα πρέπει να προωθήσουμε τις διαρθρωτικές εκείνες μεταρρυθμίσεις που θα οδηγήσουν την ελληνική οικονομία σε ταχεία ανάκαμψη. Η δημιουργία και διατήρηση επαρκών πρωτογενών δημοσιονομικών πλεονασμάτων και οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που θα οδηγήσουν σε ταχεία ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας είναι τα δύο κρίσιμα κλειδιά για την αντιμετώπιση του προβλήματος του δημοσίου χρέους στα επόμενα χρόνια.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Close D. (2006), *Ελλάδα 1945-2004. Πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, εκδ. Θύραθεν, Αθήνα

Porter P. (2006), *Ζητείται ένα θαύμα για την Ελλάδα*, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, Αθήνα

Αλογοσκούφης Γ. και Κολλίντζας Τ. (1996), *Πολιτική και Οικονομία: Η Ελληνική Εμπειρία*, στη σειρά, *Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής, Αθήνα

Αλογοσκούφης, Γ. (2013), *Διεθνής Οικονομική και Παγκόσμια Οικονομία*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

Αλογοσκούφης, Γ. (2021), *Πριν και Μετά το Ευρώ: Οι Κύκλοι της Μεταπολίτευσης και η Ελληνική Οικονομία*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

Αλογοσκούφης, Γ. και Λαζαρέτου, Σ. (1997), *Η Δραχμή: Από το Φοίνικα στο Ευρώ*, (2η έκδοση, 2002), Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.

Ανθόπουλος Χ. (2014) *Το bonus των 50 εδρών: ανώφελο και αντισυνταγματικό*, Ημερησία, 20 Σεπτεμβρίου

Αργείτης Γ. (2002), *Παγκοσμιοποίηση, ΟΝΕ και οικονομική προσαρμογή. Η περίπτωση της Ελλάδας*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

Αρσένης Γ. (1987), *Πολιτική Κατάθεση*, Αθήνα

Βαρβαρέσος Κ. (2002), *Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα

Βαρβαρέσος Κ. (2002), *Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα

Βεργόπουλος Κ. (1986), *Η Από-ανάπτυξη σήμερα;*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα

Βερέμης, Θ. και Κολλιόπουλος, Γ. (2006), *Ελλάς: Η Σύγχρονη Συνέχεια*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα

Βούλγαρης, Γ. (2001), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα

Βούλγαρης, Γ. (2013), *Η Μεταπολιτευτική Ελλάδα: 1974-2009*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.

Γιαννάκαινας Π. (2009) *Οι ρίζες του ελληνικού δικομματισμού*

Γλυνός Γ. (2010) *Η δυναμική ισορροπία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Η προϊστορία, η ιστορία και το μέλλον του Ευρώ*, Κείμενο Εργασίας Νο 6, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

- Δερτιλής, Γ. Β. (2018), *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας, 1750-2015*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- Δρακάτος, Κ. Γ. (1997), *Ο μεγάλος κύκλος της Ελληνικής Οικονομίας. 1945-95*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Ζολώτας Ξενοφ. (1964), *Νομισματική Ισορροπία και Οικονομική Ανάπτυξις*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήναι
- Ηλιαδάκης Τ., (2009), *‘Το Ελληνικό δημόσιο χρέος’*, Εφημερίδα Πατρίς
- Ηλιάδης Ν. (2015) Δικομματισμός: Κατέρρευσε ο παλιός, ζήτη ο νέος - Η πορεία από το 1956 έως το 2015, Δημοσιογραφικό Συγκρότημα Μακεδονία, 20 Σεπτεμβρίου
- IOBE (2018), Η χρηματοδότηση μέσω χρηματιστηριακής αγοράς και το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της Ελλάδας
- Ιορδάνογλου, Χ. (2020), *Η Ελληνική Οικονομία μετά το 1950, Τομος Α: Περίοδος 1950-1973*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα.
- Καζάκος Π. (2001), *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά: οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944 – 2000*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα
- Καλογήρου Γ.-Λυμπεράκη Α. (1996), «Μετατοπίσεις στο αβέβαιο σύνορο δημόσιου-ιδιωτικού. Σκέψεις με αφορμή τη βιομηχανική πολιτική στην Ελλάδα μετά το 1974» στο *Όρια και σχέσεις Δημόσιου και Ιδιωτικού*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα
- Καλύβας, Σ.Ν. (2015), *Καταστροφές και Θρίαμβοι: Οι 7 Κύκλοι της Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας*, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα.
- Καραγιάννης Γ. (2007) “Κόμματα εξουσίας“ και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης,
- Καράγιωργας Σ. (1978), «Οι οικονομικές συνέπειες της στρατιωτικής Δικτατορίας», στο Παπασπηλιόπουλος Σπ. (επιμ.), *Μελέτες πάνω στη Σύγχρονη Ελληνική Οικονομία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
- Καραμπελιάς, Γ. (1989), *Κράτος και κοινωνία στη μεταπολίτευση (1974-1998)*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα
- Κιούκias, Δ.Κ. (1994), *Η Οργάνωση των Συμφερόντων στην Ελλάδα*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα
- Κολλίντζας, Τ. (2000), *Η Αδράνεια του Status Quo (και Άλλα Παθογόνα Αίτια της Ελληνικής Οικονομίας)*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Κωστής Κ. & Πετμεζάς Σ., (2006), *‘Η ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας τον 19 αιώνα’*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα
- Κωστής, Κ. (2015), *Τα Κακομαθημένα Παιδιά της Ιστορίας*, (Αναθεωρημένη Έκδοση 2018), Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Λιάκος, Α. (2019), *Ο Ελληνικός 20ος Αιώνας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.

Λούλης Γ. (2012) Πού οδηγείται η Ελλάδα: Η χρεωκοπία του κομματικού συστήματος. Η χρεωκοπία του κομματικού συστήματος, Εκδόσεις Καστανιώτη

Λουλούδης, Λ. (1995), «Οι Πολιτικές Οψεις του Κρατικού Παρεμβατισμού στην Ελληνική Γεωργία». Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Μελετόπουλος Μ. (2000), *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

Μεταξάς Α.Ι.Δ. (1998) Συγκλιτικά κόμματα και αποσυγκλιτικές αντιστάσεις. Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας.

Μουζέλης Ν. (1978), *Νεοελληνική κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα

Μουζέλης Ν. (1987) Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημι-περιφέρεια: Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική, μετάφραση Βασίλης Καπετανγιάννης, Αθήνα: Θεμέλιο.

Πατρώνης Β. - Λιαργκόβας Π. (2003), *Κρατικοποιήσεις και Αποκρατικοποιήσεις στην ελληνική οικονομία, 1974-2000*, στον Τιμητικό Τόμο Καθηγητή Α. Λάζαρη, Πανεπιστήμιο Πειραιά

Πατρώνης Β. - Λιαργκόβας Π. (2004), «Κοινωνική ενσωμάτωση και οικονομική πολιτική στα χρόνια της δικτατορίας στην Ελλάδα, 1967-1974: ο ειδικός ρόλος του αγροτικού τομέα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 23, Απρίλιος

Πατρώνης Β. (2000), *Κράτος και Συνεταιρισμοί στη Μεταπολίτευση (1974-1998)*, στα Πρακτικά του 7^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, *Δομές και Σχέσεις Εξουσίας στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα

Πατρώνης Β. (2002), «Κράτος και Οικονομική Πολιτική στη Μεταπολίτευση: Αντιπαραθέσεις σχετικά με τα όρια επέκτασης του Δημόσιου τομέα» στα Πρακτικά του 8^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα *Ιδεολογικά Ρεύματα και Τάσεις της Διανόησης στη Σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα

Πατρώνης, Β. (2004) , «Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα, 1974-2000: Εθνικοποιήσεις, Κρατική Παρέμβαση ή Οικονομία της Αγοράς;» στο (επιμ. Θ. Σακελλαρόπουλου), *Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Τόμος Β', εκδ. Διόνικος, Αθήνα

Πεσμαζόγλου Ι. (1962), *Η Σύνδεσις της Ελλάδος μετά της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αρχείον Μελετών, Αθήναι

Πετράκης Π.Ε. (2010) *Η Ελληνική Οικονομία: Προκλήσεις (Μέχρι το 2010)*, Εκδόσεις Παπαζήση.

Πετράκης Π.Ε. (2011) *Η Ελληνική Οικονομία και η Κρίση*, Εκδόσεις Quaestor.

Πισσαρίδης Χ. (2020) Έκθεση επιτροπής Πισσαρίδη με τίτλο «Σχέδιο ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία» (<https://government.gov.gr/schedio-anaptixis-gia-tin-elliniki-ikonomia/>)

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

Σακελλαρόπουλος, Θ. (1992), «Η μεταπολεμική αγροτική πολιτική και οι μακροπρόθεσμες τάσεις αλλαγής της», στο Σακελλαρόπουλος, Θ., (επιμ.) *Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Τόμος Α', εκδ. Πληροφόρηση, Αθήνα

Στασινόπουλος, Γ. (2010), *Η ρητορική της ανάπτυξης: οικονομικές ιδέες και οικονομική πολιτική την περίοδο της ανασυγκρότησης*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα

Τζανάκης Σ. (2000) Μόνιμα σε κρίση αλλά πάντα ... ανθηρός ο δικομματισμός, Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, 18 Μαρτίου

Τράπεζα της Ελλάδος (2014) «Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης, Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013», Δημόσιες Παρεμβάσεις και Θεσμικές Δράσεις για τη Διαφύλαξη της Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και την Υπέρβαση της Κρίσης, Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης, 11 Ιουνίου.

Τράπεζα της Ελλάδος, *Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια της Τραπεζικής της Ελλάδος 1928-1978*, Αθήνα 1978

Τσουλφίδης Λ. (2010) Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Τσουλφίδης Λ. (2010) Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Τσουλφίδης Λ., (2003), *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη

Υπουργείο Εσωτερικών (Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών)

Φραγκιάδης Α. (2007), *Ελληνική Οικονομία 19^{ος}-20ός αιώνας. Από τον αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα

Χαραλάμπης Δ. (1985), *Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα

Χεκίμογλου Ευ.(2001), «Τα οικονομικά της μεγάλης αυταπάτης», Ε-Ιστορικά, ένθετο της εφ. Ελευθεροτυπία, 21^η Απριλίου. Έργα, Ημέρες, Συνέπειες, τεύχος 79, 19 Απριλίου

Διεθνής

Alogoskoufis, G. (1993), "Greece and European Monetary Unification", in Psomiades H. and Thomadakis, S. (ed), *Greece, the New Europe and the Changing International Order*, Pella Publishing, New York, N.Y.

Alogoskoufis, G. (1995), "The Two Faces of Janus: Institutions, Policy Regimes and Macroeconomic Performance in Greece", *Economic Policy*

Η εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως και σήμερα

[cf%82-%ce%ba%cf%81%ce%af%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%cf%84%ce%bf-%ce%b4%ce%b7%ce%bc%cf%8c%cf%83%ce%b9/](https://alogoskoufigs.org/2022/02/26/%ce%b7-%cf%80%ce%b1%ce%bd%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%af%ce%b1-%ce%b7-%ce%b1%ce%bd%ce%ac%ce%ba%ce%b1%ce%bc%cf%88%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%bf-%ce%b5%ce%ba%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82-%ce%ba/)

Αλογοσκούφης Γ. (2022), Η Πανδημία, η Ανάκαμψη και ο Εκλογικός Κύκλος
<https://alogoskoufigs.org/2022/02/26/%ce%b7-%cf%80%ce%b1%ce%bd%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%af%ce%b1-%ce%b7-%ce%b1%ce%bd%ce%ac%ce%ba%ce%b1%ce%bc%cf%88%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%bf-%ce%b5%ce%ba%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82-%ce%ba/>

Αλογοσκούφης Γ. (2022), Η Ένταξη στην Ευρωζώνη και η Ελληνική Οικονομία: 20 Χρόνια Μετά <https://alogoskoufigs.org/2022/01/09/%ce%b7-%ce%ad%ce%bd%cf%84%ce%b1%ce%be%ce%b7-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b5%cf%85%cf%81%cf%89%ce%b6%cf%8e%ce%bd%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b7-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%b7%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%bf/>

Βέττας Ν. (2022), Θετική δυναμική, με εξωτερικές και εσωτερικές προκλήσεις
<https://www.tanea.gr/2022/11/11/uncategorized/thetiki-dynamiki-me-eksoterikes-kai-esoterikes-prokliseis/>

Bankofgreece.gr

sansimera.gr - Οι εκλογικές αναμετρήσεις στην Ελλάδα,
<http://www.sansimera.gr/articles/4/192>

www.pdma.gr

ΔΝΤ - <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx>